د شعر سلطان

علي خان

پوهنیاره اریانا حقپال

۱۳۹۳

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر سلطان:

علي خان

لیکواله: پوهنیاره آریانا حقپال

۱۳۹۳ل کال

www.melitharik.com
0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم : د شعر سلطان علي خان

ليکواله : پوهنياره آريانا حقپال

خپرندوی : د افغانستان د ملي تحريک فرهنګي ټانګه

د خپرندوی شمېره: (۱۷)

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۳ ل کال

پښتی ډيزاين: فياض حميد

کمپوز او ډيزاين : ډيپلوم انجنير احمدطارق حقپال

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

سرلیک	مخ
سریزه:	۱
د خېرني چارچلند:	۳
د علي خان د ژوند حالات:	۴
زو کړه او مړینه:	۱۳
قوم:	۲۰
تاټوبی:	۲۶
د علي خان پلار:	۳۱
اولاد :	۳۳
تحصیل:	۳۹
علوم:	۴۴
قران او تفسیر:	۴۴
حدیث:	۴۸
صرف او نحوه:	۴۹
منطق:	۵۲
فلسفه او هیئت:	۵۴

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناظره:	۵۶
علي خان شعر روا کني:	۵۸
علي خان او ادبي فنون:	۶۰
لفظي صنايع:	۶۱
سجع:	۶۱
تام تجنيس:	۶۵
منخوال تجنيس:	۸۰
مفروق مرکب تجنيس:	۸۱
مکرر تجنيس:	۸۱
مضارع تجنيس:	۸۵
خطي تجنيس:	۸۵
لفظي تجنيس:	۸۶
اشتقاق يا اقضاب:	۸۶
تصدير:	۸۷
بي ټکيو صنعت:	۹۲
اقتباس:	۹۴
ذوالقافيتين:	۹۵
مصرح تضمين:	۹۶

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

معما: ---------- ۹۷

افراد: ---------- ۹۹

معنوي صنايع: ---------- ۱۰۰

طباق يا تضاد: ---------- ۱۰۰

مقابله: ---------- ۱۰۴

حسن تعليل: ---------- ۱۰۴

سياقة الاعداد: ---------- ۱۰۶

تنسيق الصفات: ---------- ۱۰۶

مراعات النظير: ---------- ۱۰۹

تدبيج: ---------- ۱۱۱

حسن طلب: ---------- ۱۱۱

حسن مطلع: ---------- ۱۱۲

حسن مقطع: ---------- ۱۱۲

لف و نشر: ---------- ۱۱۳

جمع: ---------- ۱۱۴

مبالغه: ---------- ۱۱۵

التفات: ---------- ۱۱۶

عارفانه تجاهل: ---------- ۱۱۸

محتمل الضدين: ---------- ۱۱۹

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوال او ځواب:------------------------------------- ۱۱۹

مدعا مثل:------------------------------------- ۱۲۰

تلميح:------------------------------------- ۱۲۱

ارسال المثل:------------------------------------- ۱۲۵

ځلوريځي:------------------------------------- ۱۲۶

قافيه:------------------------------------- ۱۲۹

علي خان او نورې ژبې:------------------------------------- ۱۳۴

علي خان او مينه:------------------------------------- ۱۳۹

پايله:------------------------------------- ۱۵۱

وړانديز:------------------------------------- ۱۵۲

مأخذونه:------------------------------------- ۱۵۳

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

فرهنګي څانګه د افغانستان ملي تحریک له اساسي څانګو څخه یوه ده. د دې څانګې دنده داده چې هېوادوالو ته فرهنګي خدمات وړاندې او ګټور فرهنګي کارونه ترسره کړي. د تاریخي، ملي، کلتوري ورځو او تاریخي او ملي شخصیتونو نمانځل د دې څانګې نورې دندې دي.

د هېواد د لیکوالو د علمي، دیني، روزنیزو او معلوماتي اثارو چاپ هم د دې څانګې له اساسي دندو څخه ګڼل کېږي. له هغې ورځې راهیسې چې تحریک خپل عملي فعالیتونه پیل کړي دي، نو د دې څانګې هم ورسره سم خپل فعالیتونه چټک کړي دي. تاریخي ورځې یې نمانځلې، تاریخي واقعو ته یې لوحې جوړې کړي. علمي سیمینارونه او ورکشاپونه یې جوړ کړي دي.

د تحریک د دې څانګې د تحریک د عمومي هدفونو په رڼا کې وپتېیله چې په یوځایي ډول (شل عنوانه) کتابونه چاپ کړي. په دې اثارو کې اکثره دیني او علمي اثار شامل دي چې درنو هېوادوالو ته یې وړاندې کوي.

دا اثر (د شعر سلطان، علي خان) چې ستاسو په لاس کې دی، اغلې (پوهنیارې اریانا حقپال) لیکلی او د همدغو شلو عنوانو اثارو له جملې څخه دی. هیله ده درانه لوستونکي تږې ښه ګټه پورته کړي. تحریک خپلو هېوادوالو ته ډاډ ورکوي چې په راتلونکي کې به هم خپلو دې ډول هڅو ته دوام ورکړي.

د هېواد د فرهنګ د بډاینې په هیله

په درناوي

د افغانستان ملي تحریک

فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېلیزه:

له دود سره سم د لوړو زده کړو وزارت په چوکاټ کې هر محصل باید له فراغت سره سم خپل مونوګراف ولیکي ماهم د لیسانس دورې د بشپړتیا لپاره د مونوګراف موضوع (د علي خان ژوند او فن) وټاکله، دغه عنوان په هغه وخت کې نوی و او ښکلی برېښېده مګر اوس دغه ډول ترکیب زیات شوی، ددې لپاره چې عنوان مبتذل نه شي نو ما د خپل اثر (د شعر سلطان علي خان) ونوموه، دا چې د علي خان په دیوان کې ډېر علمي جوهر پروت دی نو ځکه مې تر لوستلو وروسته دې ته پام شو چې علي خان دې ولې داسې له نظره پټ وي په تېره بیا په افغانستان کې، که څه هم په کوزه پښتونخوا کې د سترو ادیبانو او لیکوالو له نظره نه دی وتی خو چې څومره د هغوی په ژبو ګرځي په لیکنو کې یې هسې نه دی ځلېدلی. ددې لپاره چې یو څه مو د هغه حق اداء کړی وي ما هڅه وکړه چې د هغه په ژوند او فن یو څه ولیکم ترڅو نور پوهان او ادیبان ورته خپل پام وګرځوي، په دې ډګر کې تردې لاړیاته څېړنه او تحقیق وکړي چې دغه پټ ځلاند ستوری راښکاره شي او راتلونکی ځوان نسل یې وپېژني. همداراز له شعر او شاعرۍ څخه یې پوره ګټه واخلي، علم او شاعرۍ سره ملګري کړي او د پښتو ادب شعر او شاعري د نړۍ د پرمختللو ژبو له شعر او شاعرۍ سره د سیالۍ ډګر ته وراندې شي څنګه چې په پښتو ادب کې علي خان د ادبي فنونو بادشاه ګڼل شوی دی نو غواړم چې په راتلونکي کې که خدای کول د هغه په ادبي فنونو یو مستقل اثر ولیکم.

په درناوي

آریانا حقپال

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

د پښتو ادب د شعر او شاعري یو پټ ستوری چې د تاریخ په آسمان کې د وخت د تاړاکونو د وریځو تر شا پټ پروت دی هغه علي خان دی.

د علي خان په اړه ادیبانو په خپلو ځینو آثارو کې تر یوې اندازې پورې خپل نظریات وړاندې کړي دي خو داسې یو اثر چې دده د ژوند او فن پر هرې خوا یې رڼا اچولې او په یوه ټولګه کې یې را غونډ کړي وي زما تر سترګو نه شو، نو دا مې اړینه وګڼله چې زه تر خپلې وسې دغه کار ترسره کړم، که څه هم د علي خان د ژوند هر اړخ په تیارو کې پروت دی او زه هم په دې ونه توانېدم چې دغه ټول اړخونه په بشپړ ډول روښانه کړم خو هڅه مې وکړه چې دده د شعرونو په رڼا کې یو څه پرې وکښم ترڅو له یوې خوا د علي خان چې یو خوږ ژبی او زړه خوږی شاعر دی، علمي حق ادا شي او له بلې خوا زما د لیسانس دورې پایلیک (مونوګراف) هم تر سره شي او په دې ډول د ادب په پانګه کې یوه بله زیاتونه وشي.

(د شعر سلطان علي خان) اثر په لیکلو کې له یوې ستونزې سره مخ وم چې هغه د مأخذونو کموالی و. ما داسې مأخذونه چې د علي خان په اړه پوره پوره معلومات ولري، ترلاسه نه شو کړی.

دا اثر چې (د علي خان ژوند او فن) تر سرلیک لاندې و، ما د خپل لارښود استاد پوهندوی ډاکټر محمداجان حقپال په لارښوونه پای ته ورسوه چې زما مادي او معنوي روزونکی دی، زه پوهېږم چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه لیکنه هرومرو نیمګړتیاوې لري ځکه چې له ځینو مقالو او ژباړنو پرته زما لومړنۍ لیکنه ده او بله دا چې د وخت د نشتوالي له امله مې پرې بیړه وکړه، نو هیله منه یم چې درانه او ګران لوستوال او د ادب مینه وال به د نیمګړتیاوو په صورت کې ما وبخښي.

له استاد ډاکټر حقپال څخه یوه نړۍ مننه کوم چې په دې برخه کې یې راسره پوره پوره مرسته وکړه، له خدای جل جلاله څخه ورته له ښې روغتیا سره د اوږد عمر او عزتمن ژوند استدعا کوم.

همدارنګه له استاد پوهنوال محمد اسماعیل یون څخه مننه چې تل د پښتو ژبې او ادب د پرمختګ لپاره نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کوي او زه یې هم ددې اثر چاپولو ته وهڅولم، لګښت او چاپ چارې یې په غاړه واخیستې.

په همدې ډول د پښتو څانګې له محصل شفیق الله امیرزي څخه چې د ټایپ په برخه کې یې را سره همکاري کړې ده، هم مننه کوم.

په پای کې له خپل ورور ډیپلوم انجنیر احمد طارق حقپال څخه هم مننه کوم، حقیقت دا دی چې دده له همکارۍ پرته دغه اثر په دې ښکلا سره د چاپ ډګر ته نه شو راوتلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې چارچلند:

ددغه اثر په ليکلو کې له کتابتوني مېتود څخه کار اخيستل شوی، دا چې د علي خان د ژوند ژواک په اړه مې ډېر مأخذونه ترلاسه نه شو کړی نو ځکه مې دده له شعرونو څخه زياته ګټه واخيسته، په دې هيلې چې ګوندې څه نوې خبرې ترې ترلاسه کړم.

همداراز له يو شمېر مأخذونو څخه مې د (ځينو علومو يا هم د بديعي صنعتونو او ...) تعريفونو لپاره کار اخيستی.

ارزښت او هدف: ددې اثر په ليکلو کې مې دوه هدفه وو:

١. د ليسانس دورې بشپړتيا

٢. په پښتو ادب کې د علي خان ځلول

چې په دې توګه په پښتو ژبې کې يو بل اثر هم ورزيات شو.

په درنښت

پوهنياره آريانا حقپال

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان د ژوند حالات

علي خان د پښتو ژبې يو ستر شاعر دی چې د کلاسيکې او معاصرې دورې تر منځ د اتصال کړۍ هم ده.

له بده مرغه بايد ووايم چې د علي خان د ژوند حالات لکه نورو ډېرو پياوړو پوهانو؛ په تيارو کې پراته دي، تردې حده چې خپل نوم يې لا هم په سمه توګه نه دی څرګند شوی، پوهانو ډول ډول ليکلی دی؛ لکه: محمد علي خان، حسن علي خان، علي احمد خان او علي خان، خو په اغلب ګومان اصلي نوم يې علي خان دی دا ځکه چې د هر غزل په مقطع کې يې نوم علي خان راغلی دی؛ لکه په لاندې مقطعو کې:

څـوکړې پګـړۍ دې پـرې ايسـتې آسـمانه
ځکـه نه ږدي علـي خـان پـه سر دستار کج
۲۳: ۵۶

کــه تــرې بــوی د وريتوغوښــو ځــي پــه ځــای ځــي
چـــې تـــاوونوکړو لړمـــون د علـــي خـــان وريـــت
۲۳: ۵۱

علــي خــان د زمــانې پــه چــال نــن پــوه شــو
هــره ورځ مــې اوس دريغــه کــه پــرون وای
۵: ۱۵۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

علـي خـان مینـي لاهـو کـړو کـه هوښـیار و
سـیند د عشـق همـېش د مینـي لامبـوزن وړي
۵: ۱۶۱

علـي خـان غونـدي بـه تـل تروټـه تـاون وي
سـوداګر چــې د دیــدن وي لکــه زه
۲۳: ۷۱

که څه هم عبدالکافي ادیب دده نوم علي احمد خان ښودلی او په ثبوت کې یې دغه لاندې بیت وړاندې کړی دی:

زړه بـه سـتا غلبیـل کېـده علـي احمـده
چـې مـدام دې تېـرو غشـیو تـه سـپر دی

او همداراز تقویم الحق کاکاخېل هم د علي خان دیوان په مقدمه کې دا دعوه کړې چې د علي خان اصلي نوم علي احمدخان دی، ده هم په ثبوت کې دا بیت راوړی دی:

زړه بـه سـتا غلبیـل کېـده علـي احمـده
چـې مـدام دې تېـرو غشـیو تـه سـپر دی

خو دغه بیت د علي خان په دیوان کې نه تر سترګو کېږي ددې بیت په اړه ډاکټر اقبال نسیم خټک په خپل اثر (د رنګ او بو قافله) کې داسې کښلي دي: ((حالانکه دغه شعر ماته چرته هم په نظر رانغی تردې حده چې د علي خان په هغه دیوان کې هم دا شعر نه شته کوم چې میا صاحب په خپله مرتب کړی دی، د حمیدبابا د کلام خطي نسخه کومه چې د کوهاټ د ښاغلي رومان ساغر صاحب په ذریعه پښتو اکېډیمي پېښور یونیورسیټي ته را رسېدلي ده - په دغه نسخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې پنځوس خوا اوشا غزلې د علي خان هم شته او دغه اختلافي شعر پکې هم شته چې په دې ډول دی:

زړه بــه ســتا ســوری ســوری کــړي علــي خانــه
چــې مــدام دې مــلا تیــر و غشــیو تــه ســپر دی»

۱۱: ۳۲۳-۳۲۴

نو په دې توګه د ډاکټر اقبال نسیم خټک دا دعوه چې «د علي خان اصلي نوم علي احمد خان دی» بې دلیله ګڼي.

دا باید ووایم چې د علي خان په دیوان کې یو داسې بیت هم شته چې د هغه د نوم معما په کې راغلې ده او هغه بیت په دې ډول دی:

معمــــه مــــې ده اووه ســــوه د اســــــــــم
لاهــم کــم دی کــه دوه واره ورلــه لام لاړ

۲۳: ۸۵

پورتنی د بې ټکو صنعت غزل بیت داسې تحلیلوو:

۷۰۰	:	چې په خپله ذکر دی
۳۰+۳۰	:	دوه لامه
۱	:	کم دی

نو ۷۰۰+۳۰+۳۰+۱=۷۶۱

که د علي خان نوم د ابجد په حساب یو یو توری حساب کړو نو پورته خبره تصدیقیږي هغه په لاندې ډول:

ع = ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

ل = ۳۰

ی = ۱۰

خ = ۶۰۰

ا = ۱

ن = ۵۰

نو ۷۰+۳۰+۱۰+۶۰۰+۱+۵۰=۷۶۱

په دې توګه د علي خان نوم د ابجد په حساب ۷۶۱ دی بل نوم ترې نه راوځي نو ځکه وايو چې ترڅو کوم بل پوخ دليل نه وي تر لاسه شوی د علي خان اصلي نوم علي خان دی او بس.

همداراز دده د عهد ټاکنه هم ستونزه وره خبره ده ځکه چې په خپلو اشعارو کې يې داسې کومه پېښه نه ده ځلولې چې د هغې له مخې يې عهد او زمانه وټاکو، خو بيا هم د پوهانو د هڅې په نتيجه کې تر يوه حده په دې مسئله بحث کولی شو، د بېلګې په توګه دهغه لاندې بيت را اخلو:

سـن د هجـر غـر و سـر د کـاڼي تـري کمتـر و

ورځـه ديارلسـم د ذوالحجـې وه پـه تحريـر کـې

۲۳: ۸۷

په دې اړه عبدالکافي اديب کښلي دي:

((د پښتو ژبې يو نامتو او ستر ليکونکی او فلسفي خادم محمد اکبر مرحوم د لټون مطابق د علي خان د زېږون کال ۱۱۸۰ه د ذواالحجه ۱۳ دی لکه ښکاره چې د هغه د يوې قطعې ثابته ده.)) ۱۱: ۳۳۹ او بيا دا پورتنی بيت راوړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ابجد په اساس: (غر= ۱۲۰۰) او د کاڼي سر (ک= ۲۰) دی نو چې ۲۰ ترې کم شي ۱۱۸۰ هـ پاتې کېږي ځينو ليکوالو او محقيقينو دغه تاريخ ۱۱۸۰هـ يوازې د همدغه شعر د ويلو نېټه ګڼلې ده، خو ډاکټر اقبال نسيم خټک، لطيف وهمي او ځينو نورو دغه بيت د علي خان د پيدايښت نېټه ګڼلې ده او داسې فکر کوي چې ګوندې علي خان ته به په څه نه څه ذريعه د هغه د پيدايښت نېټه معلومه وه خو دا کومه يقيني خبره نه ده که دغه تحليل مونږ ومنو نو د علي خان ژوند د ديارلسمې هجري پېړۍ لومړۍ نيمايي پورې رسېږي.

ميا تقويم الحق کاکاخېل په دې اند دی چې د علي خان دغه بيت د همدغه غزل تاريخ څرګندوي چې په دې مهال کې علي خان دېرش کلن و. همدا راز ښاغلي قلندر مومند په دې بيت دا راز تحليل کړی دی:

سن د هجر غر و سر د کاڼي ترې کمتر و
ورځ درياسلمه ذوالحجه وه په تحرير کې

دی وايي: ((غر = ۱۲۰۰ جوړوي او سر د کاڼي يعني (ک= ۲۰) چې ترې کمتر دی که يې ور جمع کړو نو ۱۲۲۰ هـ کال به ترې جوړ شي چې دا د صاحبزاده محمدي د مړينې نېټه ده.))

۲۵: و - ز

خو په دې کې ستونزه دا ده چې له ۱۲۲۰ هـ کال سره ديارلس ذوالحجه نه ثابتېږي، بلکه دا چې دا غزل له سره تر پايه روماني او غنايي دی او څرنګه چې صاحبزاده محمدي د علي خان استاد و نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خامخا به علي خان دده په مړينه يوه دردناکه مرثيه ويلې وه نه دا چې يوازې يو روماني غزل ووايي، سربېره پردې د علي خان په ديوان کې څه نورې مرثيې هم شته دي چې د سعادتمند، حبيب الله، فيض الله، غياث، هوس او داسې نورو په اړه يې ويلې او همداراز يوه بې نومه مرثيه هم لري.

دغه کسان چې علي خان په يوې مرثيې کې ياد کړي دي، ښايي په يوه جنګ کې په يو ځای مړه شوي وي او دا هم ممکنه ده چې د دوی مړګونه جلا جلا وي خو ده ته به دغه ټول په يو وخت ور په ياد شوي او مرثيه به يې ويلې وي:

روز شب چې زه ناله کړم له دې بابه
خدای مې هسې ورځ د بدو کړه بې تابه
سعادتمند حبيب الله د ګور بنديان شو
اول شعر يې آغاز له انتخابه
رسول خان او فيض الله چې له ما لاړه
زه هم هسې زړه بې واکه مخ ترابه
زما زړه لکه کشتۍ په درياب پروت وو
طوفان راغی دا کشتۍ يې کړه خرابه
د رسول له غمه زړه زما ذرې شه
څه به وايم د استازي له ځوابه
خدايه زړه زما صابر کړه له دې غمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د غم لينـــدۍ مې ووځې لـه جنابـه
د خـزان پـه بـاد مـې زړه پـه زمـين پرېـوت
الهـــي كـــرم! مـــــــــسبب الاســـبابه
دا ځلـور طوطيـان وو راغلــه سـبز رنګـه
د معبـود حكـــــم پـري وشـو لـه شـتابه
زه كـه ژاړم اوس كـه خـاورې پـه سـر لـونم
را بــه نشــي هغـــه تللـى مـخ سـيمابه
رسـول ګـل و د ګلابـو پـه بوستـــان كـې
خـزان راغـى بانــــدې پرېـوت لـه ترابـه
د رخسـار او د سـپين مـخ وصف يـې څو كـړم
روزي نــه شـو دى زمـا لكـــــه سـرابه
تـاو د صـبر پـه خاونـد وي علـي خانـه
تـه اوس دسـت راكـړه زمـونږه اصـــحابه
۲۳:۴۰ -۴۱

په دې مرثيې ډېر بحثونه شوي دي دا چې په پورته مرثيې كې ياد شوي كسان څوک وو په دې اړه هم ډېرې زياتې څېړني شوي دا چې د مقصد اصلي ټكي ترې نه ترلاسه كېږي ځكه يې له تشريحاتو ځخه ډډه كوو خو تقويم الحق كاكاخېل د علي خان ديوان په حاشيه كې دومره واضحه كړې چې هوس خان د سوات د خوزي خېلو قبيلې يو سردار و او په جنګ كې شهيد شوى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ددغه جنګ او د هوس خان خوزي خېل د زماني په اړه معلومات تر لاسه کړو نو د علي خان زمانه به په آسانه وتاکو د هوس خان خوزي خېل په اړه د علي خان مرثیه داسې ده:

چــې مــې ســـتا د مرګــه واورېــده هـــــوسه
اوښــکو پرېــوینځ زمــا زړه لــه کــل هــــوسه
توکـــل یـــې خـــــزانه دی پــري غنــــي و
نــه و بــې لــه ښــه جامـــو لــه ښـــه فرسـه
بـــې دنیــا حــاتم طــــایي د زمـــاني و
ځــان یــې پــاک ســـاته د زرو لـــه دنسـه
پــه خپــل قــدر لــه کتابــه بهـــــره یــاب و
لــه لمانـــــځه و خبــردار هــم لــه اودســه
پــه یوســف منــدڼ یــې غـــــږ و د مېړانــي
اتمانخېـــلو تېښتـــه کــړه دده لــه تښـــه
پــه خــوزي کــې یــې مخــــی نــه و د تــوري
څــو چنــده یــې تــرې ډوډی وه یــو پــه لسـه
چــې رســد بــه یــې تــر غلـــیمه پــوري وشــه
نــور یــې نــه وه اند ېښـنه لــه پــیش و پـــسه
د هرچــا لــه قیــده خـــلاص وي قلنـــدره
تــل قابــل طوطــــي آزاد وي لــه قفســـه
لــه زرګونــو یــې نیـــت تیــر وه بــاري څــه کــړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قـــــضاپه کولـــــى ولوېــدو لــه اســه
د زړه ســـر يـــې د دارو لمـــــبې جلـــــيا کـــړو
لکــه شـين لـوګى چـــې خېـژي لـه ققنسـه
لـورا لـور يـې غـږ راځـــي چـې يـاران لېـږدي
علـي خــان بــه څــه غفـــلت کــړي لــه جرســه
۲۳: ۹۳

ډاکټر محمداجان حقپال چې د بېدل عصر تاکي نو هغه د (علي خان، حميد مومند او ...) معاصر ګڼي. دی وايي: ((بېدل هم د حميدمومند، محمدي صاحبزاده، علي خان، سعيد او ميا اکبر د عصر شاعر دی.))

او په دليل کې يې هغه شعر وړاندې کوي چې ده پکې خپل همعصر شاعران پخپله ښودلي دي خو همدغه شعر د علي خان د معاصرينو لپاره ښه دليل کېدی شي:

هـــر چـــې دي زمـــا د عصــــر هغـــه دادي
چـې هـر يـو پکـې خوشـخويه سـخندان دی
صـــاحبزاده محمـــدي علـــي خـــان ګـــوره
هـم سـعيد لــه ميــا اکبـر سـره عيـان دی
مقبـول شـوی پـه دريـاب کـې دی هـر چاتـه
چې هـر يـو پـه خپـل قـوت کـې پهلـوان دی
محمـدي تـر حميـد زيـات ويـنم کـم نـه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر چې زړونه پرې غوښېږي علي خان دی
چې ممتاز زما د عصر دي همدا دي
نور بې شماره دي د واړو ښه بيان دی»
۱۰: ۲۸۲

په پای کې باید ووایم چې د علي خان عهد په سمه توګه نه دی ټاکل شوی، سره له دې چې ډېرې څېړنې هم پرې شوې دي خو بیا هم کومه مثبته نتیجه ترې نه ترلاسه کېږي.

زوکړه او مړینه:

د حیرت خبره خو دا ده چې د علي خان د ژوند یو اړخ هم په مستنده توګه نه شو سپړلی دا ځکه چې ده په خپلو شعرونو کې عمداً یا په بې خبری هیڅ داسې اشاره نه ده کړې چې مونږ د هغې له مخې دی مطالعه کړو د ژوند د نورو اړخونو په شان دده د پیدا ینښت او مړینې نېټې هم په تیارو کې پرتې دي، له همدې کبله مونږ د هغه د عمر اندازه هم نشو ټاکلی خو د پوهانو په اند دده له اشعارو څخه داسې ښکاري چې دی به په ځوانۍ کې مړ وي ځکه چې په دیوان کې يې د ځوانۍ غوښتنې او نور بحث و بیان راغلی دی خو د زړښت کومه ګیله شکوه په کې نه لیدل کېږي البته د ځوان عمر له ضعیفۍ څخه ګیله من ښکاري:

ستا د هجر محنتونه به يې زوړ کا
که له ډېرشو کم په سن وي لکه زه
۲۳: ۷۱

په ځوانۍ کې يې ټيټ ټيټ لکه همزه کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیلتانـــــــه مـې ګټـې کېښـودې پـه ولیـو
۲۳: ۱۳۵

خدایـه د حضرت پـه روی توفیـق د نېکـۍ راکـړې
پـوچې اندېښـــنې مـــې پـــه ځـوانۍ کـــې زړوې
۲۳: ۱۶۳

پورته بیت د کلام د منځپانګې له مخې د آخري دور له شعرونو څخه دی ځکه خو سید تقویم الحق کاکاخېل په دې اند دی چې علي خان په ځوانۍ کې مړ دی او وایي: ((علي خان د زوړوالي دردناک ژوند نه دی لیدلی)) رښتیا هم دده په ډېرو شعرونو کې همداسې ښکاري چې دی به ځوان مړ وي خو دغه بیت چې عبدالکافي ادیب یې د علي خان د ژوند سند نیسي:

سن د هجر غر و سر د کاڼي تري کمتر و
ورځ وه دیارلسمه د ذوالحجې په تحریر کې

اقبال نسیم خټک ددې بیت په اړه لاندې نظر وړاندې کوي:

((د علي خان د پیداوښت دغه شان جرأت مندانه تأویل ددې خبرې غمازي کوي چې ګویا علي خان ته په څه نه څه ذریعه د خپل پیداوښت نېټه معلومه وه خو دا څه یقیني سند نه دی او که مونږ دغه تأویل ومنو نو بیا د علي خان د اخري ژوند زمانه د دیارلسمې صدۍ هجري لومړۍ نیمې ته را اوړېدی شي.))
۱۱: ۳۴۰

دده د ټول دیوان تر لوستلو وروسته دا څرګندېږي چې علي خان به لږ څه د ځوانۍ دوران تېر کړی وي او غالباً د زړښت یو پوړ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

به تر یوه حده رسېدلی وي، ددې خبرې د تایید لپاره زه د علي خان له دیوان څخه دغه ویرنه وړاندې کوم:

آه سپرلی مې دخزان په ناتار تېر شه
ما لا ګل بوی کړی نه و بهار تېر شه
لا مخ پټې غوټۍ نه وې تازه شوې
چې بیا دور نسیمه خوا د ګلزار تېر شه
اوس که ځان وهم که خاورې په سر نولم
په هیڅ رنګ په بېرته نه راځي وار تېر شه
لا مې غټ ورته په ځیر کتلي نه و
لکه برق رخشنده په تلوار تېر شه
مونږ لا اوس بوس و کنار وو ندا وشوه
چې را پاڅه وخت د بوس او کنار تېر شه
چې رخسار یې د کفن په شویو ونغښت
رود د اوښکو د مهجور په رخسار تېر شه
لکه ډېر پري پیکر هم پري روی وو
همدغه رنګه تېز روه پرې وار تېر شه
ما یې نیوی نه شو فتراک چست و چالاک تلو
د لرګو په مرکب سور شهسوار تېر شه
ستا د مرګ په ناره زړه زما پاره شه
خود به چاود چې پرې د هجر منشار تېر شه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رب مـې ورځ د طـرب تــېره کـړه عقـرب یـم
د غـم شـپه راباندې راغـــــله نهـار تېـر شـه
دا هـم شـکر چـې سـړی پـرې بـد نـام نـه شـو
خـو بنـــده پـه واک د خپـل کردګـار تېـر شـه
جبـر نـه دی پـه دا قــــــبر بویـه صـبر
خــو نمســی و د نیکونــو پــه لار تیــر شــه
د بلبـــل اســره خــوره شــوله د ناســتې
چې د بـاغ پـه ښنګ راتـه پـه چغـار تېـر شـه
اوس بـه څـه پـورې شـماره یـا مرثیـه ښـکوم
چـې یـې عمـر د شـمارې و پـه شـمار تېـر شـه
یـوه ورځ بـه دې غــــــږ وشـې علـي خانـه
چـې فلانـی هـم لکـه ګــــرد و غبـار تېـر شـه
۲۳: ۹۵

په پورته مرثیې کې د علي خان رومانیت او د هغه د ځوانۍ ویرنه له ورایه ښکاري، که مونږ د دې ویرنې لومړي بیت ته ځیر شو نو داسې ښکاري چې د علي خان د ځوانۍ سپرلی د زړښت خزان له منځه وړی وي او دغه خزان غمجن کړی او ښایي ډېرو غمونو ژر بوډا کړي وي خو علي خان د خپلې ځوانۍ ارمان کوي:

اوس کـه ځـان وهـم کـه خـاورې پـه سـر نـولم
پـه هـیڅ رنـګ پـه بېـــرته نـه راځـي وار تېرشـه
لامــې غــټې ورتــه پــه ځیــر کتـــــلي نــه وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکـه بـرق رخشـــــــنده پـه تلـوار تېـر شـه

پورته بيتونه دا څرګندوي چې علي خان د ځوانۍ په تېرېدو ډېر افسوس کوي سربېره په پورته دوو بيتونو ددې مرثيې ټوله لومړۍ برخه همدا مطلب په ګوتو کوي.

علي خان ډېر علم لري او په کلام کې يې ډول ډول علمونه څرګندېږي؛ لکه: بديع، بيان، فقه، تفسير، حديث، صرف و نحو، منطق، مناظره، همداراز په هر بيت کې يې يو ځانګړې معنويت او هنريت، ښه نصيحتونه او داسې نورې چارې ټولې دومره اسانې نه دي چې سړی دې په دومره کم عمر کې تر لاسه کړي او بېرته دې نورو ته په دومره قوت سره د شعر په ژبه وړاندې کړي، ځکه خو زه وايم چې علي خان به د ډېرې ځوانۍ په عمر نه وي مړ شوی.

د علي خان نور علميت به وروسته راوسپړو، دلته يې د بېلګې په توګه يو څو نصيحتونه راوړم:

چـې آسـمان پـه کـې خلـل او تزويـر ګـډ کـه
نـو سـندرو تـه ټـول شـوي پـه ويـر ګـډ کـه
هسـې کـانې لـه تقـديره پـرې را خـلاص شـي
چې شکسـت يـې پـه پجـه د تـدبير ګـډ کـه
کـه دې دوه ورځـې پـه مـراد شـي غـره مـه شـه
عاقبـت بـه دې غوبـل پـه ضـمير ګـډ کـه
پـــه هـــر کـــار چـــې د ښبنـــتن اراده نـــه وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـو مـانع پـه کـې قليـل او کثيـر ګـډ کـه
هســـې چـــارې د نـــادان لـــه لاســـه وشـــي
چې هوښيار به په فکرت په تصوير ګډ که
چـــې الله يـــې زيـــانوي ســـبب يـــې جـــوړ شـــي
د دانـــا ســـرې پـــه عقـــل تغييـــر ګـــډ کـــه
د کامـــل عقـــل لانبـــو بـــه دې شـــي هېـــره
زمانـه کـه دې د غـم پـه غـدير ګـډ کـه
کلـــه هســـې چـــاره پېښـــه کـــړې د مکـــر
چې سلطان پـه خوشـامند د وزيـر ګـډ کـه
بادشـــاهان لـــه تختـــه پرېباســـي پـــه مځکـــه
بيايې کور په کور په شان د فقير ګډ که
چې کاسه يې شي نسکوره بخت يې تور شي
د کارغـانو پـه قطـار کـې قجيـر ګـډ کـه
ځـــوک پـــه دواړه کونـــه وي ځـــوک ميانـــه وي
د چـا سـر لـه سـره غـم پـه خمبيـر ګـډ کـه
د چـــا قلپـــې نـــاکره روپـــۍ چلېـــږي
د چـا زرو تـه د مسـو تـاثير ګـډ کـه
کـــه يـــې ځـــوک کـــره کـــوي لامتـــه کېـــږي
بـده برخـه چـې يـې غـش پـه اکسـير ګـډ کـه
کلـــه غـــوږ نيســـي خوبـــان و علـــي خـــان تـــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه همــه دُر و مرجــان پــه تقــدیر ګــډ کــه

۲۳: ۱۱۳

په پورته غزل کې علي خان هر څه په تقدیر پورې تړلي او وايي چې انسان باید له غرور او نادانۍ ځخه ځان وساتي.

نـــا اشـــنا ښـــه دی اشـــنا تړګـــل کـــوي

یـــاران مـــاران شـــو اکثـــر چیچـــل کـــوي

ازمـــوده یـــار کـــړه لـــه غیـــرو ډار کـــړه

واړه غولـــول کـــوي کـــار چلـــول کـــوي

۲۳: ۱۷۸

په پورته رباعي کې علي خان له اشنا او نا اشنا څخه سر تکوي، وايي چې له اشنا څخه پردی ښه دی بیا وايي له پردیو وېره په کار ده خو اشنا باید وازمېیل شي او بیا ورسره دوستي وشي. لنډه دا چې د علي خان په نظر د اشنا په انتخاب کې باید دقت وشي.

زمانـــه د بـــې شـــرمۍ شـــوه علـــي خانـــه

بختـــور هغـــه ګڼـــه چـــې تـــرې کنـــار شـــه

۲۳: ۹۸

پورته بیت چې د یوه غزل مقطع ده دا راښيي چې علي خان له زمانې زړه تورن شوی او د خلکو ناکردې يې دې ته مجبوروي چې له دوی څخه ځان لرې کړي ځکه خو نورو ته هم همدا نصیحت کوي.

البته ټول غزل همداسې مطالب افاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوم:

کله چې د یو انسان نوم ثابت معلوم نه وي د هغه به قوم څرنګه معلوم کړو، خو دا چې ځینو پوهانو خپل نظریات وړاندې کړي دلته یې لنډیز را اخلو، علي خان د مختلفو دلایلو پر اساس د ځینو پوهانو په نظر محمدزی، مهمنزی او مامونزی او د ځینو نورو په نظر خټک، اخونزاده، درانی، منګل، افریدی او مروت ګڼلی شوی دی، اثر افغاني یې موسی خېل محمدزی ګڼي، علامه عبدالحی حبیبي، پوهاند صدیق الله رښتین او د دوی په تایید اجمل خټک یې خټک بولي.

دا چې علامه حبیبي یې خټک بولي غالباً داسې فکر کوي چې علي خان اصلاً محمد علي خان بن افضل خان خټک دی چې د اشرف خان هجري لمسی د خوشحال خان خټک کړوسی او د کاظم خان شیدا ورور دی په دې اړه سید تقویم الحق کاکا خېل داسې وایي: ((دا محمد علي د خپل پلار کشر او محبوب زوی و سنه ۱۱۳۳ هـ کې یې پلار خپل نایب الحکومت کړو - دده مشر ورور سعد الله خان په دی مرور لاړو او د کاکا صاحب رحمت الله علیه د زوی سید غیاث الدین (کاجی) بابا رحمته الله علیه په مدد یې تیری کې خپل ریاست قایم کړو.

سنه ۱۱۵۳ هـ کې محمد علي خان د پلار وفات نه پس د اکوړې حاکم شه او په تیری یې حمله وکړه، شکست یې اوخوړو او اکوړې یې هم دلاسه لاړو، دې نه پس تاریخ د هغه متعلق چوپ دی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنه ۱۱۶۰ هـ کې د دغه محمد علي خان زوی لښکر خان په سعدالله حمله کړې ده هغه يې مړ کړی دی بيا يې د هغه د زوی دلاسه شکست خوړلی دی- دکن کې نوکر شوی دی او اخر په دې قصاص کې قتل شوی دی، ليکن په دې ټوله سلسله کې تاريخونه بيا د محمد علي خان نوم نه اخلي - معلومېږي داسې چې په دې وخت کې هغه په دنيا کې يا کم از کم په دې صوبه کې موجود نه و. د سنه ۱۱۵۳ هـ نه پس د محمد علي خان ټول ژوند په جنګ يا په ارمان کې تېر شوی دی، ليکن د علي خان په ديوان کې ددې هېڅ تذکره نه شته بلکې هغه د تېرو تورو پر ځای د اشنا ديدن پسې ذکر کوي او خپل کور کلی، وطن، حکومت او د خپلو خپلوانو ظلم و ستم ته هېڅ اشاره نه کوي.

په يوه بله خبره هم غور کول غواړي - د محمد علي خان زوی په سنه ۱۱۶۰ هـ کې ددې قابل و چې د هغه د شکست بدل د خپل تره نه واخلي - ليکن د علي خان تصريح تاسو اوليده چې د هغه نه زوی شته نه لور.))

۲۳: ۲۱

ښاغلی تقويم الحق د خپلې هرې خبرې د لاروښانولو لپاره د ديوان په حاشيه کې د علي خان شعر د ثبوت په ډول وړاندې کوي؛

لکه د تېرو تورو پرځای توري زلفې داسې يادوي :

تـــور طـــالع زمـــا د ترکـــو تـــورې زلفـــې
مســـافر بـــه مـــې آخـــر د هندوســـتان کـــا

۲۳: ۱۱۰

او د پنا هګاه پرځای د يار ديدن داسې ځلوي :

يـو وصـل د يارکـه مـې مونـدی پـه زر سـفره

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور بـه مـې هـزار ځلـه پـه کـور ولګـاوه
۲۳: ۱۴۴

او دا چې ده اولاد نه درلود دغه بیت یې وړاندې کوي:

خپلـه لـور څـه چې لا زویـه مې هـم نـه شـته
خـو لیـده اوربـد شـي غـم محکـم د لونـو
۲۳: ۱۳۸

په دې توګه پروفیسر تقویم الحق کاکاخېل دا خبره ردوي چې علي خان دې محمد علي خان د افضل خان زوی او اشرف خان هجري لمسی او په قام خټک وي.

همدا راز فاضل استاد پوهاند رشتین هم ورته خټک وایي، دی په دې اند دی چې علي خان اصلاً حسن علي خان دی چې د خپل ورور سعد الله خان له وجې جلا وطن کړی شوی او بیا ده په اشنغر کې استوګنه اختیار کړې ده، په دې برخه کې دغه بیت د نورو بیتونو ترڅنګ د دلیل په توګه وړاندې کوي:

زه یـو لـوغړن یـم خوارخستـه جـلا وطـن یـم
هسـې ارزومـن یـم سـر ګـنم سـپک تـر ګیاهـه
۲۳: ۱۴۵

د دوی په خیال علي خان اصلاً د سرای اکوړه دی او د یو مسافر په توګه اشنغر (هشتنغر) کې یې ژوند تېر کړی دی.

خو پوهاند رشتین په خپل اثر (د پښتو ادب تاریخ) کې بیا یو بل نظر وړاندې کوي او وایي: ((علي خان خوشنوا بلبل او یو نامتو ادیب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي. علي خان په پښتو کې یو وړوکی قیمتي او خوندور دیوان لري. مضامین

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې اکثر عشقي او تصوفي دي ځينې اخلاقي او اجتماعي اشعار هم پکې پيدا کېږي. علي خان يو عالم سړی و دده په ديوان کې ډېر علمي اصطلاحات شته، دی په خپل تېر کې د شهرت خاوند دی او ډېر وروستني شاعران يې د اشعارو ستاينه کوي.))

او بيا د شمس الدين کاکړ نظر د علي خان په اړه داسې وړاندې کوي:

((د علي خان په رنګين شعر که خبر شې
هر غزل يې دی تنها ديوان د شعر))

۱۸: ۸۰

همدا ډول د تيری اکمل اسد آبادي هم دا ادعا لري چې علي خان خټک دی هغه وايي د علي خان له نوم سره خټک توری دومره ګډ شوی چې که څوک يې د جلا کولو کوښښ وکړي او ترې يې اوشوکوي نو د علي خان نوم به نيمګړی پاتې شي.

څرنګه چې زياتره پوهان علي خان خټک ګڼي همداراز يو ډېر شمېر ددې خبرې مخالفت کوي چې تر ټولو لوی مخالف يې عبدالحليم اثر افغانی دی، دی د نورو خبرو په ترڅ کې داسې وايي:

((... حالانکه علي خان نه خټک دی او نه محمدزی بلکې درانی دی.))

۳۱: ۱۴۷

قاضي صاحب (اثر افغاني) وروسته له نورو تحقيقاتو خپل لومړنی نظر پرېږدي او وايي: ((زه اثر افغان وايم چې د علي نوم احمد خان د پلار نوم يې عبدالکريم خان د نيکه نوم يې عبدالرحمن په قام موسی خېل محمدزی دی، د چارسدې کلي په څلورو کندو مشتمل دی، ديوي کندی نوم، کندی موسی خېل دی، داکورنۍ په چارسده

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلی کې په موسی خېل کندی کې اوسېدله - روستو چې د علي خان نیکه عبدالرحمن خان د عرفان او طریقت لوړه مرتبه حاصله کړله نود خپل قوم او قبیلې روحاني پېشوا ووتو.))

۳۲: ۴۲

همداراز ښاغلی کامل هم دا خبره ردوي چې علي خان ختېک دی؛ وایي: ((هرکله چې موږ سره د علي خان (ختېک) منګل اتمانخېل یا له کومې بلې قبیلې کېدو د لیکلي سند یا مسلسل روایت په بنا څه ثبوت نه شته نو باید چې ترڅو مو نور شهادت نه وي موندلی نوکه قبیله یې ارومرو فرض کوو مهمنزی یې ګڼو ځکه چې د هشتنغر اکثر خلق مهمنزي دي.))

۲۸: ۱۲

ددې خبرې رد پوهاند رشتین په اووه ورځنۍ رهبر مردان ۱۵/۸/ اپریل سنه ۱۹۵۷ او اووه ورځنۍ رهبر پېښور ۳۱/۱۵/۶ اکتوبر سنه ۱۹۵۷ کې په مسلسل ډول کړی دی؛ وایي: ((که د کامل صاحب په خیال د یو شاعر لپاره د خپل ځان او قوم ښودنه لازمي وي نو خو باید چې علي خان خپل کلی، ځای او قوم په واضح ډول ښودلی وي چې هډو دا لانجه غوځه وی. د علي خان په دیوان کې چې څه رنګ د سرای او ختېکو ذکر نه شته داسې په کې د اتمانزو او مامنزو ذکر هم نه شته نو بیا په څه دلیل کامل صاحب دی له پخواني روایت څخه را اوباسي او بې سنده یې په بل ځای او خېل پورې تړي.))

۳۰: ۱۲

په دې توګه پوهاند رشتین غواړي چې علي خان دې ختېک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرزاخان قندهاری چې د علي خان زماني ته نږدې دی، هغه يې اخونزاده ګڼلی؛ لکه چې وايي:

علـي خـان اخـونزاده هـم ښـه شـاعر دی
ښـــــه آبـدار در يـې بـه ژبـي تويـول

قنبر علي د علي خان په غزل تضمين کړی او دی يې ممنزی ګڼلی دی:

دا څـــواب قنبــر د علـي خـان ممنـزي کـا
ښـه چـې دا نيـولې هنـډه سـر د کبـرژن شـوه

خو دا چې قنبر علي علي خان ممنزی ګڼلی دی کوم ثبوت نه لري. بايد ووايو چې د علي خان په ديوان کې د قنبر علي ذکر نه دی راغلی او نه مونږ د علي خان او قنبر علي تعلق ځرګندولی شو.

سرمحقق زلمی هېوادمل يې مامنزی ګڼي، دی وايي: ((علي خان مامنزی د پښتو يو رنګين بيان شاعر تېر شوی دی؛ علي خان د ديوان خاوند او د هندي سبک په پيرو شاعرانو کې ولاړ سړی دی. ده د هشنغر په سيمو کې ژوند کړی دی؛ دده مزار د هشنغر د چارسدې د پړانګو په هديره کې پيدا شوی دی. پردې مزار چې کومه لوحه پيدا شوې ده، د هغې لوحې له مخې علي خان په ۱۱۵۰ هـ ق کال کې زوکړی او په ۱۱۹۵ هـ ق کال مړ دی. دده ديوان درې ځله په پېښور او لاهور کې چاپ شوی دی. دا يې هم د يوې ښکلې غزلې څو بيته:

ای د زړه ســلطانه تــه د زړه ســلطان د چــا يــې
ستـا رنځـوران ډېـر دي يـاره تـه درمـان د چـا يـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور د اننګو دې څوک پاخه کړه څوک دې وسوه
ای په مخ آتشه سود د چا نقصان د چا یې»

۲۹: ۲۱۸-۲۱۹

سرمحقق هیوادمل په خپل اثر د «د پښتو ادبیاتو تاریخ» کې د علي خان په اړه همدومره بحث کړی چې مونږ کټ مټ را واخیست دا چې په کوم دلیل یې مامنزی ګڼلی ذکر یې دلته نه دی شوی. همداراز د زوکړې او مړینې کلونو په اړه یې هم نور څه معلومات نه دي وړاندې کړي.

په هر صورت سره له دې چې ډېرو پوهانو په دې اړه څېړنې کړې دي خو نه دي توانېدلي چې ټول په اتفاق علي خان د یوه ځانګړي قوم وګڼي بلکې هر چا بېل بېل قوم ته منسوب کړی دی او دغه مسئله ګونګه پاتې ده.

ټاټوبی:

د علي خان د ژوند بله معما د هغه ټاټوبی دی، هغه د کوم ځای و؟ په کوم ځای کې زېږېدلی؟ دغه پوښتنې هم دومره په آسانه توګه نه شي ځوابېدلی، ځکه چې نه تاریخ د علي خان په اړه څه ویلي او نه ده په خپله دا لازمه ګڼلې چې د خپل ځان په اړه څه ووایي او خپل ټاټوبی څرګند کړي.

څېړونکو دده د دیوان له ګړدود څخه دا ثابته کړې چې علي خان د هشتنغر اوسېدونکی دی ځکه چې لهجه یې خالصه هشتنغرۍ ده او بله دا چې ده په خپلو اشعارو کې هشتنغر او جیندی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات ياد کړي دي او ورسره يې زياته مينه ښودلې ده له دې څخه داسې ښکاري چې ګوندې دی به د هشتنغر اوسېدونکی وي او هغه به يې اصلي ټاټوبی وي يا دا چې هلته به لوی شوی وي.

چــې يــار نــه وينــم دلــې پــه هشــتنغر کــې
پټــوم بــه لــه وطنــه پســې ســر مــــخ

نـه پـوهېږم زه د چـا زړه څـه لـه غـولاوه شـم
څنبـلې مـې سـاده صـافي اوبـه دي د جينـدي
۲۳: ۱۵۵

يا:

نـه پـوهېږم زه د چـا پـه زړه څکـه غـولاوه شم
څنبـلې مـې صـفا سـاده اوبـه دي د جنـدي
۲۳: ۱۳

پـروت وم پـه دريـاب د تحـير کـې چـپو وړی
نـه پوهېـدم هـېڅ چـې اباسـين وړم کـه جينـدي
۲۳: ۱۵۷

کېدای شي هشتنغر - جيندی دده اصلي ټاټوبی وي او دا هم کېدای شي چې اصلي ټاټوبی يې کوم بل ځای وي او دلته په هشتنغر کې لوی شوی وي ددې معما د حل لپاره نورې لارې نه شته مګر دا چې دده د ديوان لهجه ووينو، ښاغلی عقاب خټک يې لهجه د خټکو بولي او ډېر مثالونه يې له ديوان څخه راباسي چې اوس هم په خټکو کې معمول دي؛ لکه: لوستونيه (لوستونکيه)، لېږدېدل (کډه کول)، پور (قرض)، دوک (تکليف)، ډبلې (ډبې)، روزی نه شوې (نصيب نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي)، پژان (ميلوګان) لونم (نولم)، سنکده (ساه رغرېدل) او داسې نور، خو قاضي عبدالحليم اثر يې اصلي ماموزنزي واله ګڼي.

امکان لري د لهجې له مخې د علي خان قوم او ټاټوبې څرګند شي خو دا هم له امکانه لرې نه ده چې د يو چا د زېږېدو ځاى يو او د اوسېدو ځاى يې بل وي، په يو ځاى کې اوسېږي خو هغه يې اصلي وطن نه وي، يو ګړدود (لهجه) کوي خو هغه يې اصلي ګړدود نه وي. داسې ډېر پېښ شوي دي مثلاً ددغو دوولسيزو جګړو په ترځ کې افغانان خواره واره شول ځيني يوې خوا او ځيني بلې خوا ته مهاجر شول. ډېر افغان ماشومان په نورو هېوادو کې لوى شول يا لږ تر لږه بل ولايت ته وکوچېدل او په دې توګه د زياترو افغانانو ګړدود حتى ژبه بدله شوه، نو کېداى شي علي خان هم همداراز وي خو دا هم کېداى شي چې همدغه (هشتنغر - جيندي) يې اصلي ټاټوبى وي.

په هر صورت اوس همدومره پوهېږو چې علي خان په خپلو شعرونو کې هشتنغر او جيندى ياد کړي دي.

اشـــــنغر شـو کـان دزلفـو د دلبـرو
ځکـه نشـته پـه داملـک دکـان د مشـکو
۲۳: ۱۳۵

پروفيسر تقويم الحق کاکاخيل داسې نظر لري چې علي خان پس له ډېره صبره له وطن نه د خپل محبوب د ليدو لپاره پېښور ته تللى خو څرنګه چې هغې پرې پروا نه ده ساتلې بېرته خپل وطن ته راغلى دى؛ ددې موضوع په اړه لاندې غزل وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه کـه پوهېـدی چـې دې پـه مانـه شـــــته وتنـه
نـه بـه وم پـه تـا پسـې وتلـی لـه وطــــــنه

زړه وړه خـو آسـان دي دلبـري مشـکل هـــنر دی
ګرانــه ده بــې حــده د آشــنا د زړه ساتـــــنه

ډېـره آشـنايي څـه بيـا زر هېـره آشـــــــنايي څـه
ښـه ده اشـنايي خـو بـارې غـواړي پـت پالـــنه

ډېـر ټګـان کـه اورم يـا يـې ويـــــــنم لکـه تـه يـې
نـه کانـدي دا هسـې څـوک لـه نيکـو جـارېستنه

پـروت پـه درکـې سـتايم کـه رټـې مـې هـم دې سـتايم
شـاه لـه بايـده نـه دي د رعيـت عـالم وهـــــنه

يـا زه پـه سـودا د مينـې نـه پوهېـدم زيـان شــــــوم
يـا خـو پـه دنيـا کـې آشـنايي نـه ده سودمـــنه

مـا درپسـې وچ پـه وچـه نـو د صـــــــــــورت وچ کـړ
تـا راتــه يــوه خـــــــــبره و نـه کـړه نوجنـه

سـتا د در ملنـګ شـوم چـې دې بـدې شـومه څنـګ شـوم
خـوښ مـې دې بېلتـون لـه نـا چـارۍ کـړو کبـــرژنه

دا ګومـان خـو مـه کـړه چـې بـه ژر تـر ژره روغ شـــــم
سـتا د غـم شـتۍ څـه هسـې نـه ده برسـېرنه

خـوښ يـم کـه څګـر زمـا د يـار بـــڼو ســــــوری کـړو
ښـــه وشـوه دا کـور و خـالي پـاتې لـه روزنـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شـــــپول د رقيبـانو دى چاپـــــــېر تـر ګلعـذارو
هـر يـو ځـاى پـه ځـاى را پـورې نښـلي لکـه غنـه
مــرم پــه رنــځ د هجــر تــا خبــر زمــا وانــه خســت
عـذر لـه را مـه شـې چې را نـه غلـې پـه پوښـتنه
لاس د کــرم ورکــړې حقيقــي محـــبوبه وار دى
ډوب شـه علـي خـان د مجـازي عشـق پـه بوختنـه
۲۳: ۱۳۲

په دې غزل کې د هشتنغر يا د پښبنور خاص ذکر نه دى راغلى خو دا خبره سمه ده چې دى د خپلې معشوقې په خاطر له خپل وطن څخه بهر تللى دى. دا چې چېرته تللى په دې غزل کې دا ذکر نه شته.

په (پښتو شاعري)اثر کې هم داسې راغلي چې د علي خان کورنۍ له افغانستان نه پښبنور ته راغلې وه، دلته له دغه اثر څخه همدغه موضوع کټ مټ را اخلو: ((علی خان کے خٹک ہونے پر جمہور کا اتفاق ھے تا ھم جدید محقیقن کا خیال ھے کہ - علي خان منگل قبیلے کا فرد تھا ، اس کے والدین افغانستان سے وادی پشاور میں اُتر آئے تھے. بعض کی نزدیک علی خان کا گھرانہ قندھار سے احمد شاہ درانی کے ساتھ وادی پشاور میں آیا اور ھشت نگر کا حاکم اعلی بنادیا گیا))

۴: ۲۱۸

دوى وايي چې د علي خان والدين له افغانستان نه پښبنور ته ورغلل، د ځينو په نظر د علي خان کورنۍ له قندهاره احمدشاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دراني سره يو ځای وادي پشاور ته راغلل او هشت نګر (هشتنغر) کې مېشت شول، چېرته چې د علي خان پلار يې د هشت نګر حاکم کړ.

د علي خان پلار:

دا چې علي خان د چا زوی دی، پلار يې څه کار کوه دا يو بل لاجوابه سوال دی چې تحقيق او څېړنې ته اړتيا لري.

علامه عبدالحی حبيبي ليکلي دي: ((علي خان د خوشحال خان د کورنۍ يو مشهور اديب چې د کال ۱۱۵۰ هـ پورې ژوندی و، دی د افضل خان خټک زوی او د اشرف خان هجري لمسی او د کاظم خان شيدا ورور و.))

۷: ۲۵۷

پوهاند صديق الله رشتين هم په دې اند دی چې علي خان د افضل خان خټک زوی دی، دی وايي: ((علي خان د خټکو د بڼ يو خوشنوا بلبل او يو نامتو اديب دی، د افضل خان زوی او د خوشحال خان کړوسی کېږي.))

۱۸: ۸۰

قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې نظر وړاندې کوي:

((او زه اثر افغاني وايم چې د علي خان د پلار نوم عبدالکريم خان د نيکه نوم عبداالرحمن خان په قام موسی خېل محمدزی دی.))

۳۲: ۴۲

نو په دې ډول د علي خان د پلار نوم ځکه څرګند نه شو چې لومړی نظر د علامه حبيبي و او د پروفيسر سيد تقويم الحق کاکا خېل له خوا په مستندو دلايلو رد شوی چې ما د علي خان د قوم تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان لاندې کتې مټ را اخیستی دی.

او د ښاغلي اثر افغاني نظر دلیل ته اړتیا لري څکه خو وایو چې د علي خان د پلار نوم معلوم نه دی.

ښاغلی د تیري اکمل اسد آبادي وایي: ((د علي خان درې تصنیفات قلمي صورت کې زما نظر لاندې راغلي دي، هغو دریواړو کې علي خان ختک لیکلی شوی دی او د هغه د پلار نوم پکې صفا لیکلی دی او چې کومه قلمي نسخه د مضمون لیکلو په وخت زما مخکې ده هغه کې هم ختک لیکلی شوی دی.))

۱۱: ۳۲۸

ما دغه (اووه ورځنۍ دوران پېښور) ترلاسه نه کړه خو داسې ښکاري چې اسد آبادي به هم د علامه عبدالحی حبیبي او پوهاند صدیق الله رښتین ملګری او هم نظر وي.

په دې لړ کې ښاغلي عبدالکافي ادیب داسې لیکلي دي: ((د علي خان اصلي شخصیت رابرسېره کولو په لړ کې اول دا سوال پورته کېږي چې د علي خان خاندان د کوم ځای اوسېدونکی و؟ دا د پښتو ادب بد قسمتي ده چې د علي خان غوندې ستر شاعر د پلار نوم چا تراوسه پورې لیکلی نه دی او نه یې خاندان چا معلوم کړی......))

۳۳: ۱۱۱

که هر څومره محققینو څېړنې کړې دي خو بیا هم دا ترې ثابته نه شوه چې علي خان څوک و، کله وفات شوی دی، اولاد لري او که نه؟

مونږ اوس له دې ټولو تېرېږو او صرف وایو چې علي خان د پښتو ژبې یو نامتو عالم ادیب او روحاني، تصوفي شاعر دی چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند یې له ډېرو کړاوونو ډک ښکاري دا چې د مینې په برخه کې تر هر څه زیات کړېدلی دی نو وایو چې علي خان که هر څوک دی خو د پښتو ادب د کلاسیکې دورې تر ټولو وروستنی په مینه کې دردېدلی، کړېدلی او وریت شوی شاعر دی. چې هر څه یې په چوپه خوله زغملي دي.

اولاد:

دا چې علي خان اولاد لري او که نه، په دې اړه دوه ډوله نظریات موجود دي:

لومړۍ نظریه: علي خان صرف یو زوی درلود هغه هم په کوچنیوالي کې مړ شوی دی. دغه خبره له لاندې شعر څخه ښه معلومېږي:

زړه مې په پلکونو د هجران شو آموخته
لالکه سندان شو په تاوونو کې پخته
ونه د صورت مې ځکه وخته له برمه
اړ په کې یو نیله وه هغه هم اوخته
هجر د غیاث چې زما تري الغیاث دی
پروت مې په زړه پاس دی چې پرې سوزم پنج وخته
دا مې د خوږ زړه قوله وښکی شي پرې پوهېږم
یا یې سره ټوپی ده چې ترې خېژي په تخته
خود له عشقه سوی وم هلک زویه ایرې کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور لــه لــړ بخــري نــه زر لګــي پــه ســوخته
زه يــې هجــر وســوم د پتنــګ پــه دود خولــه پتهــه
نــور عـــالم دي كــوكي پــري وهــي لكــه فاختــه
خداى كـه زمـا سـوى رضـا كـه چـې مـې دوسـتان دي
مــه شــه د يــوه زويــه د مــرګ پــه غــم اختــه
صـبر زغـم چـې نـه كـا بـې چـاره مهجـور بـه څـه كـا
خــوار تــه بــې لــه هجــره واړې لارې دي دوختــه
ما كه څوك ليدلي چې په تېښته له غم خلاص شه
زه بــه نرغــونى لــه بيلتانــه وم ګريختــه
ډېــره مــوده پــروت وزړه د زلفــو كشــاكش كــې
مــزى د اميــد يــې عاقبــت شــو ګســيخته
غـم چـې شـو همدم د علـي خـان كـم بـه يـې نـه كـا
شـعر كـه پښـتو كـا كـه فارسـي ګـوهر ريختــه
۲۳: ۴۹

له پورته غزل څخه دا جوتېږي چې د علي خان دغه يو زوى و، هغه هم مړ شوى و دده د زوى نوم غياث و چې علي خان يې په مړينه ډېر ويرجن شوى دى، په ځانګړې توګه كله چې د هغه له سره سره توپۍ پر تخته لرې كوي، علي خان داسې انګېرې: لكه چې دا سره توپۍ د غياث له سره نه بلكې د علي خان د زړه سر لرې كوي او غوڅوي يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو قاضي عبدالحليم اثر افغاني داسې انګېري چې دغه غياث د علي خان زوی نه دی بلکې دی د غياث الدين د سعادتمند خان او فيض الله خان په نمسو کې راځي او لکه څنګه چې د دوی نيکونه شهيدان شوي دي دغه شان غياث هم د نيکونو په لاره تېر شو.

۲۳۶ :۳۴

او په دې ډول اثر افغاني ددې خبرې په ثبوت کې لاندې شعر وړاندې کوي:

دا هـم شـکر چـې سـړی پـرې بـدنام نـه دی
خـو بنـده پـه واک د خپـل کردګـار تېـر شـو
جبـــر نـــه دی پـــه دا قبـــر بويـــه صـــبر
خـــو لمســـی و د نېکونـــو پـــه لار تېـــر شـــو
د بلبــــل اســــره خــــوره شــــوله د ناســــتې
چـې د بـاغ پـه څنـګ راتـه پـه چغـار تېـر شـو
اوس بـه څـه پـوري شـماره يـا مرثيـه بنـکوم
چـې يـې عمـر د شـمارې و پـه شـمار تېـر شـو
يـــوه ورځ بـــه دې غـــږ وشـــي علـــي خانـــه
چـې فلانـی هـم لکـه ګـرد و غبـار تېـر شـو

۷۸ :۲۳

ډاکټر اقبال نسيم خټک وايي چې دغه يقيناً يوه مرثيه ده خو د چا نوم په کې نه دی ذکر شوی دا چې علي خان به دا مرثيه غياث ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويلې وي يا کوم بل چا ته دا يو قياس دی نو قياس د سند درجه نه لري په دې توګه مونږ پورته مرثيه غياث الدين ابن سيف الدين لپاره نه شو دليل کولی.

دويمه نظريه: که څه هم د علي خان په يوې مرثيې کې د غياث په نوم د هغه زوی ګڼلی شوی چې علي خان يې په مړينه سخت وير کوي خو بيا په يوه بل غزل کې دا اعتراف کوي چې بالکل اولاد نه لري:

خپله لور څه چې لا زويه مې هم نشته
خو ليده اوربد شي غم محکم د لونو
۲۳: ۱۳۸

له پورته بيت څخه داسې ښکاري چې علي خان هېڅ اولاد نه درلود يا دا چې ددې غزل تر ويلو پورې يې اولاد نه درلود دا هم ويلی شو چې ددغه غزل تر ليکلو به د مخه غياث مړ شوی وي، ځکه خو يې ويلي چې نه زوی لرم او نه لور.

په هر حال که علي خان اولاد درلوده نو هماغه غياث به و چې کوچنی مړ شوی دی او بس، کېدای شي د اولاد ښه او بد يې نه وي ليدلي.

علي خان هم يو عجيب کلک غيرتي پښتون و سره له دې چې ده هېڅ اولاد نه درلود خو بيا يې هم له خدای څخه غوښتنه کړې چې لور ورته ورنه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله لور څه چې لا زویه مې هم نه شته
خو لیده او ریدشي غم محکم د لوڼو

***

خدایه ته ترې علي خان له امن ورکړې
شته دي ډېر اوړي لیوال عالم د لوڼو

د پښتو همدا شان کلتور دی، د لور ساتنه ورته ډېر درونډ کار ښکاري که هر څومره یوه لور ښه خوی او اخلاق ولري بیا هم دوی ته د شرم وړ وي. بده خو یې لا پرېږده چې څوک یې ښه هم ووایي نو پرې بده اغېزه کوي.
په لاندې غزل کې علي خان د لوڼو په اړه د پښتنو احساسات په ځرګنده توګه ځلولي دي:

بل یو غم به نه وي زیات له غم د لوڼو
واقعي چې چوي زړه الم د لوڼو
ډېر عالم یې د سیالۍ له برمه پرې یست
خدای دې پل په هیچا نه کا سم د لوڼو
که په خوی ملایکه حوره په رنګ وي
هم رڼا ګڼه رښتیا تور تم د لوڼو
بد خو پرېږده که یې ښه له چا نه واورې
دغه مدحه ده بېشکه ذم د لوڼو
که د نر پلو پرې ګرم وي په خوبنۍ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـر پـه نـره بـه مـور پـلار کـړي ګـرم د لونړو
واخيســـت مـه شـه د دوی مهـر پـه زرګونـو
کـه څـوک تخـت مـومي پـه نـيم درم د لونړو
شـرم ګيـرو تـه يـې لـږ غمونـه ډيـر وي
وي بـې شـرمو تـه ډيـر لـږ مـاتم د لونړو
پـه نعـم الخـتن الحـد کـې غـوږ کـړه
چـې حـديث پـه دي حـديث کـه تـم د لونړو
خپلـه لـور څـه چـې لازويـه مـې هـم نشـته
خـو ليـده اوريـد شـي غـم محکـم د لونړو
خدايـه تـه تـرې علـي خـان لـه امـن ورکـړې
شــته دي ډيـر اوري لېـوال عـالم د لونړو
۲۳: ۱۳۸

دا يوه طبيعي خبره ده چې کومه مسئله په يوه کلتور کې جدي وي د ټولنې په ټولو غړو اغېز لري، د لونړو حقوق په اسلام او پښتو دواړو کې خوندي دي. خو هغه مسايل چې په غيرت او ناموس پورې اړه لري اسلام او پښتو دواړو کې ورته جدي پام اړول شوی دی.
دا چې علي خان له لور څخه امن غواړي دا ددې معنا نه لري چې ګوندې لور ښه نه وي بلکې د لور ساتل په ټولنې کې، د هغې هر ګام ته د ټولنې پام او داسې نور چې د پښتو لپاره د ننګ خبره ده نو ځکه وايي چې لور ونه لرم نو ښه ده.

تحصيل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې علي خان به په رسمي ډول تحصیل کړی وي ددې خبرې لپاره کوم خاص سند نه لرو خو د هغه له دیوان څخه داسې معلومېږي چې دی یو لوی عالم او ادیب دی، د دین یو ښه عالم دی، داسې برېښي چې د علومو تدریس یې هم کاوه، د تفسیر، حدیث، فقهې، صرف او نحوې، منطق، فلسفې، هیئت او مناظرې په میدان کې یې پوره لاس درلود.

کله چې مونږ دده دیوان په ځیر سره وګورو نو د پوهې کچه یې په پوره ډول سره را څرګندېږي، هم د معنا او مفهوم په لحاظ او هم د لفظ او جملو د ترکیب په لحاظ، کوم راز بدایع او صنایع چې ده استعمال کړي همداراز تشبیهات، کنایات، مجاز او استعارې، په دومره ظرافت سره کارول بې له دې چې یو شاعر پوره پوهه ولري د دې ډول علومو انعکاس هغه هم د شعر په ژبه له امکانه لرې دی. ځکه خو وایو چې علي خان په یو نه یو راز شخصي یا عمومي ډول علم تر لاسه کړی دی.

علي خان په خپل کلام کې دا اعتراف کوي چې د محمدي صاحبزاده او جامي پیرو دی:

زه پیـرو محمــدي یـم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده ځــکه کــړې اقتــدا دا

څرنګه چې علي خان ځان د محمدي صاحبزاده پیرو ګڼي نو د هغه حق ادا کولو لپاره د خپل مرشد او پیرو له غزلونو او شعرونو څخه پوره ګټه اخلي، همداراز په پورته شعر کې علي خان ځان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جامي پيرو هم ګڼي او وايي چې ما محمدي او جامي پسې اقتدا کړې ده:

د جنت د باغ قمري دی که شيرين زبان طوطي دی
يا بلبلِ سيلاني دی که جامي دی ډېر شيدا دا
زه پيرو محمدي يم هم تابع د صاف جامي يم
په دا دواړو پسې ما ده ځکه کړې اقتدا دا
علي خان چې په پښتو کړه د جامي صاحب بيتونه
ګويا ښکليو جامې وښکې نوې اغوندې زيبا دا
۲۳: ۴۰

له دې بيتونو ښخه داسې ښکاري چې علي خان د عبدالرحمن جامي دري بيتونه په پښتو نظم ژباړلي دي او هغو ته يې نوی رنګ ورکړی دی.

سربېره پردې علي خان په روحاني علم کې مرشد درلود، د هغه په شعرونو کې دې اړخ ته هم څه نغوتې شوې دي خو افسوس دی چې د ژوند د نورو حالاتو په شان په دې اړه هم بشپړ او دقيق معلومات نه لرو، خو په يوه بيت کې يې د صاحب يادونه په دې ډول کړې ده:

دا هغه قسم غزل دی چې صاحب وي
له خاطره مې آرام او جميعت لاړ
۲۳: ۷۵

ددې بيت په اړه پوهاند رشتين داسې نظر لري چې دی يې له شيخ رحمکار سره د عقيدت په خاطر زيارت ته لېږلی دی ځکه چې علي خان خټک و او خټک اکثراً د شيخ رحمکار مريدان دي، مګر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بناغلی کامل د دې خبرې مخالفت کوي او د میا تقویم الحق کاکاخېل په اند دغه غزل به یې صاحبزاده محمدي ته لیکلی وي.

میا تسنیم الحق کاکاخېل وایي چې: ((له خاطره مې آرام او جمیعت لاړ)) دا مسره د محمدي ده او علي خان په دې تضمین کړې دی. صاحبزاده محمدي د هغه پیرو و، په زړه کې یې دا راغله چې هسې نه هغه خفه شي نو ورپسې وایي :

تبعیـــت دی د تمثیـــل وا همـــه نشـــته
ستـا بارګـاه لـه پـه دا هسـې روایـت لاړ

۲۴: ۰

تسنیم الحق کاکاخېل چې کوم نظر ورکړی او ویلي یې دي چې: ((... صاحبزاده محمدي پیرو و)) زما په خیال دا به د کاتب تېروتنه وي ځکه چې صاحبزاده محمدي د علي خان پیرو نه و بلکې علي خان د محمدي پیرو و لکه پخپله علي خان چې ویلي دي:

زه پیـرو محمـــدي یـم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده ځـــکه کـــړې اقتـــدا دا

۲۳: ۴۰

او دا چې (له خاطره مې آرام او جمیعت لاړ) د محمدي مسره ده شاید تسنیم الحق کاکاخېل په کومې نسخې کې لیدلې وي خو په چاپي نسخې کې دا مسره نشته، ځکه خو مونږ صاحب و نه شو پېژندلی.

روهي ادب کې راغلي ((قیاساً ویلی شي چې په دې زمانه کې د خوګنو حضرت میا عمر صاحب د پښتونخوا روحاني پېشوا و هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې هغوی د شعر او ادب شوق لرلو نو داسې معلومېږي چې علي خان د طريقت بيعت هم د هغه نه کړی وي.)) او بيا د علي خان هغه بيت په لړ څه توپير داسې راوړي:

دا هغـــه غـــزل دی چـــې صـــاحب وې
لـــه خـــاطره مـــې آرام او فراغـــت لاړ

۲۱: ۴۰۱

په دې اړه پروفيسر محمد نواز طاير داسې څرګندونه کړې ده:

((ددې مصرې تطبيق د ميا عمر صاحب په کلام کې هله کېدای شي چې د هغوی په کلياتو کې ددې غزل نشاندهي اوکړي، خو هر کله چې د هغوی د کلياتو مجموعه نه ده موجوده، په دې سبب دا دعوا تصديق طلبه ده.))

۲۱: ۴۰۱

او دا راز ويلی شو چې د صاحب نه ميا عمر صاحب مراد نه دی. زه فکر کوم چې د صاحب نه مراد هماغه صاحبزاده محمدي دی نه کوم بل څوک، په هر حال دغه خبره هم تر بيا څېړنې يوه معما پاتې شوه.

دا چې علي خان د چا شاګرد يا پيرو و؟ دا خبره پرېږدو راځو دې ته چې دی څومره لوی عالم و، دده د علم کچه دده په اشعارو کې معلومولی شو.

راځئ چې په هره برخه کې دده له ديوان څخه بېلګې را واخلو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

علوم

علي خان په بېلابېلو علومو کې لاس درلود لکه فقه، عقايد، حديث، تفسير، صرف، نحوه، منطق، فلسفه، هيئت، مناظره او داسې نور، ده تر هر څه زيات هغه علم خوښوه چې ديني هدايت پکې وي، اهل علمو ته سلام وايي په ځانګړې توګه هغه عالمان چې د خدای جل جلاله د هدايت پيروان وي :

اهلِ علمو ته سلام د علي خان دی
خصوصاً بيا من يتبع الهدا
۲۳: ۳۳

دلته کوښښ کوو چې د هر علم په اړه د علي خان له ديوان څخه بېلګې را واخلو:

۱. قرآن او تفسير:

قرآن چې د مسلمانانو مؤمن به کتاب دی او په قرآن باندې پوهېدنه د هر چا د وس کار نه دی په تېره بيا د هغه له تفسير څخه په ځانګړو ځايونو کې کار اخيستل د بشپړ علم او پوهې پايله ده چې دا کار د علي خان په اشعارو کې په ډېره ښه توګه ليدل کېږي.

دا يو حقيقت دی چې د يو بشپړ آيت يا فقرې راوړل په خپل کلام کې له چا څخه د اوريدو يا اقتباس په صورت کې په دومره کچه نه شي کيدای، له دې نه په يقين سره ويلی شو چې علي خان د قرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تفسیر او تشریح ډېر ښه پوهېده، د بېلګې په توګه د هغه لاندې څو بیتونه وړاندې کوو:

آخر لوټ کړو علي خان سورو د هجر
که یې څو په ځان پوکلو لإیلاف
۲۳: ۱۰۶

علي خان چې مع العسر یسرا لولم
زړه په دا به ښه کوم ولې تر کومه
۲۳: ۱۲۰

وابتغوا الیه الوسیله را په یاد کړه
راشه علي خانه ورته ګوره وسیلې
۲۳: ۱۵۲

د یارۍ مزې به لا انفصام لها و
که د ښکلیو له جانبه یې غبرګون وی
۲۳: ۱۵۶

حمدالله لولم درود ورسره لا هم
د سودا درود مې هم لکه اعدام لاړ
۲۳: ۸۴

غاړه خلاصه کړه ناصحه بیا مې پرېږده
په استازي نور څه نشته بې ابلاغه
۲۳: ۱۰۵

په لومړۍ بېلګې کې (لإیلاف) څخه قریش سورت مراد دی، په دې بیت کې اضافي مؤکده تشبیه کارول شوې، (هجر) مشبه او (سورو) مشبه به ده چې له آره ترکیب د هجر سورو دی، سرېېره پردې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تلمیح صنعت هم پکې راوړل شوی چې هغه د قرانکریم آیت (لإیلاف قریشٍ) ته اشاره ده چې د نزول شان یې دا دی:

((په مکې کې غله او نور خواړه نه پیدا کېدل نو ځکه د قریشو داسې عادت و چې په هر کال کې به دوی دوه ځلې سفر کوه د ژمي په وخت کې د یمن په لوري چې تود دی او په اوړي کې د شام په لوري چې یخ او زرغون ملک دی. د هر ځای خلکو به دوی د اهل حرم او د بیت الله د خادمانو په نامه سره پېژندل او د دوی به یې ډېر عزت، احترام او خدمت کوه او د هغوی ځان او مال ته به یې لاس نه غځوه نو ځکه دوی به له دې تګ او راتګ څخه په زړه پورې ګټې اخیستلې او بیا په امن، اطمینان او ډاډینه (سکون) سره په خپلو کورونو کې کېناستل، خوړل او خورول به یې. د حرم په شاو خوا کې به د غلا، داړې، لوټ او تالا شورماشور و خو په خپله په حرم شریف کې به د هغه د احترام په سبب کراره کراري وه او د قریشو خلکو په ډېرو هوساییو (آرام) سره خپل ژوندون تېروه نو د همدې انعام تذکره، یادونه دلته شوې ده.))

۱۳: ۱۷۶۴

په دویمه بیلګه کې(مع العسر یسرا) (د الانشراح) (الم نشرح لک صدرک) سورت لومړي آیت ته اشاره ده یعني له سختۍ سره آسانتیا شته؛ په درېیمه بېلګه کې (وابتغوا الیه الوسیله) د (المائده) سورې ۳۵ ایت ته اشاره ده:

(یا ایهاالذین امنوا اتقواالله وبتغوا الیه الوسیلة و جاهدوا فی سبیله لعلکم تفلحون)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: ای مومنانو! له الله تعالی څخه ووېرېږئ او د هغه په دربار کې د کامیابۍ ذریعه ولټوئ او د هغه په لار کې جهاد کوئ چې کامیاب شئ.

۱۲: ۰

علي خان ځان ته خطاب کوي چې د الله تعالی دغه وینا په یاده کړه او په خپلې مینې کې د ستونزو د حل لپاره وسیلې پیدا کړه. همدارازڅلورمې بیلګې کې د (البقره) سورې (۲۵۶) ایت ته اشاره شوې ده؛ ایت په دې توګه دی:

(لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الغی فمن یکفر بالطاغوت و یؤمن بالله فقد استمسک بالعروة الوثقی لا انفصام لها والله سمیع علیم)

ژباړه: ددین په چارو کې څه زور او مجبورل نشته، سمه خبره له غلطو مفکورو څخه جلا کړای شوې ده اوس چې څوک له کوم طاغوت نه منکر شي او پر الله ایمان راوړي هغه یوه داسې کلکه اسره ونیوله چې هېڅکله ماتېدونکې نه ده او الله جل جلاله (چې هغه خپله اسره نیولې) د هر څه اورېدونکی او پر هر څه پوهېدونکی دی.

همداسې په پینځمې بېلګې کې د فاتحې سورې لومړې ایت (الحمدلله الرب العلمین) ته اشاره شوې او په وروستې بیت کې د یس شریف سورې ۱۷ ایت (و ما علینا الاالبلاغ) ته نغوته شوې ده. یعنې پر مونږ نور مسؤولیت نشته بې له دې چې تاسې ته خبر درکړو نو علي خان وایي چې ای ناصحه خپل نصیحت وکړه او نور مې پرېږده ستا مسوولیت همدومره و او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان په ديوان کې دا ډول بيتونه ډېر دي چې ايتونو ته پکې اشاره شوې ده خو مونږ په همدومره بېلګو بسنه کوو.

۲. حديث:

لومړۍ بېلګه:

څـه د نېکـو همرهـان دي يـو قـران دويـم حـديث
چـې و حـق تـه رهبـران دي يـو قـران دويـم حـديث
سـپر د هـرې خرخښـې دي د هغـې جهـان توښـې دي
هـم ښـيوې ددې جهـان دي يـو قـران دويـم حـديث
سـتا د جهـل رنـځ بـه روغ کـا تـاريکي بـه دې فـروغ کـا
دواړه شـمعې د عرفـان دي يـو قـران دويـم حـديث
هـر سـړی چـې پـرې عمـل کـا لـه وليـانو بـه ځـان مـل کـا
تيـغ پـه لاس د مسـلمان دي يـو قـران دويـم حـديث
تيـاره زړونـه نـوراني کـا د ديـن خـوار سـړی غنـي کـا
لـوی رهبـر د هـر انسـان دي يـو قـران دويـم حـديث
۲۳: ۵۳

پورته غزل مونږ همدومره را واخيست، په ټول غزل کې د قرآن او حديث ګټې بيان شوې دي چې د قرآن او حديث موضوع او مفهوم ترې ښکاري او علي خان د دين د لوړ پوړو علماوو په کتار کې دروي ځکه چې په قرآن کريم او احاديثو ډېر ښه پوهېده.

دويمه بېلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نعم الختن الحد کې غور کړه
چې حديث په دې حديث که تم د لونو

پورته حديث د (نعم الختن الحد) داسې معنا لري يعنې ښه زوم قبردی چې لور مړه شي غم يې غوخ شي.
سرېره پردې علي خان په خپلو شعرونو کې ډېر احاديث لفظاً يا يوازې مفهوم يې په تشريحي ډول راوړی دی.

۳. صرف او نحوه:

صرف په لغت کې ګټې، فايدې، مصرف، لګښت، خرڅ او لګونې ته وايي خو د ژبپوهنې په اصطلاح کې صرف (مورفولوژي، ګړپوهه) د يوې ژبې د مورفيمونو د جوړښت د طريقو او د کلمو د ډولونو او حالاتو څېړنې او تشريح ته وايي.
پوهاند صديق الله رشتين يې داسې تعريفوي: ((هغه علم چې پکې د کلمو د ډولونو، حالتونو (تغيير او بدلون) ګردان او اشتقاق او د کلمې د نورو تشريحاتو په هکله بحث کېږي، د صرف علم دی.))
۱۹: ۴۴

نحوه په لغت کې لارې، طريقې، بڼې او طرز ته وايي او د ژبپوهنې په اصطلاح کې نحوه (syntax) د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو او اصطلاحاتو جوړښت، اوډون او ډولونه تر څېړنې لاندې نيسي.
ډاکټر مجاور احمد زيار چې نحوه (غونډله پوهه) بولي؛ داسې وايي: ((غونډله پوهه د غونډلو، دغه راز د غونډونو (فقرو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګړنو (ایډیمونو) جوړښت، اوډون او ډولونه تر کتنې او ویینې لاندې نیسي.))

۲۰: ۱۲۹

علي خان د صرف او نحوې په برخه کې هم خپل مهارت څرګند کړی دی چې څو بېلګې یې په لاندې بیتونو کې را اخلو:

هــېڅ تمیـز یـې چـا ونـه کـړ لـه ابهامـه
هســې زړه زمـا لــه غمــه مــبهم وچــاود

۲۳: ۶۴

دویمه بېلګه:

خلقـو خـو بـه وې چـې پټ پـه فعـل کـې ضـمیر وي
مـا فعـل جفـا ولیـد څرګنـد سـتا پـه ضـمیر کـې

۲۳: ۸۶

درېیمه بېلګه:

پـېښ زیـاتي خـلات یـم پـه مجلـس کـې د خوبـانو
زه لکــــه حرفونــــه د الیــــوم تنســــاهایم

۲۳: ۱۲۲

څلورمه بېلګه:

ښـه مـې منظـور نـه شـو پـه منظـر د خـوش منظـرو
لغـوه مـې عمـل شـو پـه مـدخول د کافـه مـایم

۲۳: ۱۲۲

پینځمه بېلګه:

اضــافت چــې دې د مینــې را تــه وشــو
ځـای پـه ځـای د غـم صـیغې شـوې رامضـافې

۲۳: ۱۰۶

په پورته بیلګو کې د ابهام ـ مبهم، فعل، ضمیر، د الیوم تنساها حرفونه، ما (د نفي توري)، اضافت صیغې او مضاف صرفي او نحوي اصطلاحات او نښې نښانې دي.

په درېیمه بېلګه کې علي خان وايي چې زه د خوبانو په مجلس کې داسې یم لکه د عربي ژبې په تورو کې (الیوم تنساها) د عربي ژبې د قاعدې له مخې د الیوم تنساها توري هغه توري دي چې له نورو نه ګوښه پاتې شوي دي او علي خان خپل ځان له دې تورو سره تشبیه کوي ځو توري چې یو ډول حکم ولري سره یو ځای کېږي یو لفظ یا یوه جمله ترې جوړېږي ترڅو اسان او په حافظه کې پاتې شي، په عربي ژبې او تجوید کې دا ډول کلمې ډېرې دي چې لغوي معنا نه لري یوازې سمبولیکه بڼه یې په پام کې نیول کېږي. د بېلګې په توګه د عربي ژبې د مضارع فعل نومځري چې: (أ- د متکلم مفرد مؤنث او مذکر لپاره، ن- د متکلم جمع مؤنث او مذکر لپاره، ي- د غایب مفرد، تثنیه او جمع مذکر لپاره، ت، د مخاطب مفرد او جمع او مذکر او مؤنث او غایب مؤنث لپاره) دي په یوه کلمه (انیت) کې یې راټول کړي دي.

همداراز په تجوید کې د ادغام (ن) ساکن د تورو لپاره د (یرملون) کلمه ټاکل شوې یعنې که د ((ی، ر، ل، م، و، ن) توري تر ساکن نون (نْ) یا تنوین (ــــــٍ) وروسته راشي نو ادغام (نْ) و تنوین ورته وايي. همداراز د شمسي او قمري (ال) لپاره توري په کلماتو کې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴. منطق:

منطق په لغت کې خبرو کولو یا په ژبه د هغو خبرو راوړلو ته وايي چې مفهوم ولري او په اصطلاح کې هغه قانوني علم چې مراعاتول يې ذهن له فکري خطا څخه ساتي یا هغه قانوني اله چې مراعاتول يې د انسان ذهن له فکري غلطۍ څخه وساتي. دې علم ته ځيني پوهان فلسفي اله، ځينې ورته د فلسفي یا د نظري علومو یوه برخه وايي او ځيني نور يې له عملي او فلسفي علم څخه بهر یو علم بولي.

((علمی است قانونی که مراعات آن نگاه میدارد ذهن را از خطای در فکر.))

۱۶: ۲۱۶۶۱

لومړی بېلګه:

عنوانـــات دي دا ابيـــات معنـــون حکـــم
ښــه بــد ګــوره د محمــول او د موضـــوع

۲۳: ۱۰۴

د پورته بيت په اړه پروفيسر ميا تقويم الحق کاکاخېل وايي چې دا موضوع او محمول منطقي اصطلاح ده چې په نحوه کې يې مبتدا او خبر بولي او حکم مبتدا ته خبر ثابتول وي. مطلب دا چې اشعار خو عنوانات دي او له معنا نه تعبير د اصل حکم ثابتول دي نو که هغه ښه وي نو شعر هم ښه دی او که بد وي شعر هم بد دی پخپله په شعر کې څه خوبي یا بدي نشته.

۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه بېلګه:

هـر مـراد دې ورېم کـه نتيجـه زمـا وصـال شـي
پـور پـه دواړه شـرطه د صـغرا او د کبـرا يـم
۲۳: ۱۲۳

په دې بيت کې بيا هم د منطق موضوع راغلې. (صغرى) او (کبرى) دوه مهم اصطلاحات دي. په منطق کې هر دليل درې برخې لري. لومړۍ ته صغرى او دويمې ته کبرى وايي، درېيمه برخه يې پايله (نتيجه) وي. که لومړۍ برخه (صغرى) مثبته وي، نفي نه وي او دويمه برخه (کبرى) عام حکم ولري. څه خاص حکم نه وي نو پايله به يې سمه راوځي.

لکه که مونږ ووايو چې علي خان شاعر دى او هر شاعر تخيل لري په دې توګه علي خان تخيل لري. نو لومړۍ جمله صغرى مثبته ده، دويمه جمله کبرى عامه ده نو نتيجه يې يقيناً سمه ده.

د بيت مطلب دا شو چې زه د محبوب د حکم مثبت ځواب ورکوم او د هغه هر حکم ورېم. د صغرى او کبرى دواړه شرطه اثبات او عموميت يعني ايجاب او کليت پوره کوم ليکن بيا يې هم پايله (وصال) نه راوځي يعني مثبته نه شوه.

په لنډه توګه ويلى شو چې محمول او موضوع، صغرى او کبرى د منطق کلمې دي، محمول او موضوع ته په نحوې کې مبتدا او خبر وايي.

عاريــت د معنــا مــتن ځکــه نــه کــړم
چــې غالــب نــه دى پــه مــا د فکــر جــوع
۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې بيت کې عاريت (له بل نه غوښتل يعنې له بل چا الفاظ يا معاني نه پټوم ځکه چې زما خپل فکر سېراب دی، وړی نه دی چې له نورو به سوال کوي) يو منطقي لفظ دی.

۵. فلسفه او هيئت:

فلسفه يوناني کلمه ده چې له فيلوس (دوست، ملګري) او سوفيا (حکمت) څخه رغېدلې ده او په اصطلاح کې د بشر د توان تر کچې د موجوداتو د حقايقو پوهې ته وايي.
پوهانو فلسفه په دوو ډولونو وېشلې ده:
۱- علمي فلسفه ۲- نظري فلسفه

د يادونې وړ ده چې هر علم ځانته فلسفې لري؛ لکه: رياضيه فلسفه، طبيعيه فلسفه، عاميه فلسفه، خاصيه متعاليه فلسفه،ذوقيه فلسفه، بحثيه فلسفه، فيضيه فلسفه او داسې نور.
۱۴: ۱۷۲۰۷

هيئت په لغت کې شکل، بڼې، صورت، د هر څيز حالت او څرنګوالي ته وايي او په اصطلاح کې هغه پوهه ده چې د افلاکو بڼې او د ځمکې پراخوالی پرې څرګندېږي يا هيئت علم د افلاکو د هيئت او د ځمکې د هيئت د ترکيب پېژندنه ده. همداراز هغه علم دی چې سماوي اجرام (اسماني ستوري) تر بحث لاندې نيسي.
۱۷: ۲۳۵۹۷

لومړی بېلګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیند خوني ځلور خیګونه بیا هر یو سره جوړ نه دي
څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه ورانه جاله کې
۲۳: ۸۹

دویمه بېلګه:

د وفـــا لپـــاره د پـــره جفـــا یوســـم
بـاري نـه شـي لـه علـت سـره معلـول پـېښ
۲۳: ۹۰

درېیمه بېلګه:

نمـر سـپوږمۍ آسـمان بـه تـل در نـه څـارېږي
کـه زمـین غونـدې قبـول د خلکـو بـار کـړي
۲۳: ۷۷

لومړي بیت کې ځلور خیګونه فلسفي کلمې دي چې ځلورو عنصرو ته اشاره ده: اوبه، خاوره، هوا، او اور چې هر یو یې د بل دښمن دی.

په دویم بیت کې علت او معلول فلسفي ګړنې (اصطلاحات) دي چې علت سبب او معلول مسبب ته وایي، یعني هغه څه چې تر لاسه کېږي، عامه طریقه ده چې علت پیدا شي نو معلول ورسره ضرور راځي او همداراز هر معلول حتماً علت لري یعني یو د بل لازم او ملزوم دي.

همداراز په درېیم بیت کې نمر، سپوږمۍ، آسمان او زمین په هیئت علم پورې اړوند نومونه دي، هیئت ته علم النجوم هم وایي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. مناظره:

د يوې موضوع د حقيقت معلومولو لپاره خپل نظرونه يو بل ته ورکولو او يو بل پرې کولو ته مناظره يا مناقشه وايي.

په لغت نامه دهخدا کې يې داسې تعريفوي: ((علم است که بدان شناخته گردد اداب طرق اثبات مطلوب و نفی ان یا نفی دلیل آن با خصم.))

۱۶ : ۲۱۵۶۳

عمــــده حکـــم د روا نـــاروا کـــوت شــــي
پـــرې راځـــي معاينـــه نقـــض ممنـــوع
عـــادلان حکـــم هالـــه کانـــدي د بـــدو
چـــې سـند يـې هـم اصـول وي هـم فـروع

۲۳: ۱۰۴

په پورته بيتونو کې د مناظرې طريقه بيان شوې ده او دا راز تحليل لري: يعنې يو اصل حکم وي د هغه روا او ناروا ليدل کېږي او نقض او معارضه هم په کې راځي سربېره پردې چې مناظره په نظم کې راځي نثر کې هم راتلای شي خو هېڅکله هم نامشروعه وينا په کار نه ده. له پورته بيتونو نه علاوه دغه غزل ټول د مناظرې بحث کوي.

د علي خان له پورته شعرونو څخه دا په ډاګه کېږي چې دی واقعاً لوی عالم و، په خپل عصر کې به يې سيال کم پيدا شي، دده ديوان د علمونو خزانه ده. د هر علم ځرکونه پکې ليدل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان شعر روا ګڼي

علي خان ډېر پوخ او خوږ ژبی شاعر دی. دی د اسلام له نظره شعر ویل روا ګڼي او وایي چې که عقاید، فقه، سلوک او نور علمونه په شعر وویل شي، څه پروا نه لري خو که دروغ، پوچې خبرې او نور قبایح په نثر هم وویل شي نو هغه ښه نه دي بلکې ناروا دي.

عالمــــان شــعر پـــه څــه ګڼـــي ممنــــوع
پــه قــرآن کــې ډېــر لفظونــه دي مســـجوع
عــــین حســــن د ثقـــاتو هـــم پـــه دا کـــې
ډېــر ابیـــات لـــه آن حضـــرته دي مســـموع
عقایـــد فقـــه ســـلوک راوړه پـــه نظـــم
بلاغـــت رښـــتیا قصـــص ښـــه دي مقطـــوع
عجیبـــه مجـــاز صـــفت نظـــر قـــدرت تـــه
لـــه عفـــت ســـره حســـن وي هـــم مشـــروع
عبـــث پـــوچ دروغ ویـــل وي کـــه کنځـــل وي
بـــې لـــه نظمـــه هـــم قبـــیح وي پـــه وقـــوع
۲۳: ۱۰۳-۱۰۴

د نوموړي غزل په یو بل بیت کې وایي:

عـذاب نـه دی نـه ثـواب شـعر خـو ثـوب دی
ګـاه یـې اغونـدي انسـان ګـاه یـې سـبوع
۲۳: ۱۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

له پورته بيت څخه دا هم څرګندېږي چې علي خان په ديني علومو ډېر زيات پوهېده، دی وايي شعر د اسلام له نظره نه ثواب لري نه عذاب د دين او ادب ډېر پوهان په دې نظر دي چې شعر ويل نه ګناه ده او نه ثواب بلکې د شعر مفهوم ته ارزښت ورکوي چې ښه وينا، د نصيحت خبره يا د انسان د ګټې مسئله په کې ذکر شي نو هرومرو ثواب لري او که بده وينا وي، يا څوک بدې لارې ته رهنمايي کوي يا هم هسې د وخت ضياع وي نو حرام دی.

همداراز هره وينا يا عمل چې نه ثواب ولري او نه عذاب هغه مباح وي، نو دده له نظره شعر مباح دی ځکه چې نه ثواب لري او نه عذاب. پاتې شوه ښه وينا که په نظم وي يا نثر ثواب لري خو بده وينا که په نظم وي يا نثر عذاب ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او ادبي فنون

الف: د بديع فن:

بديع په لغت کې خالق، نادره، عجيبه، نوي او تازه ته وايي او هم د څښتن تعالی جل جلا له يوه صفت ته ويل کېږي، په ادبي اصطلاح کې بديع هغه علم دی چې د کلام لفظي او معنوي ښايست وړباندې معلومېږي.

۳:۸

بديعي صنايع په دوه ډوله دي:

۱: لفظي صنايع ۲: معنوي صنايع

په اريانا دايرة المعارف کې د بديعي صنعتونو ډولونه داسې څرګندوي: ((بديعي صنايع په دوو برخو ويشل کېږي: لومړی لفظي صنايع چې د کلام ښکلا په الفاظو پورې تړلې وي او دويم معنوي صنايع چې د کلام حسن او ښکلا په معنا پورې تړلې وي.))

۲: ۸۳

www.meltharik.com 0777400116

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنايع

لفظي صنايع هغه صنايع دي چې د کلام او وينا زينت او ښکلا په الفاظو پورې اړه ولري، لکه څنګه چې خواږه په مالګه خوندور کېږي همداراز کلام په صنايعو او بدايعو خوندور کېږي.
۸: ۶

د علي خان په ديوان کې لفظي او معنوي صنايع په خورا ډېره کچه کارول شوي دي چې دلته د لفظي صنايعو ډولونه را اخلو:

سجع:

سجع په لغت کې د قمرۍ يا کوترې موزون آواز ته وايي او په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې يو شاعر يا ليکوال د عباراتو په ترخ کې په يوه وزن او آهنګ برابرې کلمې استعمالې کړي.
سجع په نثر کې ډېره کارول کېږي خو کله کله شعر ته هم مسجع شعر وايي دا په هغه صورت کې چې د بيتونو نيم بيتۍ له مسجع قرينو څخه رغېدلې وي لکه د علي خان لاندې مسجع شعر:

زړه مې دې غم غوځ که په مخ ماه قبله ګاه
ورځ مې دې کړه کږه کج ابرويه کج کلاه
مخ دې بدر تام شه عاشق ځکه خون اشام شه
ژر خېژه نمابام شه خلقه دې کړه ګمراه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکلي ښايسته وي د ښايست د ملک ارباب وي
بې زرو نواب وي بې نوکره بې سپاهه
شال خور په اوږو وړي آب و تاب له فرښتو وړي
زړونه په ولجو وړي راځي مست له خانقاهه
زه قالب ته ځان يې زما څه د درست جهان يې
لاړه هر چا ګران يې د خوبانو شهنشاهه
شاه په لب عسل يې د زنګي زړونو صيقل يې
اوس چې را نه بېل يې تش کالبوت پروت يم بې ساهه
سخت زړه به دې موم کړم خپل احوال که در معلوم کړم
ولې دې محروم کړم د چشمانو له نګاهه
سيند د غم لاهو کړم له جهانه دې يکسو کړم
لاس ستا په ګيسو کړم ګوندي ووځمه له مياهه
مينې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناويساهه
زه يو لوغړن يم خوار خسته جلا وطن يم
هسې آرزومند يم سر ګنم سپک تر ګياهه
اوچ لکه دورمه شوم اور د مينې ته وابنه شوم
نرم تر اوبه شوم وېره کړه زما له آهه
هجر دې تاراج کړم بېلتانه دې ناعلاج کړم
څه به ابتهاج کړم په اور وختم ناګاهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینـــې دې تـــالاکـــړم بېلتانـــه دې تیـــټ پـــه مـــلا کـــړم
مـــا وې زه بـــه غـــلا کـــړم بـــارې اوښـــکو کـــړم رســـواهه

ســـتا د در ملنـــګ یـــم تـــه ډیـــوه زه دې پتنـــګ یـــم
خـوار بـې نـام و ننـګ یـم مـه کـړه ننـګ لـه خـاک راهـه

بنـد دې پـه وېښـته شـوم پـه دربـار کـې دې مېشـته شـوم
موخـه شـان ویشـته شـوم چـار مـې ځکـه شـوه تباهـه

ودې سـوم لـه مینـې حـال مـې ځکـه خـراب وینـې
هســـې دل ســـنګینې چـــې نـــه تـــرس لـــرې نـــه آهـــه

ســـتا پـــه مینـــه بنـــد دی بنـــد د زلفـــو پـــه کمنـــد دی
اور تـــه دې ســـپند دی دا عـــرض واوره لـــه داد خواهـــه

څـه شـې کـه مـدهوش یـم سـتا د در حلقـه بـه ګـوش یـم
سـوی د عشـق جـوش یـم جګـې جګـې تکیـه ګاهـه

عـــذر پســـې شـــا کـــړه شـــپه د هجـــر مـــې رڼـــا کـــړه
څـه خـو دمـه راکـړه ډېـر مـې مـه وهـه بـې سـاهه

تېـــغ د فـــولاد پـــڅ دی د مژګـــانو کـــاټ پـــه تـــرخ دی
خوار شه چې پرې غوڅ دی ورځ یې شوه تر شپې سیاهه

یـار خـو خـوب خصـلت دی زمـا واړه خپـل شـامت دی
یـــا ســـتا مصـــلحت دی ای رقیبـــه جفـــا خواهـــه

تـــګ د بنـــارس وې مـــا وې بـــاز یـــې تـــه تېـــوس وې
زر کلـــه وې مـــس وې غلـــط شـــوم لـــه اشـــتباهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بس که ډېر ناچار شوم علي خان له خاورو خوار شوم
بېرته په وار وار شوم د خوبانو له درګاهه
۲۳: ۱۴۴- ۱۴۶

په پورته غزل کې وینو چې د سجعي کلمې د بیتونو په ترتیب سره په لاندې ډول دي: ((ماهه، ګاهه؛ ابرویه، کلاهه؛ تام، اشام او نمابنام؛ ارباب، نواب؛ اوږو، فرښتو او ولجو؛ ځان، جهان، ګران؛ عسل، صیقل او ببل؛ موم، معلوم او محروم؛ لاهو، یکسو او ګیسو؛ خراب، کباب او شتاب؛ لوغړن، وطن او ارزومن؛ دورمه- وابنه او اوبه؛ تاراج، ناعلاج او ابتهاج؛ تالا، ملا او غلا؛ ملنګ، پتنګ او ننګ؛ وبښته، مېشته او ویشته؛ مینې، وینې او سنګینې؛ بند، کمند او سپند؛ مدهوش، بګوش او جوش؛ شا، رښا او را؛ پخ، ترخ او غوخ؛ خصلت، شامت او مصلحت؛ بنارس، تېپوس او مس؛ ناچار، خوار او وار د سجعي کلمې چې په ترتیب سره دوه دوه په هرې لومړۍ مسرې کې او یوه یوه یې په دویمې مسرې کې راغلې دي.

یا دود مې له قلمه خېژي ستا د مینې اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې
مینې کاندي خلک واړه ګرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هیچا اړه یو زما پېغور دی په کې
شپه هم نه ده سپین نهار دی واړه کلې پروت قرار دی
بخت یې له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې
پرېوتم د بخت له اسه وېش دی د ساقي له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور يې ښتبي کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
ګـرم دی د ښـکليو بـازار زيـات پـه کـې تګـان د وپـار
لاس يـې دی تړلـی د خـوار سـاز ولاړ سـرتور دی پـه کـې
يـــا خـــو د جنـــت تو تـــه ده بـــاغ جنـــان بـــزم جـــان
زار شـوی لـه هغـې وطنـه چرتـه چـې سـتا کـور دی پـه کـې
واړه زيـــړ زيلـــي ويـــنم نفـــس شـــرمولي ويـــنم
نور عاشقان پلي وينم يو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

پورته غزل کې د سجعي کلمې په ترتيب سره په هر بيت کې (واړه، غاړه، اړه؛ نهار، قرار، خوار؛ اسه، لاسه، کاسه؛ بازار، وپار خوار؛ باغ جنان، بزم جان او ځپلی، شرمولی او پلی) دي خو په دې غزل کې ټول بيتونه مسجع نه دي.

تام تجنيس:

د دوو يا زياتو کلمو داسې راوړل چې په ليک لوست کې توپير ونه لري خو معناوې يې بېلې وي تام تجنيس يې بولي.

تام تجنيس په دوه ډوله دی:

۱. مماثل تجنيس
۲. مستوفا تجنيس

۱. مماثل تجنيس:

که دواړه متجانسې کلمې نوم يا فعل وي مماثل تجنيس يې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی بېلګه:

بیـا چـې دم د محبـت را بانـدې پـو شـه
هـم هغـه دم مـې لـه لاسـو پښـو دم وخـوت
۲۳: ۴۴

دویمه بېلګه:

خلقـو خـو بـه وې چـې پـټ پـه فعـل کـې ضـمیر وي
مـا فعـل جفـا ولیـد ښکـاره سـتا پـه ضـمیر کـې
۲۳: ۸۶

په لومړي بیت کې لومړی (دم) د افسون په معنا او دویم (دم) د ګړی او ساعت په معنا او درېیم (دم) د سا او روح په معنا کارول شوي دي.

په دویم بیت کې لومړی (ضمیر) د نومځري په معنا او دویم (ضمیر) د زړه په مانا دی. د بیت مطلب دا دی چې د عربي نحوې له قاعدې سره سم په فعل کې ضمیر پټ وي لکه (فَعَلَ) یعنې هغه کار وکړ چې (هو یعنې هغه) په کې پټ وي یا کتب یعنې ویې لیکه چې (هغه، هوغه) د کتب په فعل کې پټ دی. شاعر وايي چې ضمیر خو په فعل کې پټ وي خو ستا په ضمیر (زړه) کې جفا پټه نه بلکې ښکاره ده او ما په ښکاره ولیدله.

۲. مستوفاء تام تجنیس:

که له متجانسو کلمو څخه یوه نوم او بله فعل وي مستوفاء تجنیس یې بولي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بهانه بهانه مې وينې د زړه روې
دواړه سره کسي دې روې دې که نه دې
۲۳: ۱۶۰

لومړی (روې) فعل او دويم (روې) نوم دی.

وخورم زه بېکاره کسي چې بې ياره کسي کسي
کسي هله مې په کار دي چې د يار کسي پرې کسم
۲۳: ۱۲۶

په پورته بيت کې لومړی، دويم، څلورم او پينځم کسي نوم او درېيم کسي فعل دی د کسل له مصدر څخه. همداراز دا بيت غير مصرع بيت دی، په (ديوان علي خان) چې د ميا تقويم الحق کاکاخېل تدوين دی او همداسې د علي خان ديوان کې چې سيد عبدالله پاچا يې د چاپ زيار ګاللی هره مسره يو بشپړ بيت ګڼل شوی دی چې داسې په کار نه و. په دې صورت کې د شعر فورم او نوعيت نه شي څرګندېدی او د شعر مانيز رنګينې خو زما په اند دا بيتونه چې دوی اخيستي هر بيت يوه مسره ده نه بيت، شاعر اصلاً مسجع شعر په پام کې نيولی دی.

يادونه: د کسل (ليدل) مصدر اوس له پامه غورځېدلی خو علي خان د او دده معاصرو شاعرانو دغه لفظ د نوم او فعل په دواړو بڼو کارولی دی؛ لکه د نجيب سربندي د يوه بشپړ غزل په رديف کې د کسي فعل راغلی چې لومړی بيت يې دا دي:

هغه کسي چې رخسار د جانان کسي
رانده بنه دي که بې ده پرې جهان کسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳: ۵۴۵

په دې بیت کې لومړی (کسي) نوم، دویم او دریېم (کسي) فعل دی سربېره پردې نور ډېر داسې الفاظ شته چې په لرغوني او کلاسیکې دورې آن د معاصرې دورې په لومړیو کې ترې کار اخیستل شوی خو اوس له پامه غورځېدلي دي زما په اند که دغه کلمې په خپلو شعرونو او لیکنو کې بیا راژوندۍ کړو نو زمونږ ژبه به لاپسې شتمنه شي.

بله دا چې په (دیوان علي خان - شرح او مقدمه، سید تقویم الحق کاکاخېل او محمد نواز طایر) او (د علي خان دیوان) کې چې ما ددې اثر په لیکلو کې ترې ګټه اخیستې؛ داسې شعرونه هم شته چې هر بیت یې له اره یوه مسره ده خو درانه لیکوالان ورته نه دي ځیر شوي او دا تېروتنه پکې راغلې ده. که دغه شعرونه لکه څنګه چې دواړو دیوانونو کې راغلي، ولوستل شي شعر ځانته یو بل ډول فورم غوره کوي چې تراوسه پورې په پښتو ادب کې نه دی تر سترګو شوی.

د بېلګې په توګه دلته یې یو څو شعرونه راوړو:

لاس مې نه ورځي حیران یم — اوس به څه رنګ زړه ترې نیسم
چې سپین مخ یې خزانه کړه — تـــورې زلـفې یــې طلـــــسم
که مې نـوم د یار لـه مینې — په څـــــو کالـه وظــیفه کـړو
اوس مــې لا لـه کبره خشمه — هــــډو ناخلــي په خـــوله اسم
وخورم زه بېـــکاره کـسي — چـــــې بـــې یاره کـسي کـسي
کسـي هله مـې په کـار دي — چـــې د یـار کـسي پرې کسم
خط راځي برخاست د حسن — هر ظالـم ځـي چـې غریب شي
اوس وفـا کـــوه دلـــبره — زر به پاتـــې شـي دا جـــسم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلبر ښکلی هوښیار بویه   قدردان پتي نیک خویه
باري موند نه شي دا قسم
علي خانه په هیڅ قسم
۲۳: ۱۲۶

څه د نیکو همرهان دي   یو قران دویم حدیث
چې و حق ته رهبران دي   یو قران دویم حدیث
سپر د هرې خرخشې دي   د هغې جهان توښې دي
هم ښیوې ددې جهان دي   یو قران دویم حدیث
ستا د جهل رنځ به روغ کا   تاریکي به دې فروغ کا
دواړه شمعې د عرفان دي   یو قران دویم حدیث
هر سړی چې پرې عمل کا   له ولیانو به ځان مل کا
تیغ په لاس د مسلمان دي   یو قران دویم حدیث
تیاره زړونه نوراني کا   د دین خوار سړی غني کا
لوی رهبر د هر انسان دي   یو قران دویم حدیث
هر چې دوی یې وظیفه شو   پوه په هره لطیفه شو
د همه اسرارو کان دي   یو قران دویم حدیث
اګاه نه پرېږدي ګناه ته   سمه لار ښیي ګمراه ته
ګوره هسې مرشدان دي   یو قران دویم حدیث
د غافلو تازیانې دي   دواړه پټې خزانې دي
دا دوه باغه بې خزان دي   یو قران دویم حدیث
له حضرت نه را په ایشته   تر قیامته یې رد نیشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تل له نسخه په امان دي — یو قران دویم حدیث
څو چې ژبه خوزېده که — یا سپهر ګرزېده که
تر هغې پورې چلان دي — یو قران دویم حدیث
که ماتم ددې سرای دی — یا که غم د هغه ځای دی
دغه دوارو له درمان دي — یو قران دویم حدیث
خدای رسول پرې راضي کېږي — ګناهونه پرې کمېږي
جبیرې د هر نقصان دي — یو قران دویم حدیث
که دې مله شو زما روره — تابه وساتي له اوره
بې خلله رفیقان دي — یو قران دویم حدیث
که ته زړه ورپورې بند کړې — دا غمجن زړه به خورسند کړې
ملاحان د هر طوفان دي — یو قران دویم حدیث
که په سترګو پسې درومې — سعادت به ډېر ډېر مومې
بې بها دُور و مرجان دي — یو قران دویم حدیث
پژمرده زړونه ژوندي که — ژوندي لا په خورسندي که
حقیقي ابر نیسان دي — یو قران دویم حدیث
که د دوی په پیروي ځې — تل به ته په سُرخ رویي ځې
په دعوه د حق برهان دي — یو قران دویم حدیث
چې یې ستایي هومره ښایي — دواړه حقې چاري وایي
ښه فرمایي ناصحان دي — یو قران دویم حدیث
دواړه حق ویې بېشکه — ملابسته کړه پسې کلکه
نن ولجه دي صبا ګران دي — یو قران دویم حدیث
د رب سیال نشته احد دی — پیغمبر یې محمد دی

په دا باب مې ګواهان دي   يو قران دويم حديث
که ګناه لري بېشماره   ته به يې وبخښې غفاره
وسيلې د علي خان دي   يو قران دويم حديث

۲۳: ۵۳ - ۵۵

اننګي دي که سپوږمۍ ده   که سورګل دی د لالا دا
يا د زړونو آيينه ده   يا خو لمر دی په رښتيا دا
دا هوسۍ دی که ساحر دی   که صياد دی زړونه وړي
يا دي سترګې فتنه ګرې   يا خو دی نرګس شهلا دا
دا زنځير دی که ستا زلفې   که نافې که غوړندي دي
سنبل تر دی که عنبر دی   که ښامار دی اژدها دا
دا محراب دی که لينده ده   يا خو دال يا سر د جيم دی
يا د وروکي اختر مياشت ده   يا ابرو يې دلربا دا
دا الف دی که شمشاد دی   يا خو نخل د مراد دی
يا دا قد يا ګلدسته ده   يا خو سروه ده بالا دا
دا دې خوله که سر چشمه ده   د حيات که ښکلی ميم دی
يا ډبلۍ دی د ياقوتو   يا طوطي دی شکرخا دا
دا دي ستوري په اسمان کې   يا دی ګل په ګلستان کې
يا دي غاښ دي په دهان کې   يا دی دُر قيمت بها دا
دا جوهر يک دانه دي   که تويې واورې په لاله دي
يا دي غاښ دي يا ژاله دي   يا دي عقد ثريا دا
دا دلبر دی که خورشيد دی   که دی ستوری د صبا دی
يا ده مياشت د ثوار لسمې   يا نر حور دی د دنيا دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرشــــته ده کــه افــتـاب دی / ښاپېرۍ دی که ګلاب دی
که پوره تــمام مــهتاب دی / که دی شــوخ بــې پروا دا
ربــــه دا خلــد بـــرين دی / که کـعبه يا ګلستان دی
کـه کوڅه د هـــغه يـــار ده / کـه کـشور دی د کيميا دا
دا د چـــــين نـقــشخانه ده / يـا د تـــرکـو اسـتانـه ده
د هـــمايو اشـــــــــيانه ده / کـه دی کـور د محـبوبا دا
دا دې زنه ده کـه سـېب دی / که کوهی دک له فريب دی
د ښـايست د بازار زيب دی / کـــه مـــيوه ده د شـــفا دا
دا دې خـــط دی که هــاله ده / که سـبزه تر ګل چاپېر شوه
شـــنه فولاد دي جـــوهر داره / کـــه شـهپر دی دعـنقا دا
د جـنت د باغ قـــمري دی / که شيرين زبان طوطي دی
يا بلـــبل سپــــلانـــي دی / که جامـي دی ډېر شيدا دا
زه پـــيرو محـــمدي يـــم / هم تابع د صاف جامي يم
پـه دا دواړو پـــسې مـــا ده / ځــکـه کـــړې اقـتدا دا
علي خان چـــې په پښتو کړه / د جــامي صاحب بيتونه
ګويا ښکليو جامې اوښکې / نــوی اغــونـدي زيـبا دا
علي خان په پښـــتو ستايي / سـتا د حسـن اسـبابونه
دا هـــنر ډيـــر مزه دار دی / چې عسل دی که حلوا دا

۲۳:۳۸-۴۰

عـشق به څـو ساتم په زړه کې / هيـــڅ پـــرې نه پـــوهـــيږم زه
څنګه پټ کړم غر په خوړه کې / هيـــڅ پـــرې نه پـــوهـــيږم زه
که هـــر څـــو مـــينه پېغور ده / عـــاشقـــي په مـــثال اور ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوبه يې نغاړم په ځړه کې — هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا يې کبر دی که ناز دی — څه بلا شعبده باز دی
بلا که د زړه په وړه کې — هېڅ پرې نه پوهېږم زه
لکه ستا د سترګو اب دی — دا په نورو کې نایاب دی
نه لامونده شي په چاړه کې — هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که يې دا د هجر سوی وی — دريغه هومره يې زړه سوی وی
لکه مالګه په اوړه کې — هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلربا دی — که دا دم د مسيحا دی
ننه باسي روح په مړه کې — هېڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غښتی که ولم — هم مردار وي چې يې پلم
يو رانه شي په کواړه کې — هېڅ پرې نه پوهېږم زه
نه يې غم صبر ته توان شي — نه به خلاص ترې علي خان شي

حق حيران د رب په کړه کې
هېڅ پرې نه پوهېږم زه

۷۲ :۲۳

دود مې له قلمه خېژي — ستا د مينې اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو — زړه مې سوی سکور دی په کې
مينې کاندي خلک واره — ګرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هيچا اره — يو زما پېغور دی په کې
شپه هم نه ده سپين نهار دی — واړه کلي پروت قرار دی
بخت يې له ازله خوار دی — وران د عاشق کور دی په کې
پرېوتم د بخت له اسه — وېش دی د ساقي له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور یې ښنبي کاسه په کاسه   جام زما نسکور دی په کې
ګرم دی د ښکلیو بازار   زیات په کې ټګان د وپار
لاس یې دی ترلی د خوار   ساز ولاړ سرتور دی په کې
یا خو د جنت ټوټه ده   باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه   چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زېړ زېلي وینم   نفس شرمولي وینم

نور عاشقان پلي وینم
یو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

اوس د پورته ټولو بېلګو له هر بیت څخه مسره جوړوو؛ وینو چې د هرې بېلګې شعري فورم (غزل) څرګند بړي:

لاس مې نه ورځي حیران یم اوس به څه رنګ زړه تري نیسم
چې سپین مخ یې خزانه کړه توري زلفې یې طلسم
که مې نوم د یار له میني په څو کاله وظیفه کړو
اوس مې لا له کبره خشمه هډو ناخلي په خوله اسم
وخورم څه بېکاره کسي چې بې یاره کسي کسي
کسي هله مې په کار دي چې د یار کسي پرې کسم
خط راځي برخاست د حسن هر ظالم ځي چې غریب شي
اوس وفا کوه دلبره زر به پاتې شي دا جسم
دلبر ښکلی هوښیار بویه قدردان پتي نېک خویه
باري موند نه شي دا قسم علي خانه په هېڅ قسم
۲۳: ۱۲۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه د نېکو همرهان دي يو قران دويم حديث
چې و حق ته رهبران دي يو قران دويم حديث

سپر د هرې خرخشې دي د هغې جهان توشې دي
هم ښيوې ددې جهان دي يو قران دويم حديث

ستا د جهل رنځ به روغ کا تاريکي به دې فروغ کا
دواړه شمعې د عرفان دي يو قران دويم حديث

هر سړی چې پرې عمل کا له وليانو به ځان مل کا
تيغ په لاس د مسلمان دي يو قران دويم حديث

تياره زړونه نوراني کا د دين خوار سړی غني کا
لوی رهبر د هر انسان دي يو قران دويم حديث

هر چې دوی يې وظيفه شو پوه په هره لطيفه شو
د همه اسرارو کان دي يو قران دويم حديث

اګاه نه پرېږدي ګناه ته سمه لار ښيي ګمراه ته
ګوره هسې مرشدان دي يو قران دويم حديث

د غافلو تازيانې دي دواړه پټې خزانې دي
دا دوه باغه بې خزان دي يو قران دويم حديث

له حضرت نه را په ايشته تر قيامته يې رد نيشته
تل له نسخه په امان دي يو قران دويم حديث

څو چې ژبه خوزېده که يا سپهر ګرزېده که
تر هغې پورې چلان دي يو قران دويم حديث

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه مــاتم ددې ســرای دی یــا کــه غــم د هغــه ځــای دی
دغــه دواړو لــه درمــان دي یــو قــران دویــم حــدیث

خــدای رســول پــرې راضــي کېــږي ګناهونــه پــرې کمېــږي
جبیــرې د هــر نقصــان دي یــو قــران دویــم حــدیث

کـــه دې ملـــه شـــو زمـــا روره تابـــه وســـاتي لـــه اوره
بـــې خللـــه رفیقـــان دي یـــو قـــران دویـــم حـــدیث

که ته زړه ورپورې بند کړې دا غمجن زړه به خورسند کړې
مـلا حـان د هـر طوفـان دي یـو قـران دویـم حـدیث

کـه پـه سـترګو پسـې درومـې سـعادت بـه ډېـر ډېـر مـومې
بـــې بهـــا دُور و مرجـــان دي یـــو قـــران دویـــم حـــدیث

پژمــرده زړونــه ژونــدي کــه ژونــدي لاپــه خورســندي کــه
حقیقـــي ابـــر نیســـان دي یـــو قـــران دویـــم حـــدیث

کـه د دوی پـه پیـروي ځـې تـل بـه تـه پـه سُـرخ رویـي ځـې
پـه دعـوه د حـق برهـان دي یـو قـران دویـم حـدیث

چـې یـې سـتایي هـومره ښـایي دواړه حقـې چـارې وایـې
ښـه فرمـایي ناصـحان دي یـو قـران دویـم حـدیث

دواړه حـق ویـي بېشـکه ملابسـته کـړه پسـې کلکـه
نـن ولجـه دي صبا ګـران دي یـو قـران دویـم حـدیث

د رب سـیال نشـته احـد دی پیغمبـر یـې محمـد دی
پـه دا بـاب مـې ګواهـان دي یـو قـران دویـم حـدیث

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ګناه لري بېشماره ته به يې وبخښې غفاره
وسيلې د علي خان دي يو قران دويم حديث

۲۳ : ۵۳ ـ ۵۵

اننګې دي که سپوږمۍ ده که سور ګل دی د لالا دا
يا د زړونو آيينه ده يا خو لمر دی په رښتيا دا
دا هوسۍ دی که ساحر دی که صياد دی زړونه وړي
يا دي سترګې فتنه ګرې يا خو دی نرګس شهلا دا
دا زنځير دی که ستا زلفې که نافې که غوړندي دي
سنبل تر دی که عنبر دی که ښامار دی اژدها دا
دا محراب دی که لينده ده يا خو دال يا سر د جيم دی
يا د وروکي اختر مياشت ده يا ابرو يې دلربا دا
دا الف دی که شمشاد دی يا خو نخل د مراد دی
يا دا قد يا ګلدسته ده يا خو سروه ده بالا دا
دا دې خوله که سر چشمه ده د حيات که ښکلی ميم دی
يا ډبلی دی د ياقوتو يا طوطي دی شکرخا دا
دا دي ستورې په اسمان کې يا دي ګل په ګلستان کې
يا دې غاښ دي په دهان کې يا دی دُر قيمت بها دا
دا جوهر يک دانه دي که تويې واورې په لاله دي
يا دې غاښ دي يا ژاله دي يا دي عقد ثريا دا
دا دلبر دی که خورشيد دی که دی ستوری د صبا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا ده میاشت د ځوارلسمي یا نر حور دی د دنیا دا
فرشته ده که افتاب دی ښاپیرۍ دی که ګلاب دی
که پوره تمام مهتاب دی که دی شوخ بې پروا دا
ربه دا خلد برین دی که کعبه یا ګلستان دی
که کوځه د هغه یار ده که کشور دی د کیمیا دا
دا د چین نقشخانه ده یا د ترکو استانه ده
د همایو اشیانه ده که دی کور د محبوبا دا
دا دې زنه ده که سیب دی که کوهی ډک له فریب دی
د ښایست د بازار زیب دی که میوه ده د شفا دا
دا دې خط دی که هاله ده که سبزه تر ګل چاپیر شوه
شنه فولاد دې جوهر داره که شهپر دی دعنقا دا
د جنت د باغ قمري دی که شیرین زبان طوطی دی
یا بلبل سپلاني دی که جامي دی ډېر شیدا دا
زه پیرو محمدي یم هم تابع د صاف جامي یم
په دا دواړو پسې ما ده ځکه کړې اقتدا دا
علي خان چې په پښتو کړه د جامي صاحب بیتونه
ګویا ښکلیو جامې اوښکې نوی اغوندې زیبا دا
علي خان په پښتو ستایې ستا د حسن اسبابونه
دا هنر ډېر مزه دار دی چې عسل دی که حلوا دا

۲۳:۳۸-۴۰

عشق به څو ساتم په زړه کې هیڅ پرې نه پوهېږم زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه پټ کړم غر په خوړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که هر څو مینه پېغور ده عاشقي په مثال اور ده
څوبه یې نغاړم په چړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا یې کبر دی که ناز دی څه بلا شعبده باز دی
بلا که د زړه په وړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
لکه ستا د سترګو اب دی دا په نورو کې نایاب دی
نه لاموند شي په چاړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
که یې دا د هجر سوی وی دریغه هومره یې زړه سوی وی
لکه مالګه په اوړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
دا وصال د دلربا دی که دا دم د مسیحا دی
ننه باسي روح په مړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
د دعا غشی که ولم هم مردار وي چې یې پلم
یو رانه شي په کواړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
نه یې غم صبر ته توان شي نه به خلاص ترې علي خان شي
حق حیران د رب په کړه کې هېڅ پرې نه پوهېږم زه
۲۳: ۷۲

دود مې له قلمه خېژي ستا د میني اور دی په کې
تن مې اتشدان شولو زړه مې سوی سکور دی په کې
میني کاندي خلک واړه ګرځي سره لاس تر غاړه
نه وي پرې د هیچا اړه یو زما پېغور دی په کې
شپه هم نه ده سپین نهار دی واړه کلي پروت قرار دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

بخت يې له ازله خوار دی وران د عاشق کور دی په کې
پريوتم د بخت له اسه ويش دی د ساقي له لاسه
نور يې ځبني کاسه په کاسه جام زما نسکور دی په کې
کرم دی د ښکليو بازار زيات په کې تګان د وپار
لاس يې دی ترلی د خوار ساز ولاړ سرتور دی په کې
يا خو د جنت توته ده باغ جنان بزم جان
زار شوی له هغې وطنه چرته چې ستا کور دی په کې
واړه زېړ زيلي وينم نفس شرمولي وينم
نور عاشقان پلي وينم يو علي خان سور دی په کې
۲۳: ۱۱۳

منځوال تجنيس:

چې له متجانسو کلمو څخه په يوې کې يو توری په منځ کې زيات وي منځوال تجنيس يې بولي؛ لکه:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی
ګاه يې اغوندي انسان ګاه يې سبوع
۲۳: ۱۰۴

په پورته بيت کې علي خان ثواب او ثوب کلمې استعمال کړې دي چې (الف) د ثوب په منځ کې زيات دی.

که ملوک غوندي اشراف نازک بدن وي
ګرځوي به دې په بحر او په بر مينه
۲۳: ۱۲۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته بیت کې د بحر او بر په کلمو کې منځوال تجنیس واقع شوی چې د (بر) په کلمه کې یوه (ح) ور زیاته شوې ده.

مفروق مرکب تجنیس:

هغه تجنیس دی چې متجانسې کلمې په لیکلو کې سره توپیر ولري؛ لکه:

غـــم و نـــه چـــاوه یـــوازې د بلبـــل زړه
قســـم قســـم خـــواري ګـــوره د بـــل بـــل زړه
۲۳: ۷۸

په پورته بیت کې متجانسې کلمې بلبل او بل بل دي چې په لیکلو کې سره توپیر لري.

مکرر تجنیس:

چې متجانسې کلمې د بیت یا سجعې په پای کې پر له پسې راشي مکرر یا مزدوج تجنیس یې بولي؛ لکه:

چـــې پـــه تیـــغ تـــا د چشـــمانو کتـــل تـــل تـــل
خـــود بـــه مـــړه څـــه لـــه بـــې ځایـــه تبـــل بـــل بـــل
ســـتا د ســـترګو د مـــخ آب صـــافي یـــې نـــه وه
کـــه مـــې بنـــکلي د جهـــان وکســـل ســـل ســـل
لـــه بـــې خونـــده ژونـــده مـــرګ را تـــه پســـند شـــه
ځکـــه خـــون مـــې کـــه خوبـــانو تـــه خپـــل پـــل پـــل

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشـــه نـــه لـــري د يـــار د شـــونډو عشـــر
کـه جامونـه مـې د ميـو نوشـل شـل شـل
چـې يـو اوښـکې ژاړي بـل لـه ښـايي وينـي
پتنګـان ځکـه د شـمعې پـه سـول سـول سـول
باغ لـه ځي يا بـه خپـل ځان پـه ازغـو غـوڅ کـه
يـا بـه راوړي علـي خـان پـه منګـل ګـل ګـل
۲۳: ۱۱۹

په پورته غزل کې د مکرر تجنيس کلمې دا دي (کتل تل تل، تبل بل بل، کسل سل سل، خپل پل پل، نوشل شل شل، سول سول سول او منګل ګل ګل)
علي خان يو بل غزل لري چې هغه هم د مکرر تجنيس يو ډول دی، په لاندې توګه يې وړاندې کوو :

کـــه يـــم ډېـــر د حوادثـــو پـــه کشـــال شـــل
خـو ورځـم کـه مـې رهبـر شـه بـا کمـال مـل
تـــا چـــې خـــوان د دلبـــرۍ د کـــرم عـــام کـــړ
درتـه جـوړ شـه د عاشـق غريـب د سـوال ول
معشـــوقه چـــې د جبـــين غوتـــه خـــوره کـــه
د عاشـق د خـاطر غوټـه شـي فـي الحـال حـل
د وفـــا جفـــا ســـودا پـــه خپـــل اختيـــار کـــه
د خوبـــانو پـــه دربـــار کـــې دی دلال لـــل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوښــــکي تېــل صــبر پنبــه لــرم اور مينــه
بــارې خــدای مــې چــراغ نــه کــه د اقبــال بــل
د هنــر د چابــک ســوار لاڤــه کــه مــا تــه
چــې آســمان نيلــی را واخلــي د خپــل چــال چــل
خــو چــې ولېــد شــي د مينــې پــه ورشــو کــې
رقيبــان کــه علــي خــان لکــه شــغال غــل
۲۳: ۱۱۸- ۱۱۹

په دې غزل کې د مکرر تجنيس کلمې چې قافيه هم پرې تړل شوې دادي (کشال شل، کمال مل، سوال ول، فی الحال حل، دلال لل، اقبال بل، چال چل او شغال غل).
همدا راز يو بل ډول مکرر تجنيس هم د علي خان په ديوان کې تر سترګو کېږي چې په لاندې غزل کې يې ليدلی شو:

لا بــه کلــه شــي د يــار جــور و ســتم تــام
چــې بــه مــا تــه شــي پــه لطف او پــه کــرم رام
زاهــدان دې افتخــار کــه پــه پــټ هوهــو
د عاشـــقو وظيفـــه ده د صـــنم نـــام
عاشــقان وصــل د يــار غــواړي لــه ربــه
روغ تــرې غــواړي د زړوکــې د شــکم کــام
مــا چــې خپــل قــوت د يــار پــه غــم کــې ولېــد
رســتم پرېــږده لا بــه نشــي لــه مــا ســم ســام

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بندي به ترې ځان خلاص کړي په آسانه
هسې مه ګڼه د يار دزلفو خم خام
ملک نه لري سودا د تورو زلفو
خو هم پرېوتو په پښو کې د آدم دام
دا اکثر چې ځان اخص ګڼي له خاصو
که دې وپېژانده زيات به وي اعم عام
خاص به هله شي په ميان د خاصه ګانو
که ته لرې کړې له ميانه د عالم لام
محبت د حقيقت له جامه غواړي
علي خان له خدايه نه غواړي دجم جام
۲۳: ۱۲۵

په پورته غزل کې چې مکرر ناقص تجنيس يې ګڼلی شو. د تجنيس کلمې (ستم تام، کرم رام، صنم نام، شکم کام، سم سام، خم خام، آدم دام، اعم عام، عالم لام او جم جام) دي دلته ګورو چې له پورتنۍ بېلګې سره توپير لري. په پورتنۍ بېلګې کې مکررې کلمې د قافيې له اصلي کلمې سره داسې توپير لري چې د اصلي کلمې الف يې په زور اړولی خو په دې بېلګې کې په سرچپه ډول زور يې په الف اړولی دی.

مضارع تجنيس:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مضارع تجنيس د مطرف تجنيس يو ډول دی او بل ډول يې لاحق تجنيس نومېږي.

مضارع تجنيس هغه دی چې د متجانسو کلمو بېل غږونه په مخرجونو کې سره نژدې وي؛ لکه:

دريغه ګام خو يې زما په کام وی ابښی
لکه عمر په رفتن کوي يون هسې
۲۳: ۹۲

په پورته بيت کې د (ګام) او د (کام) د کلمو د سر توري (ګ او ک) په مخرجونو کې سره نژدې دي. ځکه ورته مضارع تجنيس وايي.

خطي تجنيس:

چې متجانسې کلمې يوازې د ليکلو په لحاظ سره يو شان وي او د لوستلو او ټکيو په لحاظ سره توپير ولري؛ لکه:

تن باريک عقل تاريک زړګی په څړيکو
هر اندوه را باندې سخت يو په ځلور دی
۲۳: ۱۵۹

په دې بيت کې د باريک او تاريک په کلمو کې خطي تجنيس راغلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي تجنيس:

چې متجانسين د لوستلو په لحاظ يو او په ليکلو کې سره بېل وي دغه تجنيس د خطي تجنيس په وړاندې واقع دی، د علي خان په ديوان کې دغه راز تجنيس په لاندې بېلګه کې په نښه کوو:

زه کـه پوهېـدای چې دې پـه مـا نـه شـته وتنـه
نـه بـه وم پـه تـا پسـې وتلـی لـه وطنـه
۲۳: ۱۳۲

په پورته بيت کې وتنه (پروا) او وطنه (هېواده) دوې متجانسې کلمې دي چې په ليکلو کې سره توپير لري خو په پښتو لوستلو او تلفظ کې يو راز دي البته په عربي ژبه کې يې لوستل هم توپير لري خو مونږ دلته د پښتو ژبې د تلفظ له مخې دا لفظي تجنيس بولو.

اشتقاق يا اقضاب:

په کلام کې د دوو يا زياتو داسې کلمو راوړل چې توري يې يو بل ته ورته وي، کېدای شي دغه کلمې له يوې ريشې څخه مشتق شوې وي او يا ريشې يې سره جلا وي.
که ريشې يې سره جلا وي دې ته شبه اشتقاق هم وايي، لاندې بېلګه د اشتقاق:

غلبـه هسـې ډېـر غـم پـه علـي خـان شـه
چې فـارغ يـې کـړو لـه عـيش او لـه فراغـه
۲۳: ۱۰۵

د فارغ او فراغ کلمو تر منځ اشتقاق موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایم چې د علي خان په دیوان کې د شبه اشتقاق بېلګې هم شته چې یوه بېلګه یې دلته راوړم:

د خسته خاطر شګاف به مې پیوند شي
که یو خو خبرې وکړې واشګافي
۲۳: ۱۰۵

په پورته بیت کې شګاف د چاود په معنا او واشګافې د آزادې په معنا ده چې ریشه یې سره یوه نه ده.

تصدیر:

تصدیر هغه صنعت دی چې د دویمې مسرې د پای کلمې یا ویېونه او توري د لومړۍ مسرې په سر کې راوړل شوي وي او یا د یوه بیت کلمه یا کلمې د وریسې بیت په سر کې راشي دې صنعت ته ردالعجز علی الصدر هم وایي.

لومړۍ بېلګه:

چې د بیت په پیل او پای کې د الف توری راغلی دی:

ابتدا کوم په اسم د مولا
چې په حکم کې یې دي ارض و سما
ای هغه جنس هنر و د ثنا
خاص دي تا له څه قدرت دی د بل چا
انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي
کاف و نون څخه یې دواړه کړل پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشـرف تـور کالبـد د جسـم انسـاني شـه
تــــا وربا خښتــــه خلعـــت د کرمنـــا
انبيــا پــه کــې نورونــه د حــق راغلــل
بيــا پــه دوی کــې دې رسـل کـړه سـر بــالا
اولــوالعزم پــه کــې ديــارلس پــه نومونــو
بيــا دې ښــه خــاص کــړو حضـرت پــه تحيــا
امتيــــان د محمــــد طــــه لقــــب يــــو
پــه قيامــت بــه يــو پــه نــورو شــهدا
امامــــان دي څلــــور واړه مــــا منلــــي
خــو اعظــم پکــي اعظــم دی هويــدا
اشــنايان کــه نــا اشــنا مسـلمانان دي
رب عطــا کــا ورلــه جنــت المــاوا
امانــت مــې ايمــان دی خدايــه رحيمــه
مســتقيم لــري چــې ليــږدم لــه دنيــا
آمــين ولولــه زمــا لوســتونکيه وروره
شــفقت دې وي پــه مــا او پــه شــما
اهــل علمــو تــه ســلام د علــي خــان دی
خصوصــاً بيــا مــن ينبــع الهــدا

۵: ۸۸- ۸۹

په پورته غزل کې وينو چې د بيتونو پيل او پای په (الف) شوی دی چې دې ته د تصدير صنعت وايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوانـــات دي دا ابيـــات معنـــون حکـــم
ښــه بــد ګــوره د محمــول او د موضـــوع
عمــــده حکـــم د روا نــــاروا کــــوت شــــي
پـــري راځـــي معاينـــه نقـــض منـــوع
عـام لـه نظمـه کـه يـې څـوک کانـدي پـه نثر
ويــل مــه بويــه هرګــز غيــر مشــروع
عقــل نقــل طبعــه درې واړه مــې ملــه دي
اعتــراض شــه پــرې مــدفوع بلکــې مرفــوع
عــذاب نــه دی نــه ثــواب شــعر خــو ثــوب دی
ګــاه يـــې اغونـــدي انســـان ګـــاه يـــې ســـبوع
عــادلان حکــم هالــه کانــدي د بــدو
چــې ســند يــې هــم اصــول وي هــم فــروع
عاريـــت د معنـــا مـــتن ځکـــه نــــه کــــړم
چــې غالــب نــه دی پــه مــا د فکــر جــوع
عــار خــو نــه دی اتفــاق کــه چرتــه پيښ شــي
مــه کــړه خــدای چــې پــه جســته وي د رجــوع
عشــق پخــوا و اوس چتــې شــو چــې هجــران شــو
ګــران اســان ليــد شــي پــه وخــت کــې د شــروع
علــي خــان کــه خــم ابرويــو پــه مــلا خــم کــړو
مناســــب دي لــــه محـــراب ســـره رکـــوع
۲۲: ۱۰۳

www.meltr.com 0771 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې بيت کې د بيتونو پيل او پای د (ع) په توري شوی او په دې توګه يې د تصدير صنعت رامنځته کړی دی.

دريیمه بیلګه: چې د بیت په پیل او پای کې د (غ) توری راوړل شوی دی:

غنچــــه لبــــه چـــې را ووتــــو لــــه بــــاغ
بیلتانــــه دې د لالــــه ســــینه کــــړه داغ
غـوره کـړی مـې پتنـګ غونـدې پـرې سـوی دی
روغ بــه څــه ځــم ســتا د مینــې لــه چــراغ
غوڅــوي مـــې يــار چـــې ننګــه د رقيــب کــا
بــد نصــيب مــې بــاز پــره کانــدي لــه زاغ
غريبـــي مـــې و دلبـــرو تـــه پيغـــور شـــوه
را تــه نــه ګــوري لــه کبــره لــه دمــاغ
زه غمــزې د يــار مــين د يــار پــه مــخ کــړم
کلــه ســود د عشــق حملــه ورې بــې ســوراغ
غليمـــې د زمـــاني رقيـــب پـــه ځـــان کـــړم
لــه اوزبکــه ظلــم زيــات کــړي کلــه مــاغ
غــم د ځــان کــوه زاهــده مــا بــه څــه کــړي
اول خپلــه ريــره تــوره کــړه صــباغ
غــاړه خلاصــه کــړه ناصــحه بيــا مــې پريــږده
پــه اســتازي نــور څــه نشــته بــې ابــلاغ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلبــه هســې ډېــر غــم پــه علــي خــان شــه
چــې فــارغ يــې کــړو لــه عــيش او لــه فــراغ
۲۳: ۱۰۵

د يادونې وړ ده چې د درېيمې بېلګې د بيتونو پای چې اصلاً په ديوان کې د (غ) پر توري يوه فتحه (زور) کښل شوی دی خو اوس د (هـ) په زياتولو سره ليکل کېږي او بايد همداسې وليکل شي په دې توګه:

غنچــــه لبــــه چــــې را ووتــــو لــــه باغــــه
بېلتانــــه مــــې د لالــــه ســــينه کــــړه داغــــه
غــوره کــړی مــې پتنــګ غونــدې پــرې ســوی دی
روغ بــه څــه شــم ســتا د مينــې لــه چراغــه
... ترپايه

دا غزل تر پايه په پورته ډول کښل کېږي په دې ډول مونږ ويلی شو چې نوموړی غزل د تصدير يو بل ډول دی هغه داسې چې د لومړۍ مسرې د پيل توری د دويمې مسرې د پای تر توري يو دمخه راځي.
ځلورمه بېلګه:
چې په سر او پای کې يې د (ق) توری راغلی دی:

قضــــا بنــــد کــــړمــــه پــــه لومــــه د فــــراق
راغلــــه دا بــــلا لــــه کومــــه د فــــراق
قنــــد د وصــــل بــــه يــــې زر کلــــه شــــرين کــــه
حلــق مــې تــريخ شــه لــه زقومــه د فــراق

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضـــيې را بانـــدې ډېـــرې دي راغلـــې
ولـــې ســـياله ده معدومـــه د فـــراق
قيامـــت حشـــر ځنکنـــدن عـــذاب د قبـــر
کنايـــات دي لـــه مفهومـــه د فـــراق
قصـد د مينې څه چې نوم به يې وانه خيست
کـه خبـر وی ځـوک لـه نومـه د فـراق
قاصـدان هـم د يـار هېچـرې رانغلـه
چـې سـر پورتـه کـړي سـرګومه د فـراق
قـام قبيـل پوښـتم کـه طـب يـا نجـوم ګـورم
نـه شـته هـېڅ چـاره معلومـه د فـراق
قلـم و چـاود کاغـذ مـخ پـه سـياهي تـورکړ
چـې نامـه شـوه پـرې مرقومـه د فـراق
قينج و ناز دي علي خان له برمه پرې پست
عـرض خـو واوره لـه مظلومـه د فـراق
۲۳: ۱۰۶
يادونه: د علي خان په ديوان کې د کلمو تصدير نشته.

بې ټکيو (نامنقوط) صنعت:

دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې توري راوړي چې هېڅ ټکي ونه لري؛ لکه:

دا مـې دم کـه مـې همـدم کـه د لارام لاړ
هـم مـې روح و لاړ لـه مـاهم مـې آرام لاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا امــــرد مـــــرور لاړ لــــه ماکــــه درو
کــه دا حـــورو د محمـــود دارالســـلام لاړ
حمــــدالله لــــولم درود ورســـــره لاهـــم
د ســـودا درود مـــے هـــم لکـــه اعـــدام لاړ
لاد لاســـه لــــه مــــا دو لکــــه آهــــو کــــه
دلاســــه کــــه دلال کــــه کـــاواک دا دام لاړ
عــــالم ورک کــــړ د دلـــدار ول ول کـــاکلو
دا ګـــوار ګـــوار مهـــم لـــه د اســـلام لاړ
لــــه هـــواده کلـــه رد د ســـلام مـــومم
کــه مـــے ســـل واره دلـــدار لـــره ســـلام لاړ
ســـره اوره کــــه د ســـحر مطـــر د درو
کــه لــه لعلــو دے لــه مهــره ډک کــلام لاړ
هســـے طمـــع د مـــراد ورکـــه ده لـــه دهـــر
لکـــه داد مهـــر لـــه هـــر اولـــو الارحـــام لاړ
معمـــــا مـــــے ده اووه ســـــوه داســـــم
لاهـــم کـــم دی کـــه دوه واره ورلـــه لام لاړ
۲۳ : ۸۳

پورته غزل په خپل وخت کې يو غير منقوط غزل و، اوس هم اکثراً غير منقوط دی خو ځيني کلمې يې چې د (ی) توری په کې راغلی، د پښتو ژبې د اوسني معيار مطابق ټکي لري لکه د (مې) ضمير چې په دې غزل کې شپږ ځايه راغلی دی او ټکي نه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداراز د (دي) ضمير چې د متکلم مخاطب ضمير لپاره دی (ی) يې ټکي نه لري يا د (هسې) کلمه چې (ی) يې بې ټکيو ليکلې ده او همداراز د (هېواد) له کلمې څخه يې د (ې) توری حذف کړی او (هواد) يې کښلی دی.

اقتباس:

اقتباس په لغت کې له آره د رڼا د وړانګو اخيستل دي او د بديع فن په اصطلاح کې هغه صنعت دی چې شاعر يا ليکوال په خپل نظم يا نثر کې د قران کريم کوم ايت يا د پيغمبر صلی الله عليه و سلم کوم حديث او يا کومه مقوله په بشپړه توګه يا يوه برخه يې را واخلي؛ لکه د علي خان لاندې بيتونه:

اشـرف تـور کالبـد د جسـم انسـاني شـو
تـــا ور وباخښـــه خلعـــت د کرمنـــا
اهــل علمــو تــه ســلام د علــي خــان دی
خصوصـــاً بيـــا مـــن يتبـــع الهـــدا
۲۲: ۳۵

***

وابتغــوا اليــه الوســيله تــه دريــاد کــړه
پاخــه علــي خانــه ورتــه ګــوره وســيلې
۲۳: ۱۵۲

په لومړۍ بېلګې کې د لومړي بيت دويمې مسرې کې (کرمنا) راغلی چې د اقتباس صنعت دی اشاره يې د (بني اسراءيل) سورې (۷۰) ايت (و لقد کرمنا بنی ادم و حملناهم فی البر و البحر و رزقناهم

(c) ketabton.com: The Digital Library

من الطيبات و فضلناهم على كثير ممن خلقنا تفضيلا) ته ده او د دويم بيت دويمي مسرې کې د (من يتبع الهدا) په برخه کې اقتباس دی چې د (طه) سورې ۴۷ ايت کې دغه مسئله ذکر شوې.

(فارسل معنا بنى اسراءيل و لا تعذبهم قد جئنک بايه من ربک و السلام على من اتبع الهدى)

د دويمي بيلګي لومړی مسره کې د (المائده) سورې ۳۵ آيت شريف ته اشاره ده:

(يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وابتغوا اليه الوسيلة و جاهدوا فى سبيله لعلكم تفلحون)

پورته دريواړو بيتونو کې ايتونه اقتباس شوي دي.

ذوالقافيتين:

چې په يوه شعر کې دوې قافيې څنګ تر څنګ راشي ذوالقافيتين يې بولي؛ لکه:

دا ټکي به يار تر کومه په ما که زه به يې ورم ربو

خوږين ځګر به څو په صبر باران اوښکو ته پاسلم ليو

اننګي که يې ښکاره که زما اوښکې به که وچې

دا په دا چې مدام تبنتي د ګوپان په موسم سم سپو

څه يم زه څه مې قابو دی چې ډاډه شم و هجران ته

په جنګ ځای د بيلتانه کې په ځای نه وي درستم غريو

خو چې مل ورسره نه وکيخسرو ښايسته مخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه مړانـه ګاټـه نـه شـه د پښـن د جنـګ مهـم کېـو
سـلیمان د تخـت د حسـن کـه مـدد شـي علـي خـان تـه
بیا به نه مومي که خدای کا پـه دې ځای کې نیم قدم دېو
۲۳: ۱۳۸

په پورته غزل کې یوه قافیه د (ورم، پاسلم، سم، رستم، مهم او قدم) په کلمو تړل شوې او وروسته بله قافیه د (رېو، لېو، سپو، غرېو، کېو او دېو) په کلمو تړل شوې ده.

مصرح تضمین:

د تضمین هغه ډول دی چې تضمین شوې توټې ته ښکاره نغوته په کې شوې وي؛ لکه:

چـې مـې زړه د عاشـقۍ پـه طریقـت لاړ
هغــه دم ځینــې آرام او فراغــت لاړ
دا هغـه قسـم غـزل دی چـې صـاحب وي
لــه خــاطره مــې آرام او جمیعــت لاړ
۲۳: ۷۵

پورته درې لومړۍ مسرې د علي خان دي او څلورمه یې د صاحبزاده محمدي ده چې علي خان پرې تضمین کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معما:

یو نوم یا نېټه او یا مطلب د نثر یا نظم په توټه کې په رمز او ایما سره د قلب، تشبیه، تصحیف، تحلیل، د جمل حساب، تبدیل، ترکیب، اشتقاق، اسقاط او تالیف په صورت راوړلو ته معما یا تعمیه وايي؛ لکه:

۱ـ معما مې ده اووه سوه د اسم
لاهم کم دی که دوه واره ورله لام لاړ
۲۳: ۸۵

په پورته بیت کې اووه سوه ذکر شوي، دوه لامه ۳۰+۳۰ او کم عدد یو دی نو:

۷۰۰+ ۳۰+ ۳۰+ ۱ = ۷۶۱

چې ۷۶۱ د علي خان نوم جوړوي هغه په لاندې ډول:

ع= ۷۰
ل= ۳۰
ي= ۱۰ +
خ= ۶۰۰
ا= ۱
ن= ۵۰

۷۶۱ علي خان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ سن د هجر غر و سر د کاڼي تري کمتر و
ورځ وه ديارلسمه د ذوالحجې په تحرير کې
۲۳: ۸۷

پورته معما دوه ډوله تحليل لري:

الف:

پورته بيت کې (غر) د ابجد په حساب (۱۲۰۰) کېږي.
(غ= ۱۰۰۰ ، (ر= ۲۰۰) او د کاڼي له سر نه مطلب د (کاڼي) کلمې لومړی توری (ک) دی نو که دغه (ک) چې د ابجد په حساب (۲۰) دی ترې کم شي (۱۱۸۰) جوړوي چې د نوموړي غزل نېټه څرګندوي.

ب:

که دغه د (ک) توری پرې ورزيات شي نو (۱۲۲۰) جوړوي، ځکه چې (غر = ۱۲۰۰+ (ک) ۲۰ = ۱۲۲۰) کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افراد:

افراد په لغت کې بېلولو او يوازې کولو ته وايي او د بديع په اصطلاح کې چې ناظم د قافيې په کلمې (ويي) يا کلمو (وييونو) کې د الفبې د څو داسې مفردو تورو نومونه راوړي چې د هغو له يو ځای کولو څخه هغه کلمه يا کلمې جوړې شي چې د ناظم مراد وي، په کوم نظم کې چې د افراد صنعت راغلی وي مفرد القوافي يې بولي؛ لکه:

بښکلي تل پرې غين له ميمه مرکب ښکوي
چې صحفه د چا د زړه که مسطر مينه
۲۳: ۱۳۰

په پورته بيت کې (غين له ميمه) مرکب څخه (غم) مراد دی.

يا:

انس و جن دي که دا نور عرب عجم دي
کاف و نون څخه يې دواړه کړل پيدا
۲۳: ۳۳

په دې بيت کې (کاف و نون) افراد او د (کن) له عربي لفظ څخه مراد دی.

www.paktiaworld.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنايع

هغه صنايع دي چې د کلام او وينا حسن او ښکلا په الفاظو پورې نه بلکې په معنا پورې اړه ولري، دا صنايع هم د لفظي صنايعو په شان د نظم لپاره مهم دي چې د علي خان په ديوان کې يې مختلفې بېلګې شته دي.

د معنوي صنايعو لاندې ډولونه د علي خان له ديوان څخه را اخلو:

طباق يا تضاد:

په يوه بيت يا شعر کې دوه سره ضد لفظونه راوړل طباق يا تضاد بلل کېږي:

چې خوږې زلفې را يادې کړم د ترکو
جمع زړه هغه ساعت شي خور له ما
۲۳: ۳۶

هسې چارې د نادان له لاسه وشي
چې هوښيار به په فکرت په تصوير ګډه که
۲۳: ۱۱۴

ښه يم که بد يم خدا ی ته معلوم يم
غليم ته کاڼې و دوست ته موم يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خــوارږه تــه خــوږ يــم كــاږه تــه كــوږ يــم
ســمو تــه ســم يــم تــريخ تــه زقــوم يــم
۲۳: ۱۲۵

حبيـب پنـد د رقيـب واخيسـت عجـب كـار دى
ملايكـې څـه رنـګ خـوى د خنـاس واخيسـت
۲۳: ۴۷

په پورته لومړي بيت کې (خور، جمع)؛ په دويم بيت کې (نادان، هوښيار)؛ په درېيم بيت کې (ښه، بد؛ غليم، دوست؛ کاڼى، موم) په څلورم بيت کې (خوږ، تريخ؛ کوږ، سم؛ کاږه، سمو) او په پينځم بيت کې (حبيب، رقيب؛ ملايکه، خناس) متضادې کلمې دي.

طباق (تضاد) په درې ډوله دى:

۱. اسمي طباق
۲. فعلي طباق
۳. ايجابي او سلبي طباق

۱. اسمي طباق: چې د دوو نومونو يا ستاينومونو تر منځ تقابل يا بېوالى موجود وي؛ لکه د علي خان له ديوان څخه دا لاندې بېلګې:

د وصـال عـيش و عشـرت بـه درنـه هېـر شـي
کـه خبـر شـوې د هجـران لـه سـخت عذابـه
۲۳: ۴۱

وصـال خـوږ دى پـه لـذت يـې نـه مرېـږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو هجران دی په کې تریخ تر زهر نابه
۲۳: ۴۱

ځکه اوس په ما پوره نیمګړې د چا نه ده
پاتې مې کارونه کړه نیمګړي بېلتانه
۲۳: ۱۴۹

نور کافر هم په مؤمن دا هسې نه کا
لکه ما دي نا کړدې ورې د خط
۲۳: ۱۰۱
پس زما د ډېرو اوښکو له بارانه
راغلې ستا د مخ په نمر لرې د خط
۲۳: ۱۰۱

په پورته بيتونو کې په ترتيب سره (وصال او هجران، خوږ او تريخ، پوره او نيمګړې، کافر او مؤمن او باران او نمر) اسمي طباق او يو د بل ضد کلمې دي.

همدا راز په دې بيت کې هم اسمي طباق شته:

دا هم درته نه وايم چې دا که يا هغه که
هومره کړه چې لږ و ډېر مې غوږ په سوال لره
۲۳: ۶۷

په دې بيت کې د (لږ او ډېر) کلمو تر منځ اسمي طباق دی.

۲. **فعلي طباق**: هغه طباق دی چې د فعلونو ترمنځ تضاد موجود وي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناست ولاړ سمېدی نه شم پاڅم کښېنم
بې آرامه صبح و شام يم له اندوهه
۲۳: ۱۴۷

په پورته بيت کې پاڅم، کښېنم) دوه متضاد فعلونه دي چې يو د بل په مقابل کې راغلي دي.

۳. **ايجابي او سلبي طباق**: که دوه فعلونه له يوې مادې څخه د مثبت او منفي يا امر و نهې په صورت راوړل شي، ايجابي او سلبي طباق يې بولي؛ لکه:

مه درومه چې درومې روح مې درومي له بشره
راشه چې مې راشي تللی عقل بيا تر سره
ودرېږه چې ودرېږي باران زما د اوښکو
مه ځه چې مې نه ځي رود د اوښکو له بصره
کښېنوي چې کښېني موج د غم زما په څنګ کې
پاڅوي چې پاڅي رانه ماته سل محشره
نه وينم چې نه وينم په سترګو د يار سترګې
وينم چې يې وينم دا وينا ده مقرره
ما وهي چې نور وهي بلا سترګې و يار ته
کېږي مې چې وبه کاندي ماته قهر ويره
مه کوه چې نه کوي ناپسندې په ما هجر
وکړه چې مې وکړي مهر غور ناز پروره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مه يې پرېږده چې نه پرېږدي هغه ما ستا و درته
ويې شره چې ما شړي رقيب له دغه دره
مه وی چې دی نه وی له هجرانه خبر شوی
بيا که وی خو وی دې چې ته وی زما دلبره
واخله چې مې واخلي غم له زړه حجاب له مخه
روی دې پري روی دی د خوبانو سر دفتره
نه گوري که وگوري رتلي علي خان ته
زړه به يې پرې نرم شي که سخت وي تر حجره
۲۳: ۶۸-۶۹

مقابله:

دا هم د طباق يو ډول دی چې په کې تقابل ياتضاد د دوو جملو يا دوو نيم بيتيو د الفاظو د معناوو ترمنځ راځي؛ لکه:

چې پرون يې لکه دوست هسې نمانځلم
نن مې مرگ ته د دښمن په تنها راغله
۲۳: ۱۴۳

په پورته بيت کې دويمه نيم بيتي د لومړۍ په مقابل کې راغلې ده.

حسن تعليل:

د يو شي يا يوې طبيعي پېښې لپاره د يوه لطافت له مخې داسې يو دليل يا علت بيانول چې اصلاً يې علت نه وي؛ لکه لاندې بيتونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱.

څکه سترګې زما سرې شوې هم نمجنې
ستا له شونډو يې دغه انعکاس واخيست
۲۳: ۴۶

۲.

ستا د مخ سرخي زما زردي چې روز افزون ده
سرې شونډې دې تل خوري زما خوار د ځګر وينه
۲۳: ۱۳۲

۳.

مخ يې اور زلفې يې څکه پرې تاو تاو شوې
چې وېښته و اور ته نيسې خو تاوېږي
۲۳: ۱۶۶

۴.

چا مې څکه لاس د ډاډ په سر رانه بنکه
چې د روغو خلقو سوزې په تبجن لاس
۲۳: ۹۴

۵.

له قامت سره يې دم واهه کجوري
څکه يې ډکه شوه سرو په خنډ و خار ملا
ددې ملا د ګستاخيو له تعذيره
په اره شوې د شمشاد و صد هزار ملا
توره ورته شوه د يار د تورو زلفو
څکه ماته ماته کېږي ځې د مار ملا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هــومره حســـن يـــې پــه تـــن بانـــدې انبـــار دی
چـــې باريکـــه شـــوه د يـــار پــه دغـــه بـــار مـــلا
۲۳: ۳۷- ۳۸

سياقة الاعداد:

که په يوه نظم کې د اعدادو مرتب يا نامرتب ذکر راشي سياقة الاعداد يې بولي؛ لکه:

ستا د جهـل رنـځ بـه روغ کـا تـاريکي بـه دې فـروغ کـا
دواړه شمعې د عرفان دي يـو قـرآن دويم حديث

***

يـــو قاصـــد دويـــم ناصـــح اســـتوم يـــار تـــه
بـد نصـيب پـرې يـو غمـاز کـړو يـو چغـل پـېښ
۲۳: ۹۰

تنسيق الصفات:

هغه صنعت دی چې د يوه شي څو صفتونه پر له پسې راوړل شي؛ لکه:

۱- دلربـــــا دلـــــه دلبـــــره دلنـــــوازه
دلپـــــذيره دلارامـــــه دلپســـــنده
نېـــک نســـبه خـــوش لقبـــه ســـيم غبغبـــه
بوالعجبـــه شـــکرلبه شـــکر خنـــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـري رويـه سـنبل مويـه عنبـر بويـه
ملـک خويـه ډيـره لويـه هنـر منـده
مـه پيکـره منـوره پـای تـر سـره
نـاز پـروره تـر ګـل غـوره هوشـمنده
سـرفرازه پـه نـادر حسـن ممتـازه
لکـه بـاز پـه ناغـه دارو سـترګو برنـده
مـوی ميانـه پـه تحقيـق سـرو روانـه
خـوش زبانـه تنـګ دهانـه سـربلنده
ګلرخسـاره خـوش رفتـاره وفـاداره
د کمـال لـه هـره کـاره بهرمنـده
د پرهيـز د ميرنـو د سـترګو بريښـه
پـه حلقـو کـې د کـاکلو شـپر افګنـده
ای صـنمه پـه قـد سـمه غنچـه فمـه
عيسـی دمـه زه لـه غمـه شـوم بـې خونـده

... ترياپه
۲۳: ۶۰

۲- ای فتاحـه هـم غنـي برالتوابـه
هـم قدوسـه هـم بـاري رب الاربابـه
هـم سـلام يـې هـم بخښـونکی يـې وهابـه
کـه مـې وسـاتې لـه شـره د هـر بابـه
د سـرور پـه روی مـې خـلاص کـړې لـه عذابـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــــا الـــــه العلمــــــین مهربانــــــه
هــم هــادي بــاقي ســتاره هــم رحمانــه
هــم حنــان منــان دیــان ربــه برهانــه
کـه مـې وسـاتې لـه نفسـه لـه شـیطانه
د سـرور پـه روی مـې خـلاص کـړې لـه غذابـه
جګـــې جګـــې یـــا قـــادره ذوالجلالـــه
هــــم مؤمنـــه مهــــیمنَ بــــر کمالـــــه
ای ملــــــکَ لـــــم یــــزل و لایزالــــه
کـه مـې وسـاتې بـاري د غـم لـه جالـه
د سـرور پـه روی مـې خـلاص کـړې لـه غذابـه

... ترپایه
۲۳: ۱۷۱

پورته شعر تر پایه د الله تعالی جل جلا له صفات بیانوي یعني د تنسیق الصفات صنعت په کې کارول شوی دی. مونږ یې یوازې په لومړي بند اکتفا کوو.

دغه شعر د مخمس یو ډول دی چې لومړي بند کې پینځه واړه مسرې په خپلو کې همقافیه دي او په نورو بندونو کې څلور یې په خپلو کې همقافیه او پینځمه مسره یې کټ مټ له لومړي بند څخه اخیستل شوې او بند پرې تکمیل شوی دی خو له نورو بندونو سره همقافیه نه ده چې دا د مخمس یو ډول ګڼلی شو.

همدا راز له ترجیع بند سره هم یو څه ورته والی لري توپیر یې په دې کې دی چې په ترجیع بند کې د بیت په ذریعې بند تړل کیږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هماغه بیت د هر بند په پای کې تکراري راځي خو په دې ډول مخمس کې بند په یوې مسرې تړل شوی او هماغه مسره د هر بند په پای کې تکرار راغلې ده.

مراعات النظیر:

که په یوې وینا کې څو متناسبې کلمې راوړل شي مراعات النظیر یې بولي دغه صنعت ته تناسب او تلفیق هم وایي.

لغت نامه دهخدا کې مراعات النظیر داسې تعریف شوی دی: ((در بدیع، مراعات النظیر یا مراعات نظیر یا صنعت تناسب آن است که شاعر یا نویسنده در شعر یا نثر خود کلماتی را به کار گیرد که باهم نسبتی و مناسبتی داشته باشند.))

۱۵: ۲۰۵۹۳

د علي خان په دیوان کې د مراعات النظیر صنعت ډېر راوړل شوی دی چې مونږ یې دلته یو څو بېلګې را اخلو:

بـــده جـــدايي ده ســـره لنبـــه د تنـــاره ده
زه يـــې اورلړونـــی کـــړم ګونـــه مـــې د سکاره ده
۲۳: ۶۰

مـــا وې زه بـــه پـــرې ښـــکم د غـــم لـــه بابـــه
زړه ســـکاره د مشـــوانۍ شـــه قلـــم وچـــاود
۲۳: ۶۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر دي ميخانې لره ورځي د شونډو جام له
وايه ته خاصه ساقي د چا مغان د چا يې
۲۳: ۱۵۳

د ښايست مارغه يې د خط په پرو والوت
د عاشق په زړه يو نرمه هوا راغله
۲۳: ۱۴۳

بيا به لو د زړونو وکړې درېوهېږم
چې دې اېښې په اوږو د زلفو لور دی
۲۳: ۱۶۰

شمعه هسې ستا د مخ له تاوه سوزي
چې بل کړی يې د سر دپاسه اور دی
۲۳: ۱۶۰

اور د اننګو دې څوک پاخه کړه څوک يې وسوه
ای په مخ آتشه سود د چا نقصان د چا يې
۲۳: ۱۵۳

په لومړي بيت کې (سره لنبه، تناره، اورلړونی او سکاره) په دويم بيت کې (ښکم، مشوانۍ، قلم) دريیم بيت کې (ميخانې، جام، ساقي) څلورم بيت کې (مارغه، پرو، والوت، هوا) پينځم بيت کې (لو، لور)، شپږم بيت کې (شمعه، تاوه، سوزي، بل، اور) او په اووم بيت کې (اور، پاخه، وسوه او آتشه) سره متناسبې کلمې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبيج:

په یوه بیت یا نیم بیتي کې د مختلفو رنګونو داسې بیان ته وایي چې د کلام حسن او ښکلا پرې زیاته شي؛ لکه:

چې سرې شونډې سبز خط یې را په زړه شي
سر تر پایه سره لنبه شم شنه دوزه
۲۳: ۷۳

په دې بیت کې (سرې، سبز، سره، شنه) رنګونه دي چې د تدبیج صنعت یې رامنځته کړی دی.

د نرګسو سترګې زیړې له خوارۍ شوې
غمزده سوسن تک شین که په وهل زړه
۲۳: ۷۸

په پورته بیت کې (زیړې، تک شین) رنګونه دي.

حسن طلب:

د ادبي تعبیر په ښکلا او ظرافت سره د یو شي غوښتنه ده چې د سوال او ګدایۍ هیله او سپکاوي په کې نه وي او له چا څخه چې غوښتنه شوې وي د هغه د خوښۍ سبب وګرځي، دغه صنعت ته براعة الطلب هم وایي؛ لکه دا لاندې بېلګه:

که دې خال په بوسه وران کړم څه نقصان دی
ستا د حسن له لښکره یو سور پریوت
۸: ۷۵

حسن مطلع:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غزل یا نظم لومړی بیت په داسې زړه راښکونکې ډول افاده کول چې پر مخاطب دومره اغېزمن واقع شي چې د ټول غزل یا نظم اورېدو ته لېوال او چمتو شي حسن مطلع بلل کېږي؛ علي خان له دغه هنر څخه په ډېر ښکلي ډول کار اخیستی دی:

چـې د خیـال پـه لاسـو تـن د دلبـر نسـیم
د هلـک پـه دود پـه لاس کـې قمـر نیسـم
۲۳: ۱۲۸

کلـه زه یـم کلـه یـار کلـه ریبـار سسـت
ځکـه شـو زمـا د مینـې کاروبـار سسـت
۲۳: ۴۷

آه سـپرلی مـې د خـزان پـه ناتـار تېـر شـه
مـا لاګـل بـوی کـړی نـه و بهـار تېـر شـه
۲۳: ۹۵

ای د زړه سـلطانه وایـه تـه سـلطان د چـا یـې
ستا رنځوران ډېـر دي وایـه تـه درمـان د چـا یـې
۲۳: ۱۰۳

حسن مقطع:

د غزل، قصیدې یا نظم وروستی بیت په داسې توګه جوړول چې د موضوع د نیمګړتیا احساس ترې ونه شي او په لوستونکي او اورېدونکي ښه اغېزه وکړي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـوه ورځ بــه دي غــرو وشــي علــي خانــه
چــې فلانــی هــم لکــه ګــردو غبــار تېــر شــو
۲۳: ۹۶

محبـــت د حقيقـــت لــــه جامــــه غـــواړي
علـــي خـــان لـــه خدايـــه نـــه غـــواړي د جـــم جـــام
۲۳: ۱۲۶

زړه يـــې درســـت لکـــه شـــانه پـــاره پـــاره دی
مـــوی پـــه مـــوی يـــې صـــفت ځکـــه علـــي خـــان کـــه
۲۳: ۱۱۰

ځـــو کـــړې پګـــړی دې پـــرې ايســـتې آســـمانه
ځکـــه نـــه ږدي علـــي خـــان پـــه ســـر دســـتار کـــج
۲۳: ۵۶

سيند خوني ځلور خيګونه بيا هر يو سره جوړ نه دي
څه به جوړ علي خان ناست وي په دغه ورانه جاله کې
۲۳: ۸۹

لف و نشر:

که شاعر په يوه مسره يا يوه بيت کې ځيني مطالب د اجمال په صورت راوړي او په بله مسره يا بيت کې يې تفصيل وکړي، لف و نشر يې بولي.

لف و نشر په دوه ډوله دی:

۱. مرتب لف و نشر
۲. نا مرتب لف و نشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱. مرتب لف و نشر: که په لف و نشر کې ترتیب مراعات شوي وي مرتب لف ونشر يې بولي؛ لکه:

حبیب پند د رقیب واخیست عجب کار دی
ملایکې ځنګه خوی د خناس واخیست
۲۳: ۴۷

۲. نامرتب لف و نشر: که په لف و نشر کې ترتیب نه وي مراعات شوی نامرتب لف و نشر يې بولي؛ لکه:

سیاه چشمه چې په کج نظر نګاه که
عقل کج که د عاشق بخت یې سیاه که
۲۳: ۱۰۸

په لومړی بیلګې کې د (حبیب) په مناسبت (ملایکه) او د رقیب په مناسبت (خناس) راوړل شوي، ځرنګه چې ترتیب پکې مراعات شوی نو مرتب لف و نشر دی او په دویمه بیلګه کې د (سیاه چشمه) په مناسبت (سیاه بخت) او د (کج نظر) په مناسبت (عقل کج) راوړل شوي دي، دا چې ترتیب يې نه دی مراعات کړی نو نامرتب لف و نشر يې بولي.

جمع:

هغه صنعت دی چې څو شیان تر یوه حکم لاندې راشي؛ لکه:

اوښکې تیل صبر پنبه لرم اور مینه
باري خدای مې چراغ نه کړ د اقبال بل
۲۳: ۱۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیامـــت حشـــر زنکـــدن عـــذاب د قبـــر
کنایـــات دي لـــه مفهومـــه د فـــراق
۲۳: ۱۰۶

اوبـه خـاوري هـم هـوا بـه کـړي را لانـدي
کـه د پـول پـه شـاني جوړه پـه ځـان لار کـړي
۲۳: ۷۷

په لومړۍ بېلګې کې (اوښکې تېل، صبر پنبه، اورمینه) د بل اقبال لپاره تر یوه حکم لاندې راغلي دي، په دویمه بېلګه کې (قیامت، حشر، زنکدن، عذاب د قبر) د فراق تر حکم لاندې او په درېیمه بېلګه کې (اوبه، خاورې، هوا) د تسخیرولو تر حکم لاندې راغلي دي نو ځکه یې جمع بولو.

مبالغه:

دا هغه معنوي صنعت دی چې شاعر د یو چا یا یو شي صفت یا غیبت تر خپل ټاکلي حد او اندازې زیات وښیي، مبالغه په درې ډوله ده:

۱. تبلیغ
۲. اغراق
۳. غلو

۱. تبلیغ: دا هغه صنعت دی چې د مدعا واقع کېدل د عقل او عادت له مخې ممکن وي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مه درومه چې درومې روح مې درومي له بشره
راشه چې مې راشي تللى عقل بيا تر سره
۲۳: ۶۸

۲. اغراق: دا هغه معنوي صنعت دى چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري خو عادتاً ناممکنه وي؛ لکه:

غم يې هسې ناتوان کړم په وېښته له ځايه لوېږم
زړه مې يو وړه دانه د غوښت يا د ګدن شوه
۲۳: ۱۴۷

۳. غلو: هغه معنوي صنعت دى چې مدعا عقلاً او عادتاً امکان ونه لري؛ لکه:

نمر يې دف آسمان يې ډم زمانه وينځه
د هر چا چې معشوقه په رضا راغله
۲۳: ۱۴۳

التفات:

التفات په لغت کې د سترګو په ګوټ کتلو ته وايي او د ادب په اصطلاح کې هغه صنعت دى چې عبارت په يو رنګ روان وي او بيا له خپل سياق نه واړول شي. په پښتو ادب کې يې د لاندې ډولونو مثالونه موندل شوي دي:

۱. له غايب نه متکلم ته: دا معنا چې کلام د غايب په صيغه روان وي او ورپسې متصل د متکلم په صيغه واوړي؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان غوندې به تل تروټه تاوان وي
سوداګر چې د ديدن وي لکه زه
۲۳: ۷۱

لومړنۍ مسره د غايب په اسلوب روانه ده او ورپسې هم هماغه بيان دی خو د متکلم په صيغه اړول شوې ده.

۲. له متکلم نه غايب ته: يعني چې کلام د متکلم په صيغه روان وي او بيا د غايب صيغې ته يې واړوي؛ لکه:

که هر څو له صبره آه و فرياد نه کړم
نه دی حال د علي خان غوندې غمجن پټ
۲۳: ۵۲

چې (زما غوندې غمجن) متکلم صيغې پر ځای د تفنن لپاره (علي خان غوندې غمجن) د غايب صيغه راوړې ده.

۳. له مخاطب نه غايب ته: دا معنا چې کلام د مخاطب په صيغه روان وي او بيا يې د غايب په صيغه راوړي؛ لکه:

يوه ورځ به دې غرېږ وشي علي خانه
چې فلانی هم لکه ګرد و غبار تېر شه
۲۳: ۹۶

په پورته بيت کې شاعر د (علي خانه ته به هم لکه ګردو غبار تېر شې) مخاطب صيغې پر ځای د غايب صيغه راوړې ده.

د يادونې وړ ده چې التفات درې نور ډولونه هم لري چې بېلګې يې د علي خان په ديوان کې زما تر سترګو نه شوې، هغه ډولونه په لاندې توګه دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴. له مخاطب نه مخاطب ته
۵. له مخاطب نه متکلم ته
۶. له متکلم نه مخاطب ته

عارفانه تجاهل:

هغه صنعت دی چې په کلام کې د لطافت او نزاکت پيدا کولو لپاره شاعر په يوې ښکاره خبرې ځان ناګاره او بې خبره واچوي.

عارفانه تجاهل په څلور ډوله دی:

١. مدحه يا ستاينه
٢. حيرت يا تحير
٣. تحقير (سپکاوی)
۴. غندنه (هجوه)

دلته يوازې د دوو لومړنيو ډولونو بېلګې را اخلو:

مدحه يا ستاينه:

مستـه سـر لـه خيالـه کـوږ وړي لکـه سـرو
کـه باريـک ورمـېږ يـې شـو پـه درانـه بـار کـج
۲۳: ۵۶

اننګـي دي کـه سـپوږمۍ ده کـه سـور ګـل دی د لالا دا
يـا د زړونـو آيينـه ده يـا خـو نمـر دی پـه رښـتيا دا
۲۳: ۳۸

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

حيرت يا تحير:

دا يـــې زلفـــې پـــه مـــخ لګـــې زه حيـــران يـــم
کـه زنګـي دی چې پـه لاس يـې نبـراس واخيسـت
۲۳: ۴۷

دا پـــه تـــوره شـــپه کـــې لمـــر دی حيرانېـــږم
کـه جبـين د يـار جلـوه کـه پـه مشـکينه کلالـه کـې
۲۳: ۸۹

محتمل الضدين:

که يوه معنا په داسې الفاظو کې راوړل شي چې د هغې معنا ضد او مخالفه معنا هم ترې اخيستل کېږي محتمل الضدين يې بولي؛ لکه:

خـــو چـــې وليـــد شـــي د مينـــې پـــه ورشـــو کـــې
رقيبــــان کــــه علــــي خــــان لکــــه شــــغال غــــل
۲۳: ۱۱۹

سوال او ځواب:

په دې صنعت کې په يوه نيم بيتي يا بيت کې سوال او په بل کې ځواب راوړي، چې دغه صنعت ته سوال او ځواب يا مراجعه وايي؛ لکه:

مــا وې ورکــه شــه ســستي راســتي پــه کــار ده
کــم رســـېږي و مطلـــب تـــه طلبګـــار ســـست
دوی وې نــه ســســتي کمــال دی کــه پــوهېږې
همېشــــه بــــه وي کارونــــه د هوښــــيار ســــست

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماوې سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دوکان د پېره دار سست

دوی وې رزق هم په تېره لمبه خمسوز شي
مزه ډېره که چې پوخ شي په انګار سست

ماوې ډېر ارمان به که په وخت د درمن
چې د کار په موسم خوزي زمیندار سست

دوی وې چست رسي مطلب ته هغه خلق
چې کارونه په هنر که په مدار سست

ماوې ښه د مصلحت په وخت سستي ده
ولې مه بویه سړی په وخت د کار سست

که سستي په ډېرو چارو کې هنر دی
خو یار مه شه په غورونو کې د یار سست

لافې شافي صادقان عاشقان نه کا
علي خان د کردار ټینګ کوي ګفتار سست

۲۳: ۴۸

مدعا مثل:

چې شاعر په یو نیم بیتي کې یو مطلب راوړي او په بل نیم بیتي کې د هغه د اثبات لپاره یو مثال وړاندې کړي؛ لکه:

رذاله که دولتمند شي څه لوی نه شو
ګنه خس و بر بوکی یوړو په پورته

۲۳: ۴۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما وې سر په نقصانونو کې سستي ده
ځکه غل وهي دکان د پیره دار سست
۲۳: ۴۸

ښه خوي بد کړ دیار بدو همنشینو
سپین تار تور شي چې یې غړي په خیرن لاس
۲۳: ۹۴

ستا له زلفو شونډې زیاتي خونخورې دي
له هندکي نه ظلم زیات کړي قزلباش
۲۳: ۹۹

چې څوک طمعه د وفا که له مجازه
ګویا غواړي د منې لذت له پیازه
۲۳: ۷۲

تلمیح:

په لغت کې یوه شي ته کتل او اشاره کول دي او د بدیع په اصطلاح کې هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل نظم یا شعر کې یوې تاریخي پېښې یا قصې ته اشاره وکړي؛ لکه:

لومړۍ بېلګه:

سیند د غم که مې سم قده کم که ښایي
په همسا د موسی سیند د قلزم وچاود
۲۳: ۶۵

په دې بیت کې د موسی علیه السلام مشهورې قصې ته اشاره ده، کله چې موسی علیه السلام له بني اسراییلو سره له رود نیل نه تېرېده نو سیند ته یې په امسا اشاره وکړه، سیند دوه ټوټې شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لاره په کې جوړه شوه دوی تېر شول، کله چې فرعونیان ورننوتل نو ډوب شول، دا د موسی علیه السلام معجزه ده.

دویمه بېلګه:

کـه واړه معشـوقي لـه عاشـقانو بـې پـروا وای
نـه بـه مـړه لـه هجـره پـه فرهـاد پسـې شـېرینه
۲۳: ۱۳۱

په دې بیت کې د فرهاد او شېرینې د مینې داستان بیانوي او اشاره ورته کوي.

درېیمه بېلګه:

مجنـــون شـــاه د عاشـــقانو د مجـــاز و
چـې یـو دم نـه و بـې سـوزه او بـې ګـدازه
۲۳: ۷۰

په پورته بیت کې د لیلا او مجنون د مینې مشهورې قصې ته اشاره ده. سربېره پردې د علي خان په دیوان کې ډېر تلمیحات راغلي دي چې لاندې یې یو څو نورې بېلګې هم را اخلو:

بـــې دنیـــا حـــاتم طـــایي د زمـــانې و
ځـان یـې پـاک سـاته د زرو لــه دنســه
۲۳: ۹۳

په پورته بیت کې د حاتم طایي کیسې ته اشاره ده.

کـه پـرې ولوسـته افسـون خـو دم پـه دم شـو
لــه درخــو چــا اړاوه ادم پـــه دم شـــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه ګلنـازې ورتـه څـان سـتايه پـه وصـف
ادم خـان تـه بـه د لاسـه ذم بـه ذم شـو
۲۳ : ۹۶

په پورته بيتونو کې د ادم خان او درخانۍ فولکوريکې کيسې ته نغوته شوې ده.

مجنـــــون شـــــاه د عاشـــــقانو د مجـــــازو
چــې يــو دم نــه و بــې ســوزه او بــې ګــدازه
کـه معشـوق د چـا مملـوک وي هـم پـه دوک وي
زليخـــا يوســـف محمـــود کـــړه لـــه ايـــازه
ادم خـــان چـــې د درخـــو زلفـــو پـــای بنـــد کـــړ
پـــه غـــرض يـــې نـــه طوطـــا و نـــه ګلنـــازه
ميرمـــــايي د درخـــــانۍ ازار زړګـــــی کـــــړ
لا بـلا يـې شـوه پـه درسـت هـازي خېـل سـازه
هيـــر رانجـــا کلـــه پـــه مينـــه خـــوا ســـره کـــړه
د فرهـــاد شـــيرينۍ شـــوه بـــودۍ غمـــازه
د سيســـو هجـــر پينـــو لـــه خـــاورو خـــوار کـــړو
د بهـــــرام د بېلتانـــــه قصـــــه درازه
د صـــاحب د زړګـــي خونـــه دې تـــالا کـــړه
پـــوره نـــه شـــوې د مکـــۍ د واده ســـازه
قلنـــدر ســـوات تـــه شـــړي لـــه ارتـــه هنـــده
څـــومره ډېـــر شـــوې د ميـــرا د حســـن نـــازه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـــه مــرزا کـــه صـــاحبان کـــه موســی خـــان وو
میـنـــې نـــه کـــړه د یـــوه بشـــره بنـــېرازه
قطبـــي نـــازو پـــه مینـــه کـــې چانـــدي وو
بلـــو یـــې پـــرې یســـته د میـنـــې لـــه شـــنازه
مشـــتري مهـــرۍ ربشـــتیني عاشـــقان وو
تـــا تـــرې څـــه غوښـــته بهـــرام خـــره بینمـــازه
چـــې عزیـــز و د رشـــتیه میـنـــې تتلـــی
پـــټ تـــرې ولـــې شـــوې شـــاهده دغابـــازه
کـــه شـــاهۍ لکـــه غنچـــه دهـــان بســـته وه
عشـــق یـــې خولـــه کـــړه پـــه فریـــاد لکـــه ګـــل وازه
وامـــق څـــه لا کـــه عاشـــق جـــلال کـــه نـــل وو
بهـــره یـــاب نـــه شـــو د وصـــل لـــه رکـــازه
د ملـــوک پـــه زړه بـــدرۍ مســـخرې وکـــړې
د مرغـــۍ پـــه دود تـــرې لاړه خـــوش پـــروازه
۲۳: ۷۰

پورته بیتونه د علي خان د یو غزل دي چې د تلمیح صنعت پکې په ډېره پیمانه کارول شوی دی. په دې بیتونو کې په ترتیب سره د لیلا مجنون، یوسف زلیخا، محمود او ایاز، ادم خان او درخانۍ، طوطا او ګلنازه، هیر او رانجا، فرهاد او شیرینۍ، سیسو او پینو، شهزاده بهرام او ګل اندامه، صاحب او مکۍ، قلندر او میرا، مرزا، صاحبان، موسی خان، قطبي، نازو، بلو او مینه، مشتري او مهري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزيز او شاهد، شاهي (کېدی شي د دلی او شهی کیسې ته اشاره وي)، وامق او عذرا، جلال، نل او دمن، بدرۍ او ملوک فولکلوريکو کيسو ته اشاره شوې ده.

ارسال المثل:

چې شاعر په خپل شعر کې متل راوړي، دغه صنعت ته ارسال المثل وايي. همداراز په اريانا دايرة المعارف کې ارسال المثل داسې راپېژني:

((د بديع په علم کې هغه صنعت ته ويل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې يو مشهور متل په ځانګړې طريقه ځای کړې وي.)) ۱: ۳۰۷

د علي خان په ديوان کې د ارسال المثل ډېرې بېلګې شته دي، دلته يې يو څو را اخلو؛ لکه:

دا متل دی له برده نه ... څه پرده څه يې پروا
۲۳: ۳۵

سوي زړونه په احتياط ساته دلبره
متل ياد لره د سوي لوغړن لاس
۲۳: ۹۴

کچه تريخ وي خو چې پوخ شي هله خوږ شي
دا متل مثال که غواړې خټکی دی
۲۳: ۱۶۳

ور د بل په کوته وهل خپل ور نړول دي
وېره له چا مه کړه خو خپل ځان سنبال لره
۲۳: ۶۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلوريځې

ځلوريځه (رباعي) هغه دوه بيتونه دي چې لومړی، دويمه او ځلورمه مسره يې مقفی او ځلور واړه مسرې يې په وزن سره برابرې وي يا دا چې ځلور واړه مسرې يې مقفی او يو وزن ولري، په بله وينا رباعي دوه بيتونه دي چې لومړی بيت يې مصرع او دويم بيت يې غير مصرع وي او يا دا چې دواړه بيتونه يې مصرع وي.

۱۰: ۰

د پښتو ادب په تاريخ کې تقريباً د هر پاخه شاعر د ديوان په پای کې ځلوريځې راوړل شوې دي او دا حقيقت ترې څرګنديږي چې له مجازه يې د حقيقت لوري ته مخه کړې ده.

((...تقريباً هر شاعر د خپل ديوان وروستۍ برخه ورته وقف کړې ده چې دا پخپله د يوه شاعر د پاخه عمر د تجاربو پايله ګڼلای شو.))

۱۰: ۰

لکه څنګه چې ځلوريځې د پخې تجربې او پوخ عمر زېږنده دي او د علي خان په ديوان کې د ګوتو په شمېر ځلوريځې موندلې شو هغه هم د موضوع په لحاظ له نورو سره توپير لري څکه خو ويلی شو چې علي خان ډېر پوخ عمر نه درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علي خان په رباعياتو کې که څه هم ډېرې لړېې او د ګوتو په شمېر څلوريځې دي اکثراً مجازي مينه راغلې ده؛ لکه :

مينــــې د ترکــــو هســــې نتلــــى يمــــه
څــه شــي کــه ګــرځم زه يــې وژلــى يمــه
چې نـه يـې يـار کـړم نـه يـې اغيـار کـړم
پــه شــان د مــار يــې پــه مــنځ وهلــى يمــه
۲۳: ۱۷۷

وروسته بيا له مجازه وځي او د ژوند بل اړخ چې حقيقت او رښتيا دي ورته مخه کوي:

نــا اشــنا بنــه دى اشــنا تګــل کــوي
يــاران مــاران شــو اکثــر چيچــل کــوي
ازمــوده يــار کــړه لــه غيــرو ډار کــړه
واړه غولــول کــوي کــار چلــول کــوي
۱۷۸:۲۳

دا چې د علي خان څلوريځې محدودې دي نو دلته يې پاتې برخه را اخلو:

کــه شــب و روز يــې پــه درکــې رغــړم
يــا د زړه نــواړي و يــار تــه ســپړم
نــه راتــه ګــوري نــه څــه پــروا لــري
بيهــــوده پــــړي د شــــکو غــــړم
۲۳: ۱۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــــه مـــې زهـــره لــــه غمــــه چـــاوده
خـــو ککـــرۍ مـــې تـــرې لا بچـــاوده
پـرې بـه يـې نـه ږدم کـه د يـارۍ پـت دی
دنيـــــا مـــــې واړه پـــــه يـــــارۍ داو ده
۲۳: ۱۷۷

ای چـــې تـــر لمـــره روښـــان جبـــين لـــرې
اننگـــې دواړه تـــر ســـپوږمۍ ســـپين لـــرې
غـــم دې د نـــورو دوســـتانو لـــرې کـــړ
مـــا بـــه تـــر کومـــه پـــورې غمگـــين لـــرې
۲۳: ۱۷۷

د غـــم کرکنـــډی راپســـې رغـــړې
بـــل تماشـــا شـــوم د روغ وگـــړې
ســـيلاب د هجـــر هســـې لاهـــو کـــړم
کـــه بـــوټی نيســـم لـــه ويخـــه لـــوړې
۲۳: ۱۷۸

بـــار دارې ونـــې مهجـــور تـــه شـــنډې شـــوې
دروغ دروغ وو پســـې کرکنـــډې شـــوې
علـــې خـــان څنگـــه لـــه غـــم پـــه څنـــگ شـــې
چـې د خـوار سـپينې هجـران تـه لنډې شـوې
۲۳: ۱۷۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافیه

قافیه د عربو په لغت کې وروسته، شا، شټ او وروسته تلونکي ته وايي، او په اصطلاح کې هغه پوهنه ده چې د بیتونو د دورونو د پای د کلمو له همغږیو څخه بحث کوي.
یا په بله وینا د مصرع بیت د هرې مسرې او د غیر مصرع هر بیت د پای کلمه چې شعر ورباندې ختمېږي او اعاده یې په ورپسې بیتونو کې لازمه وي قافیه بلل کېږي.
۹: ۰

علي خان د کلاسیکي دورې په شاعرانو کې تر خوشحال خان وروسته اکثراً درنه قافیه استعمال کړې ده.
مخکې له دې چې د علي خان په شعرونو کې د قافیې کلمې وڅېړو، لومړی د قافیې کلمې پېژنو:

د قافیې کلمې:

هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هم آهنګي ولري د قافیې کلمې یې بولي. همداراز د قافیې فن نومي اثر کې د قافیې کلمې داسې تعریفوي: ((د دورونو په پای کې هغه کلمې چې لازمه هماهنګي پکې مراعات شوي وي د قافیې کلمې بلل کېږي.)) ۲۶: ۸
؛ لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســتا د مــخ ګلونــه نــوي دي کــه نــه دي
بلــبلان يــې ســينه ســوي دي کــه نــه دي

پــه بهانــه بهانــه مــې وينــې د زړه روي
دواړه ســره کســې دې روي دي کــه نــه دي

چــوي زړه پــه کــرورړه د تــورو زلفــو
کــړې روځــې يــې برچــوي دي کــه نــه دي

اننګــې يــې پــه بوســه ســره زخمــې شــوه
د اومــو پيــو پېــروي دي کــه نــه دي

کــه ورمېــږ يــې د اصــلي چنــدنو ښــاخ دی
ښــاماران يــې تــور پيــوي دي کــه نــه دي

عاشــقان کلــه ســرونه لــه يــار ژغــوري
واړو ايښنــې پــه ورغــوي دي کــه نــه دي

ســرو مــال د محبــت پــه جــوارۍ کــې
مــا پــه تــا پســې بــايللي دي کــه نــه دي

چــې دې ســترګې د يــار ســرې شــوې علــي خانــه
ســتا پــه خــون ګــواهي لــوي دي کــه نــه دي

۲۳: ۱۶۰

د پورته غزل په بيتونو کې (نوي، سوي، روي، برچوي، پېروي، پيوي، ورغوي، بايللي او لوي) د قافيې کلمې دي او (دي که نه دي) يې رديف دی.

اوس د علي خان په ځينو نورو شعرونو کې د قافيې کلمې ټاکو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ بېلګه:

د اشــــنا د بېلتانـــــه لـــــه ډزه ډوزه
هســـي وســوم لکــه وســپزي څــوک دروزه
چــې ســرې شونډې سبز خط يــې را پــه زړه کــړم
ســر تــر پايــه ســره لنبــه شــم شــنه ډډوزه
۷۳ :۲۳

د پورته غزل د قافيې کلمې (ډزه ډوزه، دروزه، ډډوزه) او همداراز ددې غزل د نورو بيتونو د دورونو په پای کې د قافيې کلمې په ترتيب سره (کوزه، وربوزه، وروزه، رموزه، چوزه او اوزه) دي چې هماهنګه برخه يې (وزه) ده او تر پايه يې دغه برخه همدومره ساتلې ده.

دويمه بېلګه:

دا ټکـي بـه يـار تـر کومـه پـه ماکـه زه بـه يـې ورم ربـو
خـوږين څګـر بـه څـو پـه صـبر بـاران اوښـکو تـه پاسلم لېـو
اننګـي کـه يـې ښـکاره کـه زمـا اوښـکې بـه کـه وچـې
دا پـه دا چـې مـدام تبنـتي د ګويـان پـه موسـم سـم سـيو
څـه يـم زه څـه مـې قـابو دی چـې ډاډه شـم و هجـران تـه
پـه جنـګ ځـای د بېلتانـه کـې پـه ځـای نـه وي درستم غرېـو
خـو چـې مـل ورسـره نـه وکيخسـرو ښايسـته مخـی
پــه مړانــه ګاټــه نــه شــه د پشــن د جنــګ مهــم کيــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلېمان د تخت د حسن که مدد شي علي خان ته
بيا به نه مومي که خدای کا په دې ځای کې نيم قدم د ېو
۲۳: ۳۸-۳۹

پورته غزل ذوالقافيتين بلل کېږي ځکه چې د دورونو په پای کې يې دوې دوې قافيې راغلې دي چې ددې غزل د دورونو په پای کې د قافيې کلمې په ترتيب سره (رېو، لېو، سبو، غرېو، کېو او د ېو) دي چې (ېو) يې همآهنګه برخه ده، همداراز (ورم، پاسلم، سم، رستم، مهم او قدم) يې هم د قافيې کلمې دي چې يوازې (م) يې همآهنګه برخه ده.

دريېمه بېلګه:

نن مې وليد د روغ والو مال خوړونی
مال لا څه چې د ژوندي سري زړه وړونی
زه يې پتې جفا هسې لوغړن کړم
لکه پت سوزي د سري اور لړونی
۲۳: ۱۵۳

د پورته غزل د قافيې کلمې (خوړونی، زړه وړونی، اورلړونی) او د نورو بيتونو د دورونو په پای کې په ترتيب سره (مچ شړونی، سرتړونی، پړونی، کارکړونی) دي چې همآهنګه برخه يې (ړونی) ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورمه بېلګه:

که شب و روز یې به در کې رغړم
یا د زړه نواړي و یار ته سپړم
نه راته ګوري نه څه پروا لري
بېهوده پړی د شکو غړم

۲۳: ۱۷۷

د پورته څلوریځې د قافیې کلمې (رغړم، سپړم او غړم) دي چې (ړم) همآهنګه برخه ده.

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او نورې ژبې

د علي خان د ديوان تر ژورې او دقيقې لوستنې وروسته دا څرګندېږي چې دی يو لوی عالم او شاعر و، سربېره پر پښتو په دري ژبې هم پوره پوهېده، دا چې په شعرونو کې يې ډېرې عربي کلمې راغلي حتی پرې يې قافيه تړلې نو په دې کې شک نه شته چې عربي ژبه يې هم زده وه. د بېلګې په توګه يې لاندې غزل ته پاملرنه کوو.

عالمـــان شـــعر پـــه څـــه ګڼـــي ممنـــوع
پـــه قـــران کـــې ډېـــر لفظونـــه دي مســـجوع
عـــين حســـن د ثقـــاتو هـــم پـــه دا کـــې
ډېـــر ابيـــات لـــه آنحضـــرته دي مســـموع
عقايـــد فقـــه ســـلوک راوړه پـــه نظـــم
بلاغـــت رښـــتيا قصـــص ښـــه دي مقطـــوع
عجيبـــه مجـــاز صـــفت نظـــر قـــدرت تـــه
لـــه عفـــت ســـره حســـن وي هـــم مشـــروع
عبـــث پـــوچ دروغ ويـــل وي کـــه کنځـــل وي
بـــې لـــه نظمـــه هـــم قبـــيح وي پـــه وقـــوع
عنوانـــات دي دا ابيـــات معنـــون حکـــم
ښـــه بـــد ګـــوره د محمـــول او د موضـــوع
عمـــده حکـــم د روا نـــاروا کـــوت شـــي

www.meltanik.com 0774001116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــري راځـــي معاينــــه نقـــض منـــوع
عــام لــه نظمــه کــه يې کانـدي څـوک پـه نثـر
ويـــل مـــه بويـــه هرګـــز غيـــر مشـــروع
عقـــل نقـــل طبعـــه درې واړه مـــې ملـــه دي
اعتـراض شـو پـرې مـدفوع بلکـې مرفـوع
عــذاب نــه دی نــه ثـواب شـعر خـو ثـوب دی
ګــاه يــې اغونـدي انسـان ګــاه يــې سـبوع
عـــادلان حکـــم هالـــه کانـــدي د بـــدو
چــې سـند يــې هــم اصـول وي هــم فـروع
عاريـــت د معنـــی مـــتن ځکـــه نـــه کــړم
چــې غالــب نــه دی پــه مــا د فکـر جـوع
عــار خــو نــه دی اتفـاق کـه چېرتـه پـېښ شـي
مـه کـړه خـدای چـې پـه جسـته وي د رجـوع
عشـق پخـوا و اوس چتـې شـو چـې هجـران شـو
ګـران اسـان ليـد شـي پـه وخـت کـې د شـروع
علـي خـان کـه خـم ابرويـو پـه مـلا خـم کـړو
مناســب دي لـــه محـــراب ســـره رکـــوع
۲۳: ۱۰۳-۱۰۴

په پورته غزل کې سربېره پر مروجه لغتونو لکه عالمان، شعر، لفظ او داسې نور، د قافيې ټولې کلمې په عربي دي؛ لکه: (ممنوع، مسجوع، مسموع، مقطوع، مشروع، وقوع، موضوع، منوع،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرفوع، سبوع، فروع، جوع، رجوع، شروع او رکوع)، سربېره پردې دده په شعرونو کې نور عربي لغتونه هم راغلي دي خو موږ په همدې يوې بېلګې بسنه کوو.

علي خان په دري ژبې کې هم شاعرانه مهارت ښودلی دی، چې هغه دده په دوو غزلونو کې ښکاري، ده صرف همدا دوه غزلې په دري ژبې ويلې او د شعر جادو يې را څرګنده کړې ده، هغه غزلې په لاندې ډول دي:

سـماع وعـظ واعـظ گـر بـه گوشـم درنمـی ارزد
نـوای نغمـهٔ بـربط بـه گوشـم گـر نمـی ارزد
نزاکـت خـوش نـدارد شـعر برگفتـار افغـانی
بهـای نکتـهٔ فـارس بـرین دفتـر نمـی ارزد
بزلفش گفتم ای مهرو که جان بستان بده یک مو
بگفتـا جـان بـې ابـرو بمـوی سـر نمـی ارزد
گـرو کـن چشـم بـې خـوابم بـده جرعـه مـی نـابم
بگفتـا قطـرهٔ ز ابـم خـم کـوثر نمـی ارزد
بـدو گفـتم کـه جـان مـن منم بلبـل درت گلشـن
بگفتـا خـاک کـوی مـن بـه سـيم و زر نمـی ارزد
نگـه کـن از غمـت میـرم سـر کـوی تـو بپـذیرم
کـه در جنـت شـود قبـرم بگفتـا در نمـی ارزد
بگفتـا مـردم از چشـمت نظـر بـرمن کـن از رحمـت

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگفتا اینچنین نعمت برین احقر نمی ارزد
ببین سوزنده آه من که آتش زد به کاه من
بگفت آن شه نگاه من به بد اختر نمی ارزد
علی خان مرد از هجرت بجان کندن شد از حسرت
تو دستم گیر ای حضرت در دیگر نمی ارزد
۲۳: ۶۲

پورته غزل چې د سوال ځواب صنعت په کې کارول شوی د عاشق او معشوق خبرې منعکسوي، په اووم بیت کې زما په نظر لږ څه تېروتنه راغلې ده غالباً په لیکنه کې تېروتنه شوې او اصلي نسخه به سمه وي (بگفتا مردم از چشمت نظر برمن کن از رحمت) دا د علي خان غوښتنه د هغه له معشوقې څخه ده نه د معشوقې له هغه څخه، نو ځکه کېدی شي چې مسره داسې وي:

(بگفتم مردم از چشمت نظر برمن کن از رحمت).

بل غزل يې دا ډول دی:

زبس باریدن اشکم معصفر شد عذار من
زهی یاران که نه نشاند هنوز از دل غبار من
درون سینه ام بحر فراقش موج زد امروز
بپرس احوال دل ای جان ز چشم اشکبار من
به آه سرد اشک تر هوا کردم زمستانی
کنون هرگز نمی آید برون از در نگار من
سری چون گوی درمیدان عشق انداختم زین ره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه بـر چوگـان زلـف آیـا ربایـد شهسـوار مـن
علـو شـان آن دلبـر جـلال و جـاه را بنگـر
مـزد گـر عـار دارد از وجـود خاکسـار مـن
ز زلـف بیقـرار او چـو ارام و سـکون خواهـد
چسـان دیـوانگی دارد دل بـس هوشـیار مـن
گـل رعنـا بدسـت دیگـران بودسـت مـن محـروم
عجـب در موسـم گلهـا خـزان زد نوبهـار مـن
بجـز فضـلت نخـواهم بـرد ایـن بـار امانـت را
بدسـت کـور کـافر چـون شـتر دادی مهـار مـن
ملامـت گرچـه هسـتم زانکـه مختـار خـودم کـردی
مگـر داری خبـر یـا رب ز ضـعف اختیـار مـن
اگـر چـه انتظـار وصـل سـخت از قتـل مـی باشـد
مگـر در مـذهب خوبـان ثـواب اسـت انتظـار مـن
دل و جـان مـن بیـدل فـدای ایـن عنایـت بـاد
کـه امـروز از کـرم گفتـه علـی خـان اسـت یـار مـن
۲۳: ۱۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان او مينه

د علي خان شاعري ډېره خوندوره او دردوونکې هم ده، دده غزل اغېزناک دی، لامل يې د هغه رښتينې مينه ده، هغه مجازي مينه چې دی يې ورو ورو د حقيقي مينې پوړونو ته رسولی دی. د مينې دغه مجازي او حقيقي پړاوونو دده شعر ته عجيبه ښکلی رنګ بخښلی او په پښتو شاعرۍ کې يې نه ختمېدونکی شهرت ورکړی دی او زما په اند خو علي خان د شعر سلطان دی ځکه چې په اشعارو کې يې د وخت مروجه علوم ښه ځلولي او همداراز يې له ادبي فنونو څخه دومره په مهارت کار اخيستی چې لوستونکی يې په لوستلو ارومرو له خولې د آفرين يوه کلمه راباسي.

محمد نواز طاير په دې اند دی چې د علي خان په کلام کې درې مينې يادې شوې دي؛ دی وايي: ((...د هغه مجازي محبوب، پير طريقت او معشوق حقيقي ته مخاطبه د هغه پيش نظر پاتې شوې و ځکه چې د مخاطبې درېواړه اندازه د هغه په کلام کې موجود دي))
۲۱: ۴۰۰

د علي خان مينه ناکامه وه ځکه خو يې په غزلونو کې درد، ارمان، سوز و ګداز، غم او مايوسي ډېر تر سترګو کېږي:

۱ـ د عشـــق بـــاز مـــې پـــه خـــاطر کـــړه پنجـــه ښـــه
شـــــوکوي زمـــــا د زړه د جګـــــر غوښـــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غــم بــاز یــې تــل پــه زور لکــه تــار وخــوري
ګونـدې کلـه بـه چـا ورکـړو زړه پـه خوښـه
کــه لــه دســته د هجــران شــوم اوچ هــډوکی
لا بــه ښــه شــم د دلبــر ګــذار تــه ننښــه
زلفـې مـار سـترګې نـرګس وروځـې ښـکاري دي
فرقــه ځکــه د خوبــانو شــوه سرکښــه
ګــوره کــوم قســم ګنــاه مــې مســلم شــوه
چــې لا نــه وځــم د هجــر لــه دوزخــه
د هغــــو کوتــــاه اندیشــــو زمانــــه شــــوه
چــې وځــې لکــه کوتــاه غشــي لــه کښــه
کمینــي کــه کمینــه غلــیم تــه ښــه وی
مـړه بـه خـلاص وو علـي خانـه لـه ګورګښـه
۲۳ : ۹۱

۲- عشـق بـه څـو سـاتم پـه زړه کـې هـېڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
څنګـه پټ کـړم غـر پـه خـوړه کـې هـېڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
کــه هــر څــو مینــه پیغــور ده عاشــقي پــه مثــال اور ده
څوبـه یـې نغـاړم پـه چـړه کـې هـېڅ پـرې نـه پـوهېږم زه
دا یــې کبــر دی کــه نــاز دی څــه بــلا شــعبده بــاز دی
بــلا کــه د زړه پــه وړه کــې هــېڅ پــرې نــه پــوهېږم زه
لکــه ســتا د ســترګو آب دی دا پــه نــورو کــې نایــاب دی
نـه لامونـد شـي پـه چـاړه کـې هـېڅ پـرې نـه پـوهېږم زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که یې دا د هجر سوی وی درېغه هومره یې زړه سوی وی
لکــه مالګــه پــه اوړه کــې هــېڅ پــرې نــه پــوهېږم زه
دا وصـــال د دلربـــا دی کـــه دا دم د مســـیحا دی
ننــه باســي روح پــه مــړه کــې هــېڅ پــرې نــه پــوهېږم زه
د دعــا غشــی کــه ولــم هــم مــردار وي چــې يــې پلــم
يــو رانــه شــي پــه کــواړه کــې هــېڅ پــرې نــه پــوهېږم زه
نه یې غم صبر ته توان شي نه به خلاص ترې علي خان شي
حــق حیــران د رب پــه کــړه کــې هــېڅ پــرې نــه پــوهېږم زه
۲۳: ۷۲

د هجران په اور سوی علي خان داسې فریاد کوي:

۳- پـــه خوبـــانو چـــې مـــین وي لکـــه زه
پــه ښــادي کــې بــه غمجــن وي لکــه زه
پـــه ترښـــزو نوکـــو غـــر دســـیني کنـــي
د فرهــاد هســې کــوه کــن وي لکــه زه
تـــه بـــه وایـــې اور لړونـــی د نغـــري دی
هســـې ســـوی لـــوغړن وي لکـــه زه
د دریـــاب لـــه مرغلـــرو بـــې پـــروا شـــي
پــه ســرو اوښــکو دولــت مــن وي لکــه زه
د خواخـــوږو نصـــیحت پـــرې اثـــر نـــه کـــا
باتریـــا او ســـرکودن وي لکـــه زه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــــه ژونــــدو لــــه مــــړو دواړو وي وتلــــی
چــې د عشــق پــه ځنګـدن وي لکـه زه

ســــتا د هجــــر محنتونـــه بــــه يــــې زوږ کـــــا
کـه لـه د برشـو کـم پـه سـن وي لکـه زه

فراغـــــت ارام بـــــه يـــــې دواړه شـــــي حـــرام
چـې پـه مينـه کـې لـيچن وي لکـه زه

د زلفـــــــانو د تيـــــــري لـــــــه شبســـــــتانه
همېشـــه پـــري نماســـختن وي لکـــه زه

د رســـــوا ســـــترګو د مينـــــې لـــــه نســـــبته
مشـــهور پـــه مـــرد و زن وي لکـــه زه

علـي خـان غونـدې بـه تـل تروټـه تـاوان وي
ســـوداګر چـــې د ديـــدن وي لکـــه زه

۷۱ :۲۳

۴- يـــار مـــې پـــه خـــاطر د جفـــا اور ولګـــاوه
مــا چــې مــړ کــاوه هجــران پــرې نــور ولګـاوه

هــېڅ قــابو مــې نــه و پــه اختيــار هجــر د يــار تــه
اور يــې د هجــران پــه مــا پــه زور ولګــاوه

مــا يــې لا لــه دره ســوال ځــواب مونــدلی نــه و
ژر بيــا ســپي رقيــب راپســې شــور ولګــاوه

خـوږ زړه مـې يـار خـوږ کـړو پـه ترخـو تنـدو خبـرو
دا يــې پــرې د مــالګې تــود ټکــور ولګــاوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بــاغ زمــا د ګلــو زاغ لــوټي زه ورتــه ګــورم
خدای مې په ژوندوني ميراث خور ولګاوه

يــو وصــل د يــار کــه مــې مونــدی پــه زر سـفره
اور بــه مــې هــزار ځلــه پــه کــور ولګــاوه

څه شي که ښايست يې يو په دوه شه له اوله
لا يــې غــم پــه مــا يــو پــه څلــور ولګــاوه

ستا د مخ و اورته چې پکی د رقيب خوځي
لا يــې ښــه د زړونــو پــه تــاتبور ولګــاوه

ځکــه ښايســـته شــوه کشــيده زمــا د شــعر
مينــې د ګلــرخ پــه کــې انځــور ولګــاوه

سم نه شو کوږ ليک زما په وچولي د مهر
ډېــر کــه مــې پــه خــاورو کــې نسکور ولګـاوه

کيـوت علي خان پـه هسې شـوږ و خونه چوږو
وژلــه يــې زده نــه وو پــرې يــې لــور ولګــاوه
۲۳: ۱۴۴

۵- الحـــذر اشـــنا د مينـــې لـــه دريابـــه
خلقــې پــه دې دريــاب کــې شــوې غرقابــه

بــې لــه خدايــه نــه لــري مــانګی مــلاح څــوک
دا کشـــتۍ ځـــي بـــې لنګـــر او بـــې تنابـــه

د وصــال عــيش و عشــرت بــه درنــه هېــر شــي

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خبر شوې د هجران له سخت عذابه
وصال خوږ دی په لذت یې نه مړېږم
خو هجران دی پکې تریخ تر زهر نابه
څه که توره دې له لرې راته برېښ کړي
تشنه لب سېر شوی نه دی له سرابه
ستا د تېغ په اوبو حلق د چا لوند نه شه
بې نصیبه تل ځي تږی له دریابه
چې پرېوتی په سجده یم ستا د مینې
سر به هسک نه کړم د وروځو له محرابه
دا دې مخ کړو رابهر له تورو زلفو
که ښکاره سپینه سپوږمۍ شوه تر سحابه
د دنیا مخلوق همه واړه محتاج دي
خدایه سوال کړي علي خان ستا له جنابه
۲۳: ۴۳-۴۴

په لاندې غزل کې د مینې او هجران دواړو له درده فریاد کوي او وايي:

مینې دې خراب کړم د هجران اور دې کباب کړم
وصل ته شتاب کړم په ژوندون شوم ناویساهه
هجر دې تاراج کړم بېلتانه دې ناعلاج کړم
څه به ابتهاج کړم په اور وختم ناګاهه
۲۳: ۱۴۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــده جـــدايي ده ســـره لنبـــه د تنـــاره ده
زه يـي اور لړونـى كـړم ګونـه مـې د سـكاره ده
۲۳: ۶۰

همداراز په لاندې غزل كې د معشوقې له ستمونو او هجران څخه سترې ښكاري او د مينې په ناكامۍ كې رقيب زيات ملامت بولي او د هغوى له لاسه له وطنه د بهر تللو اراده هم كوي:

ســـتا جفـــا خـــو قبلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
لـــه وفـــا زړه صـــبروم ولـــې تـــر كومـــه
د ډيـــر ظلـــم حـــال دې نـــه وايمـــه چاتـــه
تـــول پـــه زړه كـــې ځـــايوم ولـــې تـــر كومـــه
ســـتا د غـــم و تيـــرو غشـــو تـــه دلبـــره
ډال د آه خـــو چورلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
كـــه د صـــبر ســـيخ هـــر ګـــوره ډيـــر تيـــره دى
خـــوږ ســـينه پـــري ســـيخوم ولـــې تـــر كومـــه
ســـتا د عشـــقه ســـره ســـوى د زړه لازم دى
چـــې مـــين شـــوم خـــود بـــه ســـوم ولـــې تـــر كومـــه
بيابـــان كـــې د هجـــران د وصـــل ســـراى تـــه
اس د عقـــل چورلـــوم ولـــې تـــر كومـــه
زه بـــه كـــړم دفـــع الـــوقتي تـــه خـــوش وقتـــي كـــړه
ســـاده زړه بـــه غولـــوم ولـــې تـــر كومـــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په درياب کې د هجران بې تا ملاحه
پښې لاسونه غورځوم ولې تر کومه
په سيپو د سترګو زه اوبه د اوښکو
رنځور زړه ته څښوم ولې تر کومه
بند قلم چې کاتب وچوي خو خلاص شي
ځکه زړه په غم چوم ولې تر کومه
د رقيب تېره ويل تر حده تېر شول
ستا په مخ به يې تېروم ولې تر کومه
زه خبر يم تا ويلي لا پخوا وو
چې فلانى به رنځوم ولې تر کومه
علي خان چې مع العسر يسراً لولم
زړه په دا زه ښه کوم ولې تر کومه
۲۳: ۱۲۰-۱۲۱

د پورته غزل په دې بيت کې د رقيب ناوړې خبرې نورې نه شي زغملی ځکه خو وايي:

د رقيب تېره ويل تر حده تېر شول
ستا په مخ به يې تېروم ولې تر کومه
۲۳: ۱۲۱

همداراز د بل غزل په يو بيت کې له رقيب څخه داسې شکايت کوي:

ما يې لاله دره سوال ځواب مونډلی نه و

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژر بیا سپي رقیب راپسي شور ولګاوه
۲۳: ۱۴۴

او په بل ځای کې داسې وايي:

ښنګه به بد نه وايي علي خان دده په باب کې
تل د سپي رقيب له لاسه ناست دی ژړولی
۲۳: ۱۶۸

بالاخره د رقيب له لاسه غواړي وطن پرېږدي:

ورک به علي خان شي د بې دردو له کبله
نوره يې باقي استوګنه ګرانه په وطن شوه
۲۳: ۱۴۷

دا چې د علي خان معشوقه له هغه نه لرې او په بل وطن کې
وه ښايي په پېښور کې وه نو داسې فرياد کوي:

که يار نه وينم دلې په هشتنغر کې
پتېږم به له وطنه پسې سر مخ
۲۳: ۵۹

د ختن ترکې دې ژر راځي سلام ته
نن د تخت ترکه لايقه باګرامي ده
۲۳: ۶۶

جوړ په دا د کور و کلي مسخره شوم
چې مې کړله د خپل کلي بهر مينه
۲۳: ۱۲۹

علي خان د معشوقې د ليدلو لپاره د بهر تلو اراده کړې او
تللی هم دی خو چې څه ګټه يې نه ده ترلاسه شوې ځکه بېرته راغلی
دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه کـه پوهېـدی چـې دې پـه مانشـته وتنـه
نـه بـه وم پـه تـا پسـې وتلـی لـه وطنـه
۲۳: ۱۳۲

یـو وصـل د یـار کـه مـې مونـدی پـه زر سـفره
اور بـه مـې هـزار ځلـه پـه کـور ولګـاوه
۲۳: ۱۴۴

څومره چې علي خان له میني سوزېدلی هغومره یې خپل فریاد پورته کړی. سربېره پردې ده د خپلې هغې معشوقې ستاینه کړې چې دده هېڅ پروا نه لرله، د هغې ښکلا، علم او پوهه، ښه اخلاق او نېک نسب هر یو یې ستایلی دی:

نېـک نسـبه خـوش لقبـه سـیم غبغبـه
بوالعجبـه شـکرلبه شـکر خنـده
پـري رویـه سـنبل مویـه عنبـر بویـه
ملـک خویـه ډ پـره لویـه هنرمنـده
مـه پیکـره منـوره پـای تـر سـره
نـاز پـروره تـر ګـل غـوره هوشـمنده
سـر فـرازه پـه نـادر حسـن ممتـازه
لکـه بـاز پـه ناغـه دارو سـترګو برنـده
... تریایه
۲۳: ۶۱

په پورته ټول غزل کې د معشوقې ستاینه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علي خان د هجران اور ډېر وسیزه او میني یې ورسره تر پایه وفا ونه کړه، دی هم ورو ورو له دغې مجازي مینې څخه لرې کېږي او یو اضطرابي حالت کې واقع کېږي:

نـه پـه حقیقـت بانـدې خبـر نـه پـه مجـاز شـوم
نــه پــوهېږم عشــق مــې دی لــه کــومې قبیلــې
نـه لا حقیقـت مـومم نـه وصـل پـه مجـاز کـې
مـرم پـه میانځـه لار کـې نـه هـورې شـوم نـه دلـې
۲۳: ۱۵۱

وروسته له اضطراب نه حقیقت ته رسېږي:

مطلـــب دا چـــې هرګـــز نـــه شـــته
پـــه مجـــاز کـــې څـــه وفـــا
یـــا یـــې حـــال حقیقـــت دا دی
یـــا خـــو بیـــا نـــه مونـــده مـــا
ډېـر ژونـدون مـې پسـې تېـر کـړو
پـــه پســـخاک پـــه واویـــلا

او په پای کې یې داسې وایي:

خـدای تـه مـخ کـړه علـي خانـه
کـــل اغیـــار کـــه پـــس شـــا
علـــي خـــان لـــه فـــاني مینـــې
ګـــوتې وښـــکې پـــه رښـــتیا
۲۳: ۳۵-۳۶

خبره تردې حده رسېږي چې علي خان مجازي مینې ته هیڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښت نه ورکوي او حتی په ډېره سپکه ورته ګوري:

نـوم د مجـاز اخلـي بلبـل د حقيقـت د ګـل دی

څه تپوس نه دی علي خان چې په مرداره ګرځي

۲۳: ۱۷۰

www.melitharik.com 0777 400 116

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

د علي خان پر ژوند باندې په بشپړ ډول سره بحث کول څه آسانه کار نه دی، ځکه چې دده په اړه تاریخ چوپ پاتې دی او په شعرونو کې یې هم داسې څه نه دي راغلي چې د ژوند مختلف اړخونه یې ښه څرګند کړي خو پر فن باندې یې ډېر څه ویلی شو ځکه چې په شعرونو کې یې ټولې فنکارۍ او علمیت روښانه دي، سربېره پر نورو علومو د شعر او شاعرۍ پر اصولو هم خورا ښه پوهېږي، چې ما دلته دده د شعري استعداد د څرګندولو لپاره د ادبي فنونو ځینې بېلګې چې زما تر سترګو شوي او یا نورو ادیبانو په خپلو لیکنو کې راوړې؛ ځای کړي دي، له همدغو بېلګو څخه دا جوتېږي چې علي خان هم د ادب د آسمان یو ځلانده ستوری بلکې د شعر سلطان دی چې د ډېرو پوهانو لکه شکسپیر، رحمان بابا او داسې نورو په شان د تاریخ د تیارو ورېځو تر شا پټ پاتې دی.

له خدای جل جلاْ له څخه هیله منه یم چې دغه ورېځې یې له مخه په پوره ډول لرې شي او لکه لمر وځلېږي.

دا چې علي خان د علم په ګاڼه پوره سمبال و ځکه یې شعر او شاعري پخه او ډېره ښکلې ده نو که درانه شاعران او لیکوالان خپل علمي قوت لاپسې زیات او خپله مطالعه نوره هم پراخه کړي هرومرو به یې اثار تلپاتې مقام خپل کړي.

پای

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیز:

د علي خان په شان نور ډېر شاعران او لیکوالان (لکه: مصري خان ګګیانړی، معزالله مومند ، د الپوري حافظ...) لرو چې تر وریځو لاندې د پټو ستورو په شان له نظره لوېدلي دي. که زمونږ لیکوالان دغه پټ ستوري په خپلو لیکنو کې راوخلوي نو له یوې خوا به یې د هغوی حق اداء کړی وي او له بلې خوا به د پښتو ژبې د ادب ګلبڼ پرې لاپسې ښکلی شي. ددغې دورې شاعرانو هم منځپانګې ته پام اړولی او هم یې لفظي خواته؛ چې کلام یې په بشپړه توګه خوند او رنګ لري. ددغو ادبي او علمي اثارو په پام کې نیولو سره که د معاصرو علمي او ادبي اثارو د شکلیاتو تر څنګ محتوی او منځپانګې ته هم پاملرنه وشي دا به ډېره ښه وي او زمونږ ژبه او ادب به په دې توګه د پرمختګ پړاوونه ووهي.

بله دا چې پښتو ژبه یوازې شعر او شاعرۍ او ادبي مسایلو ته وقف نه شي بلکې د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې د سیالۍ میدان ته راووځي په دې توګه به پښتانه په نړۍ کې هسکې غاړې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه:

۱. آریانا دایرة المعارف. ۱۳۸۶ل. لومړی ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دایرة المعارف د مرکز ریاست، نبراسکا مطبعه کابل افغانستان.
۲. آریانا دایرة المعارف. ۱۳۸۷ل. دویم ټوک. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د دایرة المعارف د مرکز ریاست، نبراسکا مطبعه کابل افغانستان.
۳. بخاري، خیال. ۱۹۷۲ ع. دیوان نجیب. پښتو اکېډمي، شاهین پرس پېښور.
۴. بخاري، فارغ او همداني، رضا. ۱۹۶۶ ع. پشتو شاعري. انجمن پریس لارنس روډ کراچي.
۵. پاچا، سید عبدالله. ۱۳۸۳ ل. د علي خان دیوان. دانش خپرندویه مؤسسه.
۶. حبیبي، عبدالحی. ۱۳۴۲ ل. د پښتو ادبیاتو تاریخ. دویم ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبعه.
۷. حبیبي، عبدالحی. ۱۳۲۰ ل. پښتانه شعراء. لومړی ټوک، پښتو ټولنه دولتي مطبعه.
۸. حقپال، محمداجان. ۱۴۱۳ هـ ق. بدیع پوهنه. قلمي نسخه.
۹. حقپال، محمداجان. ۱۳۸۶ ل. قافیه پوهنه. قلمي نسخه.
۱۰. حقپال، محمداجان. ۱۹۹۷ ع. پښتو رباعي. د ډاکټرۍ (PhD) تیزس، ټایپي نسخه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱. ختک، اقبال نسیم. ۱۹۹۱ ع. د رنګ اوبو قافله. پېښور یونیورستي.
۱۲. دین محمد. ؟ . تعلیم القران. تاج کمپني لمټیډ نیو اردو بازار داتا ګنج بخش روډ لاهور.
۱۳. د افغانستان جید علماء. کال. کابلی تفسیر. شپږم ټوک.
۱۴. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۱. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۵. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۳. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۶. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱٤. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۷. دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷ هـ ش. لغت نامه. جلد ۱۵. زیر نظر: محمد معین و سید جعفر شهیدی. مؤسسه: لغت نامه دهخدا، ناشر: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۸. رشتین، صدیق الله. ۱۳۲۵ل. د پښتو د ادب تاریخ. خپرندویه مؤسسه: پښتو ټولنه.
۱۹. رشتین، صدیق الله. ۱۳۷۲ ل. پښتو ګرامر. ژباړن: سید محی الدین هاشمي. یونیورستي بوک ایجنسي.
۲۰. زیار، مجاور احمد. ۱۳۸۴ ل. پښتو پښوویه. درېیم چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانش خپروندویه ټولنه.
۲۱. طایر، محمد نواز. ۱۹۸۶ع. روهي ادب. دویم چاپ. جدون پریس، پښتو اکیډیمي پېښور یونیورستي.
۲۲. کاکاخېل، سید تقویم الحق. ۱۹۵۱ ع. دیوان علي خان. لومړی چاپ. جدون پریس پېښور.
۲۳. کاکاخېل، سید تقویم الحق. دویم چاپ ۱۹۸۸ ع. دیوان علي خان. جدون پریس پېښور.
۲۴. کاکاخېل، میا سید محمد تسنیم الحق. کال. روح ادب.
۲۵. مومند، قلندر. ۱۹۸۵ ع. د محمدي صاحبزاده دیوان. کوهاټ رود، پېښور.
۲۶. همکار، محمد ابراهیم. ۱۳۷۸ هـ ل. د قافیې فن. التقوی عالي لیسه، دانش کتاب پلورنځی.
۲۷. هېوادمل، زلمی. ۱۳۷۹ هـ ل. د پښتو ادبیاتو تاریخ. دویم چاپ. دانش خپرندویه ټولنه.
۲۸. اووه ورځنی رهبر مردان. ۱۵ جون ۱۹۵۷ع.
۲۹. اووه ورځنی رهبر مردان. ۱۵ اپریل ۱۹۵۷ع.
۳۰. اووه ورځنی رهبر پېښور. ۳۱ اکتوبر ۱۹۵۷ع.
۳۱. قند مردان. غزل نمبر: جولای- اګست ۱۹۵۹ع.
۳۲. قند مردان. اپریل- مي ۱۹۷۲ع.
۳۳. قند مردان. جنوري- فبروري ۱۹۷۲ع.
۳٤. قند مردان. اپریل- مي ۱۹۷۲ع.

www.melitharik.com 0777 400 176

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک د هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (نورالله حبیب) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ يې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوالي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

www.meltahrik.com 0777 400 116

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library